

TC.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

148604

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BİR SOSYAL HAREKET OLARAK KÜRESELLEŞME
KARŞITLIĞI**

Hazırlayan: NURAY YILMAZ
01716013

148604

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. FULYA ATACAN

İSTANBUL, 2004

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
1. GİRİŞ.....	1
2. SOSYAL HAREKETLER.....	5
2.1. SOSYAL HAREKET NEDİR?	5
2.2. SOSYAL HAREKETLERE TEMEL YAKLAŞIMLAR	9
2.2.1. <i>Marksist Yaklaşım</i>	9
2.2.2. <i>Modernleşme Teorisi</i>	14
2.2.3. <i>Kaynak Mobilizasyonu Teorisi</i>	17
2.2.4. <i>Politik Süreç Yaklaşımı</i>	19
2.2.5. <i>“Yeni Sosyal Hareketler” Yaklaşımı</i>	21
2.3. GENEL DEĞERLENDİRME VE BAZI SORUNLAR	29
3. KÜRESELLEŞME KARŞITI HAREKET	32
3.1. KÜRESELLEŞME KARŞITI HAREKETİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	34
3.2. KÜRESELLEŞME KARŞITI HAREKETTE AKTÖRLER VE TALEPLER.....	41
3.2.1. <i>Emekçilerin eleştiri ve talepleri</i>	44
3.2.2. <i>Küçük Çiftçi ve Tarım İşçilerinin Eleştiri ve Talepleri</i>	51
3.2.3. <i>Çevrecilerin eleştiri ve talepleri</i>	56
3.2.4. <i>Sivil Toplum Örgütleri'nin Eleştiri ve Talepleri</i>	58
3.3. KÜRESELLEŞME KARŞITI HAREKETİN İÇİNDEKİ SİYASAL AKIMLAR	63
3.3.1. <i>Reformistler</i>	65
3.3.2. <i>Otonomistler</i>	73
3.3.3. <i>Sosyalistler</i>	81
3.3.4. <i>Küreselleşme Karşıtı Hareketin Genel Politik Karakteri</i>	86
3.4. KÜRESELLEŞME KARŞITI HAREKETİN TABANI.....	89
4. KÜRESELLEŞME KARŞITI HAREKETİN ÖRGÜTLENME YAPISI.....	95
4.1. KÜRESELLEŞME KARŞITI HAREKETİ OLUŞTURAN ÖRGÜTLER İÇ ÖRGÜTLENMELERİNİ NASIL SAĞLAMAKTADIR?.....	96
4.1.1. <i>Yurttaş İnisiyatifleri</i>	96
4.1.2. <i>Taban Hareketleri</i>	99
4.1.3. <i>Anarşist ve Otonom Örgütlenmeler</i>	103
4.2. ZİRVE PROTESTOLARI VE KOALİSYONLAR NASIL ÖRGÜTLENMEKTEDİR?.....	106
4.3. DÜNYA SOSYAL FORUMU NASIL ÖRGÜTLENMEKTEDİR?.....	114
4.3.1. <i>Örgütlenme Yapısı</i>	115
4.3.2. <i>DSF'nin Finansmanı</i>	121
4.3.3. <i>Yeni Bir Enternasyonalizm mi?</i>	122

4.4. KÜRESEL SOSYAL HAREKETLER, AĞLAR VE SOSYAL HAREKET TEORİLERİ	127
5. SONUÇ	132
KAYNAKÇA.....	135

ÖNSÖZ

Uzun ve yorucu bir süreç olmasına rağmen küreselleşme karşıtı hareket üzerine çalışmak, benim için hem heyecan verici hem de öğretici oldu. Politikayla şu yada bu biçimde ilgilenen herkesin dikkatini yönelttiği bir olguyu tez konusu olarak çalışmanın ayrıcalığını hissettim. Daha da önemlisi 1980'lerin apolitik atmosferine doğmuş bir kuşağın üyesi olarak, gençlerin yeniden politikayla bağ kurduğu ve dünyayı dönüştürme umudu ve çabasının yeniden canlandığı bir süreci yakından izleme fırsatı buldum.

Konuya karar vermemden, tezin bitimine kadarki bütün aşamalarda yorumlarımı ve kılavuzluğunu benden esirgemeyen sayın tez danışmanım Doç. Dr. Fulya Atacan'a, ve çalışma süreci boyunca bana gösterdiği sabırdan dolayı sevgili eşim Kurtar Tanyılmaz'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Elinizdeki çalışma günümüzün en önemli toplumsal muhalefet hareketlerinden biri olan küreselleşme karşıtı hareketin doğasını ve dinamiklerini tanımlamaya ve bu hareketi analiz etmeye çalışmaktadır. Küreselleşme karşıtı hareket bir sosyal hareket olarak ele alınmıştır.

Çalışma hareketin ortaya çıktığı 1990'ların sonlarından, tezin yazılma tarihi olan 2004 yılının başına kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Çalışmada kullanılan bilgi ve veriler temel olarak mevcut literatür ve küreselleşme karşıtı hareketin içinde yer alan örgütlerin web sayfalarına dayanmaktadır.

Tezin iki temel sorusu vardır. Birincisi, küreselleşme karşıtı hareket nasıl tanımlanabilir ve ikincisi bu hareket kuramsal açıdan nasıl açıklanabilir? Küreselleşme karşıtı hareketi tanımlayabilmek için, hareketin nasıl ortaya çıktığı ve geliştiği, nesnel dinamiklerinin neler olduğu, hangi toplumsal aktörleri barındırdığı ve ne tür taleplerin ileri sürüldüğü, politik perspektiflerin ve önerilen alternatiflerin neler olduğu, sosyal tabanının kimlerden oluştuğu ve son olarak da nasıl örgütlendikleri araştırılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda küreselleşme karşıtı hareketin kendisinden önceki sosyal hareketlerden belirgin farklılıklar taşıdığı görülmüştür.

Küreselleşme karşıtı hareket çok sayıda hareketin, örgütün ve çeşitli aktörlerin bir araya gelmesi ile oluşan heterojen bir harekettir. Bu heterojenlik tabandan, politik perspektiflere kadar bütün düzeylerde çeşitliliği beraberinde getirir. Ancak küreselleşme karşıtı hareket kendisini oluşturan öğelerin toplamına da indirgenemez. Küreselleşme karşıtı hareketi bir sosyal hareket olarak tanımlamamızı sağlayan ortaklık zemini ve bütünleşme dinamikleri de araştırılmıştır. Küreselleşme karşıtı hareketin nesnel dinamiği küreselleşme olgusunun kendisidir ve bu süreçte ortaya çıkan sorunların birbirinden bağımsız olmadığı bilinci farklı aktörler, örgütler, hareketler arasındaki eklemlenmenin temel dinamiğidir.

Küreselleşme karşıtı hareketin en önemli özelliği küresel bir hareket olmasıdır. Bu özellik en fazla örgütlenme düzeyinde açığa çıkar. Hareketin küresel düzeyde örgütlenmesini internet aracılığı ile kurulan yatay ağlar mümkün kılmıştır. Ağ temelli örgütlenme merkezi ve hiyerarşik olmayan, oldukça gevşek bir yapılanmadır. Bu ağlar sayesinde yerel, ulusal ve ulusüstü mücadeleler hızla birbirine eklemlenmektedir. Küreselleşme olgusu ile birlikte sosyal hareketlerin de ulusal sınırların ötesinde faaliyet

yürütmesi teorik alanda yeni sorunları ve arayışları beraberinde getirmektedir. Mevcut sosyal hareket teorileri, sosyal hareketleri ulusal bir bağlamda ele almış, dolayısı ile küresel bir hareketin dinamiklerini araştırmakta yetersiz kalmıştır. Son yıllarda ağlara ilişkin olarak geliştirilen teoriler, küreselleşme karşıtı hareketin nasıl araştırılmak için potansiyel kaynaklardır. Ancak bu teoriler de küreselleşme karşıtı hareketin yarattığı ağları tanımlamada henüz yeterli değildir.

Küreselleşme karşıtı hareket tam olarak ne “eski” (sınıfsal hareketler) sosyal hareket biçimlerine, ne de “yeni” (kültürel hareketler) sosyal hareket biçimlerine benzer. Bu hareket sınıf-özneleri içinde barındırmasına ve çeşitli sınıfsal talepleri öne sürmesine rağmen yalnızca bir sınıf hareketi olmadığı gibi, kültürel talepleri olan grupları içinde barındırmasına rağmen kültürel bir hareket de değildir. Daha çok bu ikisi arasında bir sentez gibidir. Küreselleşme karşıtı hareketin bu özgün özelliği, onu teorik yaklaşımların ele aldığı sosyal hareket biçimlerinden ayırmaktadır. Dolayısıyla mevcut yaklaşımlarla bir bütün olarak küreselleşme karşıtı hareketi açıklamak mümkün görünmemektedir.

ABSTRACT

This study is aimed at defining the nature and dynamics of the anti-globalization movement, one of the most important among current social opposition movements; and analyzing the movement in question, which is presented here as a social movement.

The study consists of the time frame from late 1990's, when the movement emerged for the first time, to the beginning of 2004, which is the starting date for this thesis. The information and data used in the study are mainly gathered from the existing literature and the websites of the organizations included in the anti-globalization movement.

The thesis has two main questions. First question is how to define the anti-globalization movement; and second question is how to explain the movement theoretically. In order to define the anti-globalization movement, research is conducted on how the movement came out and developed, what its objective dynamics are, which social actors it included and what kind of demands are made, what the political perspectives and suggested alternatives are, who comprised its social base and finally, how they became organized. As a result of the research it is concluded that the anti-globalization movement is significantly different from other social movements preceding itself.

The anti-globalization movement is a heterogeneous movement, which emerged with a great number of movements, organizations and various actors coming together. This heterogeneity brings variety at all levels from the social base to the political perspectives. However, anti-globalization movement cannot be reduced to a sum of all the elements that constitutes itself. The common ground that allows us to define the anti-globalization movement as a social movement and dynamics of integration are also studied. The objective dynamics of the anti-globalization movement is the globalization process itself, and the awareness that the problems in this process are not unrelated is the main dynamics of the integration between different actors, organizations and movements.

The most important characteristic of the anti-globalization movement is that it is a global movement, which manifests itself most visibly at the level of organization. What made it possible for the movement to organize globally is availability of the horizontal networks established via internet. Network-based organization is a rather loose, decentralized and non-hierarchical structure. Local, national and supranational

struggles are rapidly connected with the help of these networks. The fact that social movements act beyond national boundaries with the advance of globalization brings new problems and pursuits in theoretical realm. Existing theories of social movement which approach social movements in the context of nations are inadequate in studying the dynamics of a global movement. Theories developed in recent years related to networks are the potential resources to study anti-globalization movement, yet these theories also remain insufficient in defining the networks created by the anti-globalization movement.

Anti-globalization movement resembles neither totally the “old” (class-based) social movements, nor the “new” (cultural) social movements. Despite consisting of class-subjects and making class-based demands it is not just a class-based movement; as well as not being a cultural movement in spite of the fact that it accommodates groups that have cultural demands. It is more like a synthesis of the two. That unique characteristic of the anti-globalization movement separates it from the social movement types that theoretical approaches discuss. Therefore, it does not seem possible to fully explain the anti-globalization movement with the existing approaches.

1. GİRİŞ

Son beş yıllık sürece baktığımızda, yeni bir toplumsal muhalefet hareketinin, yaygın adıyla küreselleşme karşıtı hareketin ortaya çıkışına tanıklık etmekteyiz. Yeni bir olgu olan bu hareketin günümüzün en önemli toplumsal muhalefet hareketlerinden biri olması, kendinden önceki hareketlerden belirli düzeylerde farklılık göstermesi ve kendi özgün dinamikleri ve biçimleriyle ortaya çıkmış olması akademik olarak incelenmesini önemli kılmaktadır. Elinizdeki çalışmanın amacı, bir sosyal hareket olarak tanımladığımız bu olgunun doğasını ve dinamiklerini anlamak ve analiz etmektir.

Sosyal bilimlerin diğer alanlarında olduğu gibi sosyal hareketler alanında da, belirli bir olgu çalışılırken önce kavramsal tanımlara başvurulur. Biz de küreselleşme karşıtı hareketi bir sosyal hareket olarak ele alıp alamayacağımızı belirleyebilmek için önce kavramsal tanımlara başvuracağız. Sosyal hareketler üzerine yapılan kuramsal tartışmalar ise soracağımız soruları belirlememizi ve teorik düzeyde bu hareketi daha önceki sosyal hareketlerle karşılaştırmamızı olanaklı kılan kavramsal araçları sağlar. Bu esasta, ikinci bölümde sosyal hareketlere ilişkin temel yaklaşımları ve tartışmaları ortaya koyacağız ve kısa bir değerlendirme yapacağız.

Üçüncü bölümde birkaç temel eksenden yola çıkarak küreselleşme karşıtı hareketin doğasını ve dinamiklerini tanımlamaya çalışacağız. Hiçbir sosyal hareket kendisini hazırlayan koşullar belli bir olgunlaşma düzeyine gelmedikçe, bir sosyal hareket olarak ortaya çıkamaz. Belli bir hazırlık ve gelişme evresini tamamlamayan toplumsal muhalefet biçimleri, aniden parlayıp sönen, kısa süreli hareketliliklerden öteye gidemez. Küreselleşme karşıtı hareketi bir sosyal hareket olarak tanımlamamızı olanaklı kılan temel özelliklerinden biri onun sürekliliğidir. Hem bu sürekliliği, hem de bizim sadece patlama anını gözlemleyebildiğimiz hareketin tarihsel kökenlerini ve gelişimini açığa çıkarmak için üçüncü bölümde önce hareketin doğuşunu ve gelişimini inceleyeceğiz. Hareketin doğuşunun nesnel zeminini sunan “küreselleşme” olgusuna yönelik temel toplumsal eleştiriler, küreselleşme karşıtı harekette yer alan toplumsal aktörlerle doğrudan ilişkilidir. Sosyal hareketlerin aktörlerine ilişkin tartışma, teorik ayrılıklara neden olabilen en önemli tartışmalardan biridir. Küreselleşme karşıtı hareketin en özgün özelliklerinden biri oldukça çeşitli aktörleri ortak bir zeminde bir araya getirmesidir. Biz küreselleşme karşıtı hareketi oluşturan aktörleri ve dile getirdikleri talepleri bu bölümün ikinci alt başlığı olarak ele alacağız. Çeşitli aktörlerin

farklı eleştirileri ve taleplerini incelemekle birlikte, bu farklı aktörlerin nasıl birbirlerine eklemlenerek, bütünlüklü bir hareketin dinamikleri olabildiklerinin de cevabını vermeye çalışacağız. Toplumsal aktörler küreselleşme karşıtı hareket söz konusu olduğunda, doğrudan belirli bir siyasal perspektifin taşıyıcıları olarak tanımlanamazlar bile, aktörlerin ve taleplerin çeşitliliği, küreselleşme karşıtı hareket içinde siyasal perspektiflerin çeşitliliğine yansımaktadır. Üçüncü alt bölümde çeşitli siyasal akımları kategorilere ayırarak inceleyeceğiz. Her bir kategoride yer alan grupların küreselleşme olgusuna yaklaşımlarını, mevcut sisteme yönelttikleri temel eleştirileri ve önerdikleri alternatifleri, öne çıkan bazı teorisyenlerin argümanlarını izleyerek tartışacağız. Ancak bütün bu farklılıkların toplamına indirgenemeyeceğini düşündüğümüz küreselleşme karşıtı hareketin genel politik karakterini analiz ederek bütünlüklü çerçeveyi de tanımlamaya çalışacağız. Bir bütün olarak bu alt bölüm küreselleşme karşıtı hareketin politik olarak tanımlanmasını mümkün kılacaktır. Üçüncü bölümün son alt bölümünü oluşturan tabana dair araştırmamız ise, sosyal hareketlere ilişkin analizlerde önemli ayaklardan bir tanesidir. Bu bölümde küreselleşme karşıtı hareketin hangi sosyal sınıf ve/veya tabakalara dayandığını incelemeyi ve bu grupların bazı demografik özelliklerini açığa çıkarmayı hedefledik. Akademik alandaki mevcut tartışmaları gözönüne alarak, küreselleşme karşıtı hareketin bir gençlik hareketi olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı gibi sorulardan hareketle, hareketi kavramsallaştırmaya yönelik çabamızı geliştireceğiz.

Küreselleşme karşıtı hareketi farklı ve yeni kılan en önemli özelliklerinden biri de örgütlenme yapısıdır. Bu yüzden küreselleşme karşıtı hareketin örgütlenme yapısını dördüncü ana bölümde ele alacağız. Merkezi sorumuz ise, küreselleşme karşıtı hareket içindeki farklı muhalefet güçleri arasındaki eklemlenmenin örgütsel düzeyde nasıl gerçekleştirildiğidir. Küreselleşme karşıtı hareket her şeyden önce çok sayıda örgütün bir araya gelmesi ile oluştuğu için, öncelikle bu tekil örgütlerin kendi iç örgütlenmelerini nasıl sağladığına bakacağız. Yüzlerce örgütün değerlendirilmesi olanağı olmadığından, çeşitli örgütleri yurttaş inisiyatifleri, taban hareketleri ve anarşist ve otonom örgütlenmeler olmak üzere üç genel kategori altında, içlerinde öne çıkanları örnekleyerek inceleyeceğiz. Bir sonraki düzeyde ise çeşitli örgütlerin ve bireylerin birbirleri ile nasıl iletişim kurduklarını, birbirlerine oldukça uzak mesafedeki insanların büyük çaplı eylemleri nasıl örgütleyebildiklerini, nasıl ortak bir form altında birleştiklerini ve yaratılan örgütsel formların niteliğini analiz etmek için zirve protestoları ve koalisyonların örgütlenme yapısına odaklanacağız. Zirve protestolarının

ve koalisyonların örgütlenmesinde enformasyon teknolojilerinin, özelde internetin oldukça önemli bir rolü olduğu için, bu düzeydeki analizi internetin sosyal hareketler üzerindeki etkileri ile ilgili tartışmalarla birlikte yürüteceğiz. Bu alt bölümde nihai olarak, internet üzerinden şekillenen yatay iletişim ağlarına dayanan örgütsel formların pratikte nasıl işlediğini ve küreselleşme karşıtı hareketin gelişiminde bu örgütlenme formlarının avantajları ve sınırlılıklarını araştıracağız. Üçüncü düzeyde ise Dünya Sosyal Forumlarının (DSF) örgütlenmesini inceleyeceğiz. Küreselleşme olgusunu protesto etmekten öte, alternatiflerin tartışıldığı bir zemini ifade eden DSF yüzlerce örgütü ve binlerce aktivisti bir araya getiren oldukça büyük bir organizasyondur ve böylesi bir organizasyon elbette örgütsel bir mekanizma ile mümkün olmaktadır. Bu bölümde DSF süreçlerinde hangi organlar aracılığı ile kararların nasıl alındığı, katılımın nasıl gerçekleştiği, yerel, ulusal ve ulusüstü düzeylerde işbölümünün nasıl gerçekleştiği, sosyal forumların finansal kaynaklarının neler olduğu gibi sorulara cevap vermeye çalışacağız. Aynı zamanda DSF'leri, sosyal hareketlerin daha önce yaratmış olduğu uluslararası platformlarla, yani Enternasyonallerle karşılaştırarak benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkarmaya çalışacağız. Bu karşılaştırma bize DSF'lerin de bir tür Enternasyonal olup olmadığını tartışma fırsatı verecektir. Dördüncü bölümün son alt bölümünde, küreselleşme karşıtı hareketin örgütlenme yapısındaki özgünlüğün, teorik alanda ne gibi yetersizliklere, tartışmalara ve alternatif arayışlarına neden olduğunu tartışacağız. Yeni kavramsallaştırma çabaları içinde özellikle "ağ"lar üzerine yapılan teorik analizlerin, küreselleşme karşıtı hareketi anlamamızda anlamlı bir kaynak oluşturup oluşturmadığını araştıracağız.

Bu çalışma, oldukça kapsamlı ve çok boyutlu bir konu olan küreselleşme karşıtı hareket üzerine söylenebileceklerin yalnızca küçük bir bölümünü oluşturur. Her şeyden önce küreselleşme karşıtı hareket devam eden bir olgudur. Hareketin önümüzdeki yıllarda nasıl bir seyir izleyeceği bugünden bilinemeyeceği için ileride mutlaka yeni çalışmalara ihtiyaç duyulacaktır. İkinci olarak bu çalışmanın her bir alt bölümü başka bir alan araştırmasına konu olabileceği gibi, hareketin bütününe ilişkin bir alan araştırmasına da ihtiyaç vardır. Küresel ölçekte ve çok bileşenli bir hareket olması nedeniyle, küreselleşme karşıtı hareketin alan araştırmasına konu olması elbette güçtür ve belki kolektif bir çalışmayı ve yeni araştırma yöntemlerinin tartışılmasını gerektirecektir. Son olarak, bir sosyal hareketi anlamaya çalışmak toplumsal yapı, toplumsal değişme, kültür, ideoloji, politika gibi sosyal bilimlerin temelini oluşturan

bütün kavramlarla yakından ilişkilidir. Biz de bu çalışmada sıklıkla bu kavramlara başvuracağız. Ancak elbette daha geniş olarak işlenebilir. Kısacası, küreselleşme karşıtı harekete ilişkin bilgi ve anlayışımızın gelişmesi için daha pek çok çalışmaya ihtiyaç vardır.

2. SOSYAL HAREKETLER

2.1. SOSYAL HAREKET NEDİR?

19. yüzyıldan beri “sosyal hareket” kavramı sosyal bilimlerin gündeminde artan ölçüde yer bulmaktadır. Batı Avrupa’daki sanayileşme sürecindeki büyük değişim ve bu dönemde sosyal hareketlerin artan rolü, sosyologların pek çoğunun ilgisini bu konuya yöneltmiş, sosyal hareketin alanı, anlamı, biçimleri ve etkileri üzerine bugüne kadar pek çok şey söylenmiştir. Ancak politik mücadele ve ifade biçimleri çoğaldıkça bu alandaki çalışmalar ve tartışmalar tükenmek yerine artarak devam etmektedir.

Sosyal hareketleri konu alan bütün çalışmalar belli bir “sosyal hareket” tanımı üzerinde yükselir. Ancak kavramın anlam aralığı çeşitli yazarlara göre farklılık gösterir. Örneğin bazı sosyal bilimciler Birleşik Devletler’deki sivil haklar hareketi gibi şiddet karşıtı hareketleri sosyal hareketlerin temel formu olarak ele alırken, bazıları da (Örneğin Arendt, Fromm) 1930’lardaki Alman Faşist Partisini bu kategoriye dahil etmiştir. John Wilson bazı yazarların sosyal hareketi çok geniş ya da çok dar tanımladığını gözlemlemiştir ve örnek olarak da Cameron’un (1966) dernekleri, gençlik gruplarını, politik partileri, gönüllü birlikleri, dinsel birlikleri, gerilla örgütlerini “sosyal hareket” kavramının ortak şemsiyesi altında incelemesini göstermiştir.¹ Wilson bu geniş tanımlamayı oldukça belirsiz olduğu ve anlamlı bir genellemeye izin vermediği noktasında eleştirir. Öte yandan Wilson’a göre çok dar bir tanımlama, daha geniş genellemeler yapmak fırsatından vazgeçmek anlamına gelir. Örneğin Heberle (1951) Nazizm ve Komünizm gibi politik hareketlere odaklanmış, bunların dışındaki hareketleri önemsiz bularak göz ardı etmiştir.

Her sosyal hareketin özgün bir tarihsel çerçevede ve kendi özgün biçimiyle ortaya çıktığı dikkate alındığında bu kavramsal belirsizliğin nedenleri açığa çıkar. Farklı tarihsel dönemlerin farklı “sosyal hareket repertuarı” olduğunu gözlemleyen Charles Tilly bu tarihsel özgünlüklere dikkat çeker.² Her ne kadar tanım aralığı geniş olsa da, sosyal hareketin ayırdedici özelliklerini açığa çıkarmak ve bu yolla kapsayıcı bir tanıma ulaşmak mümkündür.

¹ John Wilson, *Introduction to Social Movements*, New York: Basic Books, Inc. Publishers, 1973, s.13-14

² Tilly’den aktaran, Sidney Tarrow, *Power in Movement: Social Movements, Collective Action and Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, s.32-33

Sosyal hareketi tanımlamanın bir yolu, Sztompka'nın yaptığı gibi onu sosyal değişimin diğer ajanlarından ayırmaktır.³ Sztompka'ya göre sosyal bir değişim, aktörün konumuna göre aşağıdan veya yukarıdan, amaçlı bir eylem olmasına göre açık (manifest) ya da başka bir eylemin yan etkisi ve ya istenmeyen sonucu olarak gizli (latent) gerçekleşebilir. Sosyal hareket sıradan insanların amaçlı eylemiyle gerçekleşen değişim kategorisine oturtulur. Ancak sosyal hareket bu kategoriye giren ajanlardan sadece biridir. Sosyal hareketi bu kategorideki diğer ajanlardan (çıkart grupları, siyasi partiler vs.) ayırmak için daha özgün özelliklerinin altını çizmek gerekir.

Byrne ise sosyal hareketleri daha geleneksel gruplardan ve çeşitli sosyal hareketleri birbirlerinden ayırabilmek için yapıları ve amaçları arasındaki ilişkiye bakmamızı önerir.⁴ Buna göre sosyal hareketler baskı grupları ve siyasi partilerden daha gevşek bir yapıya sahip olmasıyla ayrılır. Öte yandan sosyal hareketleri çoklu amaç gütmesi (örneğin kadın hareketi) ya da tek bir amaca sahip olması (örneğin nükleer silahsızlanma kampanyası) bakımından ikiye ayırır. Bu kriterler sosyal hareketi diğer siyasal katılma biçimlerinden ayırmaya yardımcı olsa da, sosyal hareketi tanımlamada yetersiz kalmaktadır.

Sosyal hareketi tanımlayan temel özelliklerinden biri az ya da çok bir kolektiviteye dayanmasıdır. Sosyal hareketin meydana gelebilmesi için insanların belirli derecelerde örgütlenmiş olması gerekir. Bu örgütlenme siyasi parti düzeyinde bir formellik ve kurumsallaşmayı barındırmaz, görece gevşek bir örgütlenmedir. Ancak unutmamak gerekir ki sosyal hareket örgütleri enformel fakat oldukça yaygın, bazen uluslararası bir etkileşim ve iletişim ağına sahiptir. Sidney Tarrow'a göre bu kolektivitenin ayırt edici özelliği onun çatışmacı doğasıdır.⁵ Tarrow'a göre sosyal bir hareketin aktörleri hedefleri doğrultusunda eylemde bulunurken karşıtlarıyla ya da otoritelerle çatışmacı bir ilişkiye girerler. Bu özellik onu gönüllü birlikler gibi diğer kolektivitelerden ayırır.

İkinci olarak sosyal hareketler toplumsal yapıda farklı düzeylerde değişimi hedeflerler. Kolektif eylem içindeki insanlar içinde buldukları toplum hakkında asgari de olsa ortak bir kanaate sahiptir ve onun ne yönde değiştirilmesi gerektiği konusunda yine amaç birliği içindedir. Zirakzadeh'e göre, sosyal hareket radikal olarak

³ Piotry Sztompka, *The Sociology of Social Change*, Cambridge: Blackwell Publisher, 1994, s. 274-275

⁴ Paul Byrne, "Pressure Groups and Popular Campaigns", *Twentieth-Century Britain: Economic, Social and Cultural Change*, ed. Paul Johnson, Londra: Longman, 1994, s. 445-446

⁵ Tarrow, a.g.e., s. 2-3

yeni bir sosyal düzen kurma çabası içinde olan insan grubundan oluşur.⁶ Zirakzadeh her sosyal hareket içindeki her bireyin toplumsal düzeni bir bütün olarak değiştirme peşinde olmayacağını farkında olarak bunun aşırı bir basitleştirme olduğunu da altını çizer. Sosyal hareketin toplumsal düzende ne tür bir değişikliği ön gördüğü kriterine bağlı olarak çeşitli yazarlar, sosyal hareketleri kategorize etmiştir. Wilson sosyal hareketleri dört kategoriye ayırır:⁷ Dönüştürücü (transformative) hareketler toplumsal yapıda bütünsel bir değişimi amaçlar. Reformcu (reformative) hareketler dönüştürücü hareketlerden, sosyal düzende daha sınırlı değişimi hedeflemesiyle ayrılır. Bu tür hareketler toplumsal yapının tümünde değil, bazı parçalarında değişimi hedefler. Bireysel kurtuluş (redemptive) hareketleri sosyal problemlerin bireyden kaynaklandığını düşünerek bireyin dönüşümüne odaklanır. Son olarak bireysel değişimi öngören hareketler (alterative) ise bireyin bir bütün olarak değil ama sınırlı bir değişimini hedefler. Bunlar yoksulluk ve sefaletle bireyin kişiliğindeki bazı negatif özelliklerin (örneğin alkolizm) neden olduğunu düşündür.

Daha yaygın bir kullanımla sosyal hareketler reformist, radikal ya da devrimci olarak sınıflanır.⁸ Reformist hareketler, toplumun temel kurumsal yapılarına dokunmadan toplumun bazı yönlerinde değişikliği hedefleyen hareketlerdir. Bu kategorideki hareketler oldukça sınırlı değişim peşindedir. Almanya'daki otobanlarda hız sınırlamasını talep eden hareketler, hayvanların denek olarak kullanılmasının yasaklanmasını isteyen hayvan hakları savunucuları vs. bunlardandır. Radikal hareketler görece daha derin değişimleri hedefler. Toplumsal örgütlenmeyi bir bütün olarak değiştirmeyi hedeflemese de, toplumsal örgütlenmeyi büyük ölçüde etkileyecek önemli ayaklarında dönüşümü öngörür. Ulusal kurtuluş hareketleri, sivil haklar hareketi, ırkçılık karşıtı hareketler vs. bu kategoriye girer. Devrimci hareketler ise toplumun ekonomik, politik ve kültürel bir bütün olarak tüm yönleriyle değişmesini hedefler. Bu hareketlerin katılımcıları alternatif bir toplum projesine ya da sosyal bir ütopyaya sahiptir. Komünist, anarşist ve faşist hareketler bu kategoride ele alınır.

Üçüncü olarak bir hareketliliği sosyal bir hareket olarak tanımlayabilmek için onun belirli bir sürekliliğinin olması gerekir. Della Porta ve Diani'nin de vurguladığı gibi sosyal bir hareket çeşitli protesto biçimlerini yaygın olarak ve sıklıkla kullanır.⁹ Bu

⁶ Cyrus Ernesto Zirakzadeh, *Social Movements in Politics: A Comparative Study*, Londra ve New York: Longman, 1997, s. 4

⁷ Wilson, a.g.e, s.23-27

⁸ Sztompka, a.g.e., s. 281

⁹ Donatella della Porta ve Mario Diani, *Social Movements: An Introduction*, Oxford: Blackwell, 1999, s. 19-20

özellik sosyal hareketi, yalnızca birkaç saat süren, aniden parlayan bir hareketlilikten ayırmamızı sağlar. Bu özellik sosyal hareketin kimlik boyutuyla da ilgilidir. Kısa sürede parlayıp sönen hareketlilik içindeki insanların kolektif bir kimlik yarattığından söz edilemez. Oysa sosyal bir hareketin aktörleri aynı zamanda kolektif bir kimliğin taşıyıcısıdır.

Son olarak sosyal hareketin aktörleri nüfusun elit olmayan kesimlerinden oluşur. Kimi yazarlar bu aktörleri sınıfsal terimlerle tanımlarken, kimileri de sosyal hareketi farklı sosyal gruplardan gelen geniş halk kesimlerinin hareketi olarak tanımlar.

Bu özellikleri toparlayarak kısaca bir sosyal hareket tanımı yapabiliriz. Sosyal hareket, farklı düzeylerde sosyal bir değişimi hedefleyen, gevşek olarak örgütlenmiş, ortak amaç, inanç ve dayanışma içinde olan, yönetici olmayan grupların çatışmacı ve sürekli eyleminden oluşur.*

---

* Benzer vurguları taşıyan pek çok tanım literatürde mevcuttur: “(Sosyal) Hareketler... otoritelerle, karşıtlarla ve elitlerle süregelen bir etkileşim içinde olan, ortak amaç ve dayanışmaya sahip insanların kolektif meydan okuması olarak tanımlanır.” (Tarrow, a.g.e., s.4). “Sosyal bir hareket kurumsal olmayan araçlarla sosyal düzende büyük ölçekli bir değişimi meydana getirmek ya da karşı koymak için gösterilen bilinçli, kolektif ve örgütlü bir çabadır.” (Wilson, a.g.e., s.8). “Sosyal hareket kavramıyla, toplumda kurumsal olmayan yollardan değişimi sağlamak için birlikte hareket eden gevşek olarak örgütlenmiş kolektiviteleri anlatmak istiyoruz.” (Sztompka, a.g.e., s.276). “...ben bir sosyal hareketi a) dayanışmaya dayalı b) bir çatışma taşıyan, c) yer aldığı sistemin sınırlarını zorlayan bir kolektif hareket biçimi olarak tanımlıyorum.” (Alberto Melucci, “Çağdaş hareketlerin Sembolik Meydan Okuması”, **Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar**, yay. haz. Kenan Çayır, İstanbul: Kaknüs yay., 1999, s.87)

2.2. SOSYAL HAREKETLERE TEMEL YAKLAŞIMLAR

Sosyal hareketler alanı oldukça geniş ve zengin bir literatüre sahip olduğu için, bu çalışmada bütün yaklaşımları ayrıntılarıyla incelemek mümkün görünmemektedir. Ancak genelde beş önemli teorik yaklaşım olduğu kabul edilir: Marksist Yaklaşım, Modernleşme Teorisi, Kaynak Mobilizasyonu yaklaşımı, Politik Süreç yaklaşımı ve “Yeni Toplumsal Hareketler” yaklaşımı. Tabii ki her sınıflandırma belirli düzeylerde indirgemeyi ve basitleştirmeyi beraberinde getirir. Ancak bu her türlü genellemenin zorunlu bir sonucudur. Sosyal hareketlere ilişkin bütün teoriler, toplumsal değişimle ilgili daha genel bir yaklaşıma dayanır. Biz farklı yaklaşımları incelerken, bu yaklaşımlara içkin olan toplumsal değişmeye ilişkin tutumlara da ışık tutmaya çalışacağız.

2.2.1. Marksist Yaklaşım

1830’lu yılların başında Fransa ve İngiltere’de işçi sınıfı ilk defa büyük ve kendi başına verdiği savaşımla tarih sahnesine çıkmaktadır. Teorik ve politik çalışmalarına 1840’lı yılların başında başlayan Marks ve Engels’in çalışmaları, tarih sahnesine ilk defa çıkan bu sınıfın çıkarlarının teorik bir analizidir. Marksizm bir sosyal hareket kuramı olarak ortaya çıkmadığı halde, dönemin sosyal hareketleri sınıf mücadelesi çerçevesinde şekillendiği için, bu mücadelelerin analizinde kullanılan en önemli kaynak olmuştur.

Sınıf mücadelesinin Marksizm açısından birbirleriyle ilintili birkaç anlamı vardır: Marks’a göre sınıflar yalnızca toplumun anlaşılmasını sağlamazlar, aynı zamanda toplumsal değişimin temel dinamiğidir ve tarihin dinamiği olan sınıf mücadelesinin öteki yüzü ya da nihai ürünü sınıfların ortadan kaldırılmasıdır.

Marks’a göre toplumsal dönüşümün kaynağı, toplumun maddi üretici güçleri ile var olan üretim ilişkileri arasındaki çatışmadır. “Marks, üretici güçlerin üretim araçları ve emek gücünden oluştuğunu düşünür. Ayrıca, bunların gelişimi makinenin gelişmesi, emek sürecindeki değişiklikler, yeni enerji kaynaklarının kullanılmaya başlanması ve proletaryanın eğitilmesi gibi tarihsel olguları da içermektedir... Üretim ilişkileri ise üretim araçlarına iktisadi sahiplik aracılığıyla kurulur; kapitalizmde bu ilişkilerin en temel olanı, burjuvazi üretim araçlarının sahibiyken, proletaryanın sadece kendi emek-

gücünün sahibi olmasıdır.”¹¹. Üretim tarzı bu ikisinin toplamından oluşur. Marks toplumsal dönüşüm hakkında ulaştığı sonucu ‘Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı’ adlı kitabının önsözünde kısaca şöyle ifade eder:

“Varlıklarının toplumsal üretiminde insanlar aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur...Gelişmelerinin belli bir aşamasında toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da, bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. İktisadi temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı büyük ya da az hızla alt üst eder.”¹²

Yukarıdaki pasaj marksist toplumsal değişme teorisinin en özet ifadesi olmasına karşın, marksistler bu pasajın yorumlanmasında birleşememektedirler. Determinist yorum olarak bilinen yaklaşım üretici güçlerle üretim ilişkilerinin tarihsel rolü konusunda, üretici güçlere öncelik verir, onun temel ve belirleyici olduğunu savunur. Üretici güçler üretim ilişkilerini aşip geride bıraktığı zaman devrim yalnızca mümkün olmakla kalmayıp, aynı zamanda kaçınılmaz hale gelecektir. Bu yaklaşımın politik sonucu devrimi otomatik bir sürece bırakmasıdır. Devrimin “geri” Rusya’da başarıya ulaşip “ileri” Almanya’da başarısızlığa uğraması ile sözkonusu determinist yorum inandırıcılığını yitirmiş, aynı zamanda devrimci süreçte öznel faktörlerin (bilinç, örgüt vs.) rolünü öne çıkarmıştır. Diğer bir yorum ise üretici güçlerin mevcut üretim ilişkileri zemininde geliştiğine dikkat çekerek, kapitalizm analizlerinde üretici güçleri değil üretim ilişkilerini temel alır. Örneğin Callinicos’un yorumuna göre, “...insan eylemlerini...yapısal olarak belirleniyor gibi görmek marksizmle tutarsızdır. Marks’ın kimi zaman sosyalist devrimi kaçınılmaz gibi gösterdiği doğruysa da, tarih kuramının getirdikleri, sınıf mücadelesinin ‘ya toplumun geniş çapta devrimci biçimde yeniden

¹¹ Laurence Harris, “Üretim Güçleri ve Üretim İlişkileri”, Çev. Şahin Kahveci, *Marksist Düşünce Sözlüğü*, yay. yön. Tom Bottomore, Türkçe çev. der. Mete Tunçay, İstanbul: İletişim yay.1993, s.584

¹² Karl Marks, *Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı*, Çev. Sevim Belli, 5. bs., Ankara: Sol Yayınevi, 1993, s.23

oluşturulması ile ya da çarpışan sınıfların birlikte mahvolmasıyla' sonuçlanabileceğini açıkladığı Manifesto'daki pasajda daha iyi kapsanmıştır.”¹³

Marksist yaklaşımda sosyal hareketin kaynağı yapısal olanda bulunur ancak, kastedilen yapı tarihten ve toplumdan bağımsız bir “yapı” değildir. Marksizmde “yapı” denilince akla gelen şey “üretim tarzı”dır ki, yukarıda da işaret edildiği gibi belirli bir üretim tarzının hem oluşması hem değişmesi belirli çatışma ilişkilerine bağlıdır. Komünist Manifesto’da Marks, “bugüne kadar varolmuş tüm toplumların tarihi sınıf mücadelelerinin tarihidir”¹⁴ diyerek sınıf çatışmasına tarihin itici gücü olma işlevini yükler. Ancak tekrar belirtmek gerekir ki, marksizme göre, yapısal çelişkiler sosyal değişimin kaynağını oluştursa da, sosyal yapı ile kolektif eylem arasında dolaylı bir ilişki söz konusu değildir. Louis Bonaparte’nin Onsekizinci Brumaire’i adlı kitabının başlangıcında Marks “İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ama kendi keyflerine göre, kendi seçtikleri koşullar içinde yapmazlar, doğrudan veri olan ve geçmişte kalan koşullar içinde yaparlar” demektedir.¹⁵ Yani yapısal koşullar insan eylemini doğrudan belirleyici değil, sınırlayıcı bir işlev görür. Sosyal hareketi, sosyal yapı ile aktör (devrimci özne) arasındaki diyalektik ilişkide arayan marksistlere göre, sosyal hareketin oluşması ve gücü yapısal sınırlarla birlikte, belirli sosyopolitik süreçlere bağlıdır.

Kapitalist toplum önceki sınıflı toplumlardan ayrı olarak, proletaryayı doğurmuş olmasıyla, sınıflı toplumun yıkılmasının nesnel zeminini de sunar. Kapitalizmin yıkılmasında nesnel çıkarı olan işçi sınıfının, özel mülkiyetin korunmasında hiçbir çıkarı olmayacağı için özel mülkiyeti tamamen ortadan kaldırarak sınıfsız toplumun önünü açar. İşçi sınıfının devrimci güç olarak tanımlanmasının tek nedeni kapitalizmin yıkılmasında nesnel çıkarı olması değil, aynı zamanda kapitalizmi yıkmaya kapasitesine sahip yegane toplumsal güç olmasıdır. Paradigmaya göre bunun bir potansiyel olduğunu, işçi sınıfının sınıf mücadelesi içinde her zaman devrimci olmadığını belirtmek gerekir. Marksizm sınıf kimliğinden bahsederken ve bunu nesnel konuma, yani üretim ilişkileri içindeki konuma bağlarken, kendiliğinden işçi olmanın, politik düzeyde işçi sınıfından beklenen misyonu otomatik olarak gerçekleştireceği anlamını çıkarmaz. Bu potansiyelin gerçekleşmesi “sınıf bilinci”nin oluşması ile mümkündür. Marks bu noktada “kendinde sınıf” ile “kendisi için sınıf” arasında bir ayırım yapar.

¹³ Alex Callinicos, *Tarih Yapmak: Toplum Kuramında Etkinlik, Yapı ve Değişim*, Çev. Nermin Saatçioğlu, İstanbul: Özne Yay., 1998, s.99.

¹⁴ Karl Marks ve Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, Çev. Levent Kavas, İstanbul: İthaki yay., 2003, s.69

¹⁵ Karl Marks, *Louis Bonaparte'nin 18. Brumaire'i*, Çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yay., 1976, s. 13

Kendisi için sınıf, sınıfsal çıkarlarının bilincine varmış, bunun için siyasal mücadele içinde olan sınıfları tanımlar. Kısacası Marksizm sınıfların siyasal pratik içinde etkin özneler durumuna gelmedikçe toplumsal bir güç oluşturmayacaklarını öngörür.

Marks'ın kuramında toplumsal dönüşümün nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin herhangi bir model bulunmaz. İşçi sınıfının devrimci bir özne durumuna nasıl geleceği ya da getirileceğine ilişkin tartışma Marksistler arasında temel tartışma noktalarından biri olmuştur. Bunlar içinde Rosa Luxemburg'un "kendiliğindencilik" savı ile Lenin'in "öncü kuramı" en bilinenleridir.

Avrupa'da işçi mücadelesinin yenilmesi ve faşist karşı-devrimin zaferi Marksist düşünürleri siyasal alan ve ideoloji üzerine yeniden düşünmeye sevk etmiştir. Siyasal alanın kavramsallaştırılmasına yönelik çaba gösteren Marksist kuramcılarının başında Antonio Gramsci gelir. Gramsci kapitalizmin kendi iç çelişkileri sonucunda kendiliğinden çökeceği tezine dayanan ikinci Enternasyonalin ekonomizmini reddederek yola çıkar. Gramsci'nin Marksist teoriye en büyük katkısı, üst yapı ile alt yapı arasındaki ilişkiyi kavramsallaştırmak yoluyla, üst yapı kurumlarının toplumsal iktidardaki merkezi önemini ve sosyalist devrime giden yolda sınıf mücadelesinin bir görünümü olarak kültür ve ideolojinin özgül önemini açığa çıkarmak olmuştur. Gramsci'ye göre hegemonya yalnızca zor yoluyla değil, aynı zamanda rızaya dayalı olarak kurulur. Dolayısıyla bir sınıfın kendi özgül çıkarlarını bütün sınıfların çıkarına gibi göstermek ve kitleleri bu yolda eğitmek, iktidarını sağlayabilmesi için vazgeçilmezdir. Kitlelerin sömüren sınıfın toplumsal düzenini ve politikalarını onaylaması yalnızca politik bir mutabakata değil, aynı zamanda ideolojik ve kültürel bir mutabakata da bağlıdır. Bu onayın sağlanması eğitim, hukuk, dini kurumlar vs. gibi üst yapı kurumları yoluyla sağlanır.¹⁶

Gramsci'nin toplumsal iktidarın nasıl kurulduğuna ilişkin çözümlerinin ışığında, kuramsal çabasının asıl amacı olan karşı-toplumsal bir iktidarın nasıl kurulması gerektiğine dair görüşleri, Marksist sosyal hareket teorisine yeni bir boyut getirir. Gramsci'ye göre sosyalist mücadele ekonomik, siyasal, ideolojik ve kültürel bütün yönleriyle burjuva toplumunun her alanına yönelen bütünsel bir mücadeleyi kapsmalıdır. Gramsci devrimci mücadelenin başarılı olabilmesi için, devrimcilerin de

---

¹⁶ Antonio Gramsci, *Felsefe ve Politika Sorunları*, Fransızca'dan Çev. Adnan Cemgil, İstanbul: Payel Yay. , 1975, s.32-34 (Dipnot no: 15)

bir karşı-toplumsal iktidar ideolojisi ya da yeni bir bütüncül, kültürel yapı geliştirmeleri gerektiğini vurgulamıştır.¹⁷

Yeni toplumsal hareketlere ilişkin tartışmaya katılanlar ise genellikle ortodoks olmayan -neo-Marksist, neo-Gramsci'ci vs.- marksistlerdir. Bu yazarlar üretim ile toplumun başka alanları arasındaki ilişkileri, başka bir deyişle emek-sermaye çelişkisi ile başka çelişkilerin eklemlenmesini –belli ölçülerde de olsa- kavramsallaştırmaya çalışır.¹⁸ Örneğin Immanuel Wallerstein'e göre, ırkçılık ve cinsiyetçilik emek gücünün değerini düşük tutmak için kapitalizmin yararlandığı ve hiçbir zaman vazgeçemeyeceği ayrımcılıklardır.¹⁹ Yani bu ayrımcılıklarla, üretim alanındaki çelişkilerin ilişkisi yapısaldır.²⁰ Dolayısıyla sistemin asli unsurları olan bu tür ayrımcılıklara karşı verilecek mücadelelerin sistemi tehdit etme potansiyeli de oldukça güçlüdür. Öte yandan Wallerstein 1960 sonrası gelişen sosyal hareketleri, eski sol muhalefetin (Batı'da sosyal demokrasinin, Doğu'da komünistlerin ve Güney'de milliyetçilerin) yetersizliğine, yozlaşmasına ve giderek sistemin bir parçası olmasına karşı bir tepki olarak görür.²¹ Yazara göre, "bu hareketler Batı'da sosyal demokrasiye karşı bir alternatif olarak ortaya çıkmışlardır; Üçüncü Dünya'da ulusal kurtuluş mücadelesi sonucu kurulan devletlerin Batıcılığına ve evrenselciliğine karşı; Doğu Avrupa ve SSCB'de ise bürokrasiye" karşıdır.²² Ancak Wallerstein bu parçalı hareketlerin, tikelci ve ayrılıkçı nitelikleri nedeniyle sistemi dönüştürme konusunda çok şey vaad etmediklerini, bu parçalanmışlığı aşmak için sistem-karşıtı ittifaklar dizisi oluşturmaları gerektiğini savunur.²³

Wallerstein örneğinde olduğu gibi, neo-marksist bir çerçeveden hareket eden yazarlar, yeni toplumsal hareketlere kaynaklık eden sorunların çoğunu –kadın sorunu, etnik ayrımcılık, ırkçılık, doğanın sömürüsü vs.-, sistemin yarattığı sorunlar çerçevesinde değerlendirir. Çünkü kapitalizm sınıf sömürüsü yanında, farklı baskı ve egemenlik biçimleri yaratır ya da daha önceden mevcut olan egemenlik biçimlerini sürdürür. Yeni sosyal hareketler sosyalizm mücadelesinin bir parçası ve sınıf mücadelesinin dolaylılarıdır. Ancak, yeni sosyal hareketlerin ortaya çıkışı ile gündeme gelen teorik tartışmalarda marksistler için asıl sorunu oluşturan unsur, bu hareketlerin

¹⁷ Kemâli Saybaşı, *Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar*, Ankara: Birey ve Toplum yay., 1985, s.55.

¹⁸ Gülnur Savran, "Marksizm ve "Yeni Toplumsal Hareketler" Tartışması", *Sınıf Bilinci*, S. 11, Ekim 1992, s. 15, 22.

¹⁹ Immanuel Wallerstein, "Kapitalizmin İdeolojik Gerilimleri: Irkçılık ve Cinsiyetçilik Karşısında Evrenselcilik", *Irak, Ulus, Sınıf*, Ed. Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein, Çev., Nazlı Ökten, 3.bs, İstanbul: Metis yay., 2000, s. 44-49

²⁰ Savran, a.g.m., s. 16

²¹ Giovanni Arrighi, Terence K. Hopkins, Immanuel Wallerstein, *Sistem Karşıtı Hareketler*, Çev. C. Kanat, B. Somay, S. Sökmen, İstanbul: Metis yay., 1995, s.100

²² Savran, a.g.m., s. 18.

ortaya çıkmasına kaynaklık eden sorunların niteliğinin, dolayısıyla sosyalizm mücadelesindeki yerinin belirlenmesinden öte, ortaya çıkan öznelerin işçi sınıfı ile ilişkisinin belirlenmesidir. Neo-marksistler emek-sermaye çelişkisi ile başka eşitsizlik ve baskılar arasındaki ilişkinin sistematik bir bütün olarak kavranmasını sağlasalar da, Marksist teorideki işçi sınıfının merkeziliği sorununu görmezden gelmektedirler.

2.2.2. Modernleşme Teorisi

İkinci dünya savaşının ardından, özellikle Almanya’da nasyonal sosyalizm, İtalya’da faşizm gibi deneyimlerin yaşanmış olmasının da etkisiyle sosyal hareketleri teorize etme çabası büyük bir önem kazanmıştır. İkinci Dünya savaşının ardından geliştirilen bu teorileştirme çabalarını “modernleşme teorisi, kolektif davranış teorisi ve ya yapısal-işlevselci yaklaşım” olarak kavrayan farklı görüşler mevcuttur. Bu yaklaşımın takipçileri arasında, Ralph Turner ve Lewish Killian gibi Chicago okulu sosyologlarını, Talcott Parsons ve onun yapısal-işlevselciliğini, ve “Kolektif Davranışın Teorisi” (1962) adlı kitabı yazan Neil Smelser’ı sayabiliriz.

Modernleşme teorisinin savunucuları sosyal hareketin kaynağını yapısal gerilimlerle açıklarken, aktörlerin davranışını psikolojik etkenlere bağlarlar. Kolektif davranış perspektifi 1950’ler ve 60’lar boyunca gelişirken Blumer’in sembolik etkileşimciliğini takip eden Turner ve Killian gibi yazarlar sosyal hareket içerisindeki bireyi temel alarak, açığa çıkan normlara, kişisel yenilenmelere, ideolojik ve psikolojik süreçlere odaklanırken, Parsons’un yapısal işlevselciliğini takip edenler kolektif davranışın toplumsal belirleyenlerini, sosyal hareketin oluşumunu koşullandıran sosyal gerilimleri incelemişlerdir.²⁴ İlk bakışta bu iki yaklaşımın birbirinden oldukça farklı olduğu izlenimi edinilmesine rağmen, sosyal harekete yaklaşımlarındaki temel kabulleri bunları aynı başlık altında incelemeyi gerektirir. Her iki grup yazar da sosyal hareketi kurumsal olmayan kolektif politik davranışın, potansiyel olarak tehlikeli biçimleri olarak görmektedirler.²⁵ Yapısal işlevselciler de sembolik etkileşimciler gibi, kolektif davranışın arkasındaki değişen inançlar ve değerler üzerinde durur. Kolektif davranışta ideolojik ve psikolojik süreçler her iki yaklaşım için de oldukça merkezi bir öneme sahiptir ancak, sembolik etkileşimciler kolektif davranışın açığa çıkmasını mikro düzeyde açıklamaya çalışırken, yapısal işlevselciler bunu daha makro düzeyde ele alır.

---

²³Savran, a.g.m., s.19-20

²⁴ Ron Eyeran ve Andrew Jamison, *Social Movements: A Cognitive Approach*, Cambridge: Polity Press, 1991, s.13

²⁵ A.g.e., s. 10

Yapısal-işlevselci yaklaşıma göre sosyal hareketler yapısal gerginliğe, ekonomik krize ve modernleşmeye tepki olarak ortaya çıkan olgulardır. Yapısal gerginlik sistemi değişime uğratan dışsal bir etkenin yapı üzerindeki baskısından kaynaklanır. Bu dışsal etken çevredeki değişimler olarak tanımlanır.

Yapısal-işlevselcilerin toplumsal değişmeye ilişkin görüşleri, sosyal harekete olan yaklaşımlarını daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Evrimci bir bakış açısına sahip olan Parsons'a göre toplumun en temel işlevlerinden biri çevreye uyumun sağlanmasıdır. Uyum, sadece çevresel şartlara basit bir intibakı değil, aynı zamanda yaşayan bir canlının çevresiyle başa çıkma kapasitesini de içerir. Yani çevreye uyum sağlamanın yolu hem intibak (adjustment) hem de aktif kontroldür.²⁶ Bu görüşe göre "çevrede önemli bir değişim olunca sistemin mevcut inşa prensibi içinde uyum yapması mümkün olmaz. Sistem üzerinde baskı, "stress" doğurur...Baskı "stress" sistemin çevreyle dengeye ulaşacak şekilde inşa prensibinde değişim yapmasını sağlar."²⁷ Görüldüğü üzere bu yaklaşımda değişme çevreye bağlı olarak tanımlanmaktadır. Zira sistem kendi içinde uyumludur, kendini savunmaya ve dengelemeye eğilimlidir.²⁸ Parsons'a göre insani sistemin (human system) kendi fiziksel çevresine uyum yapmasındaki ilişkileri düzenlemede temel odak noktası teknolojidir.²⁹ Değişmenin zorlayıcı kaynağı çevre olmakla birlikte, çevreyle ilişkileri düzenlemenin temel yolu teknolojik yenilenme olmaktadır. Ve nihayet bir bütün olarak sosyal değişme, farklılaşma sonucu ortaya çıkan bütünleşme sorununu çözmek için değer sistemindeki yenilenmeyle birlikte tamamlanır. Ancak değer sistemindeki yenilenme süreci sorunsuz olarak sürmez, çünkü eski değerlere sahip çıkan grupların direnciyle karşılaşır.³⁰

Modernleşme teorisyenlerine göre teknolojik gelişme sonucunda endüstriyel üretim, kentleşme, bürokratikleşme gibi gelişmeler yaşanmıştır. Bu süreçte birey kendisini yalnızlaşmış ve değersizleşmiş hissetmektedir. Dolayısıyla değişime irrasyonel tepkiler verir, direnç gösterir. Sosyal hareketler bu tarihsel eğilimlerin bir göstergesidir. Toplum daha fazla modernleştikçe kuralsızlık artacak, modernleşme karşıtı ve şiddet yanlısı hareketler yayılacaktır. Hareketlerin aktörleri sisteme entegre olamamış, marjinal ve irrasyonel tiplerdir. Örneğin faşizm, modernizasyonun,

²⁶ Talcot Parsons, "Evolutionary Universals in Society", *From Modernization to Globalization: Perspectives on Development and Social Change*, Ed. J. Timmons Roberst, Amy Hite, Massachusetts ve Oxford: Blackwell, 2000, s. 87

²⁷ İlhan Tekeli, "Çeşitli Sistem Yaklaşımları ve Bunların İç Çelişkileri Üstüne", *TODAY*, C.4, S. 4, 1974, s. 12

²⁸ George Ritzer, *Sociological Theory*, 4. bs., New York: McGrawhill Companies, 1996, s. 240

²⁹ Parsons, a.g.m., s. 87

³⁰ Ritzer, a.g.e., s.247

endüstrileşmenin, demokratikleşmenin yarattığı gerilimden ve bunların çeşitli gruplar üzerindeki kültürel etkilerine karşı gösterilen tepkiden kaynaklanmıştır. Modernleşme, gelişme ve bütünleşme süreci tamamlandığında, hareketler, toplumsal hayatta artık yeri olmayacak geçici çabalar bütünüdür. Bu bakış açısı sosyal hareketleri, modernizasyona olan tutumlarına göre ilerici ya da gerici olarak yargılar. Parsons'un açtığı yoldan yürüyen Smelser'a göre kolektif davranışın ortaya çıkışı, toplumun yapısal gerilimlere kendiliğindenci bir yanıtıdır.³¹

Bu yaklaşımın temel varsayımlarından biri normal ve sağlıklı bir toplumda sosyal hareketlerin varolmayacağıdır. Dolayısıyla temel problem toplumsal yapının düzgün işlemesi için içindeki unsurların sisteme entegre edilmesidir. Eğer sistemin içindeki değişik unsurlar sisteme entegre edilemezse sistemin bütünlüğünü bozma tehdidi taşır.

Bu yaklaşım toplumsal yapının sürekliliğine aşırı bir vurgu yapar ve onu mutlaklaştırır. Toplumsal yapının değişme dinamiklerini çevresel unsurlarla açıkladığı ölçüde, toplumsal aktörü yok eder. Oysa toplumsal yapı ile aktör arasında kurulacak diyalektik bir ilişki toplumsal değişimin çok yönlü dinamiklerini daha iyi açıklar. Nitekim teorinin tasvir ettiği sosyal hareket içindeki yersiz-yurtsuz, köksüz ve irrasyonel birey tanımlaması 1960'larda bütün dünyaya yayılan hareketlerdeki aktörü tanımlamamaktadır. Tersine bu süreçteki hareketlerin aktörleri en çok da öğrenci hareketi içinde gözlemlenebileceği gibi, sistemin sürekliliğinden potansiyel olarak çıkar sağlayabilecek, ileride iyi bir kariyer imkanına sahip ve mevcut sistemin yıkıma uğratmadığı daha çok orta tabaka kökenli kişilerdir.

Modernleşme Okulu, daha çok faşizm, nasyonal sosyalizm, antisemitizm gibi totaliter hareketleri incelemiştir. 1930'lu yılların ağır bunalımının yol açtığı kitlesel yoksunluk ve politik istikrarsızlık, Avrupa'da, özellikle İspanya, İtalya ve Almanya'da totaliter hareketlerin zaferine sahne olur. Toplumların kendi kendilerini yıkıma götüren bu hareketler modernleşme teorisyenleri tarafından irrasyonel davranışlar olarak tanımlanmış, ve bu yıkım karşısında sistemin sürekliliğine aşırı bir vurgu yapmışlardır. Bu hareketlerin destekçileri ortak inanç, ideoloji ve karizmatik bir lidere körü körüne bağlılıkla harekete geçen "kitle" olarak görülmüştür. Bu yaklaşım totaliter hareketlerin kimi özelliklerini açıklama gücüne sahip olsa da, hareketlerin arkasındaki sınıfsal

---

³¹ Neil Smelser, *The Theory of Collective Behaviour*, New York: Free Press, 1962.

dinamikleri analize katmamakta ve bu hareketlerin özelliklerini bütün toplumsal hareketlere mal etmektedir.

2.2.3. Kaynak Mobilizasyonu Teorisi

1960'ların ortalarında yapısal-işlevselci teorinin eleştirisi üzerinden yeni bir yaklaşım geliştirildi. Bu teorisyenler modernleşme teorisyenlerine iki temel noktadan karşı çıktılar. İlk eleştiri noktası yapısal gerginliklerin sosyal hareketin ortaya çıkışını doğrudan açıklayamayacağı konusundadır. Bu teorisyenlere göre yapısal eşitsizlikler, insanlar arasındaki güç ilişkileri ve statüko hakkındaki şikayetleri her zaman mevcuttur. Ancak insanlar her zaman sosyal bir harekete katılmazlar. O halde sıradan insanların harekete neden katıldığının cevabını yapısal olanda aramamak gerekir. Bu yaklaşımda yapısal çatışmalar paranteze alınır.

Kaynak mobilizasyonu teorisyenlerinin, modernleşme teorisini eleştirdiği bir diğer nokta aktörün davranışı konusundadır. Daha önce belirttiğimiz gibi modernleşme teorisyenleri, aktörün sosyal harekete katılımını psikolojik faktörlerle açıklıyordu ve aktör gelişmelere irrasyonel tepkiler veriyordu. Bu teorisyenlerine göre ise aktör çıkarlarının bilincinde olan rasyonel bireylerdir.

Yapısal gerginlikler sosyal hareketin ortaya çıkışını açıklamadığına göre, insanların harekete katılımını belirleyen faktör nedir sorusuna kaynak mobilizasyonu teorisyenleri maliyet-fayda analizi çerçevesinde cevap verirler. Kolektif hareketin stratejik-araçsal rasyonelitesi ve kolektif aktörlerin çıkarlarına yönelmesi bakımından bu yaklaşım Amerikalı ekonomist Mancur Olson'un "The Logic of Collective Action" (1965) adlı kitabında ortaya koyduğu düşünceden oldukça etkilenmiştir. Olson baskı veya maddi fayda ümidi olmaksızın rasyonel bireylerin kaynaklarını ve zamanını kolektif harekete ayırmayacağını ileri sürmektedir.³² Neo-faydacı bir perspektiften bakan kaynak mobilizasyonu teorisyenleri, örgütlenme, çıkarlar, kaynaklar, stratejiler gibi değişkenler üzerinde yoğunlaşırlar. Kolektif hareket, grupların çıkarlarını rasyonel bir biçimde savunmalarını içerir. Hareketin oluşumu kaynaklar ve fırsatlardaki değişimlere bağlıdır. Mevcut çatışmalar da kaynakların farklı bir biçimde dağıtım talebinin bir ifadesidir.

Kaynak mobilizasyonu teorisyenlerine göre örgütler kolektif kaynakları ele geçirmede temel rol oynar ki, hareket bu kaynaklar üzerinde yükselir. Kaynak

mobilizasyonu teorisyenlerinin (örneğin McCarty ve Zald) analiz objesi çıkarları çelişen kolektif aktörler ve kurdukları örgütlerdir. Kolektif davranışın gerçekleşmesi için, modernleşme teorisyenleri tarafından tanımlanan kaba mekanizmaların ötesinde -bir toplumsal çöküşle motive olan atomize bireylerin sosyal hareketlerin temel aktörleri olduğu tezine karşı- gelişmiş örgütsel formların ve iletişim biçimlerinin gerekli olduğunu vurgularlar.³³ Protesto eylemi, kaynaklarının mevcudiyeti tarafından etkilenen fayda ve zararın hesaplanmasından doğar. Hareketlilik kapasitesi grubun sahip olduğu hem maddi (emek, para, somut faydalar vs.) hem de maddi olmayan (otorite, bağlılık, güven, arkadaşlık vs.) kaynaklara bağlıdır.

Bu yaklaşım, kolektif davranışçılara tepki olarak ortaya çıktığı için bireyin rasyonelliğine aşırı bir vurgu yapar. Elbette kolektif hareketi irrasyonellik alanına hapseden önyargıların düzeltilmesi gereklidir. Ancak araçsal rasyonelitenin tüm hareket biçimlerinde kolektif hareketin en önemli unsuru olup olmadığı oldukça tartışmalıdır. Kaynak mobilizasyonu teorisyenleri kolektif davranışçuların ideolojilerle hareket eden birey tanımlamasına karşılık, ideolojinin ve kimliğin rolünü göz ardı etmiştir. Bireylerin sosyal harekete katılma amaçlarını yalnızca bireysel çıkarlarla (marjinal fayda) açıklamaya çalıştığı için, sosyal hareketin sosyal temellerini ve bireylerin sosyal harekete katılmasını sağlayan diğer etkenleri de göz ardı etmiştir. Stratejik-arçasal hareket üzerine odaklanan bu perspektif, bireylerin rasyonel bir şekilde çıkarlarını savunurken kurdukları örgütlerdeki grup dayanışmasının mantığını ve kaynağını açıklayamaz. Kaynakları hareket için seferber edebilecek kolektif aktörün hali hazırda mevcut olduğunu varsayar. Kaynak mobilizasyonu teorisi sosyal bir problemin kaçınılmaz olarak sosyal bir harekete yol açmadığı gerçeğinin altını çizerek, kaynakların önemine vurgu yapar. Ancak, insanların içinde bulunduğu durumu yorumlamalarını ve onlara anlam atfetmelerini sağlayan aracı süreçleri göz önünde bulundurmaz. Öte yandan bu teorisyenler sosyal hareketi tetikleyen çelişki ve çatışmalara her hangi bir gönderme yapmadığı için farklı toplumsal hareketler arasında ayırım yapmaz. Sosyal hareketi çıkar grupları gibi değerlendirme eğilimindedir. Kaynak

---

³² Jean Cohen, "Strateji Ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler", **Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar**, Yay. Haz. Kenan Çayır, İstanbul: Kaknüs yay., 1999, s. 109-129, Tarrow, a.g.e., s.14

³³ Cohen, a.g.e., s.113

mobilizasyonu teorisi pek çok eleştirmenin de belirttiği gibi hareketin nasılına odaklanırken nedenleri hakkında pek birşey söylemez.³⁴

2.2.4. Politik Süreç Yaklaşımı

Politik süreç modelini pek çok yazar kaynak mobilizasyonu teorisinin bir versiyonu olarak ele alır. Politik süreç teorisyenleri de kaynak mobilizasyonu teorisyenleri gibi potansiyel sosyal hareketin nasıl gerçek hareketliliğe dönüştüğünü ve sosyal hareketin ortaya çıkmasını kolaylaştıran dinamikleri araştırır. Ancak kaynak mobilizasyonu yaklaşımı sosyal hareketi kolaylaştırıcı faktörler olarak kaynaklara vurgu yapar ve politik fırsatları pek çok kaynaktan biri olarak görür. Charles Tilly, Douglas McAdam, Sidney Tarrow gibi politik süreç yaklaşımını savunan yazarlar ise kaynaklarla fırsatları ayrı kategoriler olarak görür ve politik fırsatlara öncelikli bir rol atfeder.³⁵ Öte yandan kaynak mobilizasyonu yaklaşımı örgütün elinde bulundurduğu kaynaklara gönderme yaparken, politik süreç teorisyenleri sosyal ve politik kaynaklara, yani gruba dışsal olan kaynaklara önem verir. Sidney Tarrow'a göre, sosyal hareketlerin ortaya çıkmasını kolaylaştıran dinamikler; politik fırsatlar, sosyal hareketlerin kullandığı kolektif eylem biçimleri (repertuarlar), sosyal ağlar ve kültürel ve ideolojik çerçevelerdir.³⁶ Politik süreç ve kaynak mobilizasyonu yaklaşımları arasındaki bu farklılık, daha temeldeki bir farklılıktan kaynaklanır. Kaynak mobilizasyonu yaklaşımı sosyal hareketi bireyle (bireysel fayda) açıklamaya eğilimli iken, politik süreç yaklaşımı kurumsal ve politik süreçlerle açıklar.

Politik süreç yaklaşımından hareket eden yazarlar sosyal hareketi daha geniş politik sistemdeki değişimlerin mümkün kıldığı fırsatlarla, yani "politik fırsat yapısı"ndaki değişimlerle açıklarlar. Sosyal hareketlerin zamanlaması ve başarısı, aktörlerin kurumsal yapılarıdaki ve güç ilişkilerindeki değişimlere cevap verebilme gücü ile ilgilidir.³⁷ Dolayısıyla sosyal hareketi analiz ederken bu yazarlar öncelikli olarak kurumsal politikadaki değişimlere ve güç ilişkilerinin analizine odaklanırlar.

Sidney Tarrow politik fırsat yapısından şunu kasteder: "Politik çevrenin istikrarlı -fakat zorunlu olarak kalıcı, formel ya da ulusal olması gerekmeyen- boyutlarıdır ki

³⁴ Örneğin, Francesca Polletta, James M. Jasper, "Collective Identity and Social Movements", *Annual Review of Sociology*, S. 27, 2001, s. 284. Alberto Melucci, "Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması", *Yeni Sosyal Hareketler...*, s. 84

³⁵ Bkz. Doug McAdam, "Conceptual Origins, Current Problems, Future Directions", *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structure, and Cultural Framings*, Ed. Doug McAdam, John D. McCarty, Mayer N. Zald, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s.26

³⁶ Tarrow, a.g.e., s.17

³⁷ McAdam, a.g.e., s.23

bunlar insanları kolektif eylemi kullanmaya cesaretlendirir ya da onların cesaretlerini kırar.”³⁸ Fırsat yapısındaki en önemli değişimler, güce erişim fırsatının doğması, yönetenler ittifakındaki değişimler, elitler arasında uyuşmazlıkların ortaya çıkması ve nüfuzlu müttefiklerin elde edilebilirliğidir.³⁹ Politik fırsat kavramı grubun sahip olmadığı kaynaklara vurgu yapar. Dolayısıyla kaynak mobilizasyonu teorisyenlerinin tersine politik süreç yaklaşımının savunucularına göre, zayıf örgütler ya da örgütsüz muhalifler bu kaynaklardan faydalanabilir.

Politik süreç modelinden hareket eden araştırmacılar ya sosyal hareketin ortaya çıkışını belirli bir ulus-devlet çerçevesinde enformel güç ilişkilerindeki veya kurumsal yapıdaki değişimde temellendirerek tarihsel araştırmalar yapar, ya da farklı ulus devletlerin politik karakteristiklerindeki farklılıkları vurgulayarak hareketlerin karşılaştırmalı bir analizini yaparlar.⁴⁰

Bu modelinin savunucularına göre politik fırsat yapısındaki değişimler sosyal hareketin kaynağını oluştursa da, kolektif eylemin yayılması, koordine edilmesi ve sürdürülmesi çeşitli harekete geçirici yapılara (mobilizing structure) bağlıdır.⁴¹ Bu düzey sosyal hareketlerin örgütlenmesine ilişkin analizi kapsar. Kaynak mobilizasyonu yaklaşımının tersine, politik süreç yaklaşımından hareket eden yazarlar formel örgütlenme biçimlerinden çok, sosyal ağlar, sosyal kurumlar ve gündelik toplumsal ilişki biçimlerine odaklanır. Örneğin Charles Tilly, kolektif eylemi kolaylaştıran ve yapılandıran faktörler olarak, toplumların iş biçimi ve komşuluk ilişkileri gibi gündelik rutinlerini araştırmıştır.⁴² Çünkü sosyal hareketlere kimlerin katıldığı, bireysel çıkarlar, ideoloji ya da sosyal arkaplandan çok, grup dinamikleri ve sosyal ağlarla ilişkilidir.

Politik süreç yaklaşımı da kaynak mobilizasyonu yaklaşımında olduğu gibi hareketin nedenleri hakkında açıklım sağlamaz. Özellikle Amerika’daki sivil haklar hareketini inceleyen bu teorisyenler, hareketin nedenlerinin zaten açık olduğunu düşünür. Oysa diğer bazı hareketlerin nedenleri, özel bir analizi gerektirecek kadar saklanmış olabilir. Hareketin nedenlerinden çok nasılına yönelik bir bakış, doğal olarak sürece odaklanır. Süreç analizi sosyal hareket hakkında bize pek çok şey

---

³⁸ Tarrow, a.g.e., s. 18

³⁹ Tarrow, a.y.

⁴⁰ Doug Mc Adam, John D. McCarty, Mayer N. Zald, “Introduction: Opportunities, Mobilizing Structures, and Framing Process-Toward A Synthetic Comparative Perspective on Social Movements”, *Comparative Perspectives on...*, s.3

⁴¹ Tarrow, a.g.e., s. 21

⁴² Mc Adam, McCarty, Zald, a.g.e., s.4

söyleyebilmesine rağmen, sosyal hareketin bütünlüklü analizi hem nedene hem de nasıla yönelik bir analize ihtiyaç duyar.

2.2.5. “Yeni Sosyal Hareketler” Yaklaşımı

Avrupa’da gelişen “yeni sosyal hareketler” paradigması⁴³ Marksist paradigmanın eleştirisinden doğar. Bu paradigmaya göre “eski”nin siyasal gücü ele geçirmek için merkezi bir şekilde örgütlenmiş sınıf hareketlerinin tersine, çağdaş hareketlerinin pek çoğu kültürel bir savaş verdiği ve bir bölümü kimlik politikası etrafında şekillendiği için “yeni”dir⁴⁴. Barış, nükleer enerji, yerel özerklik, eşcinsellik, feminizm gibi çok farklı konular etrafında şekillenen hareketler bu teorisyenlere göre sınıf hareketinin yerini almıştır. Bu hareketlerin katılımcıları artık kurumsal aktörlerden politik veya ekonomik kazanım elde etme mücadelesi değil, yeni kimliklerin ve yaşam biçimlerinin tanınması mücadelesi vermektedirler.

Aralarında çeşitli farklılıklar olsa da yeni sosyal hareket paradigmasının savunucuları, çağdaş hareketlerin geçmişin endüstri toplumundan kopuşu ifade eden yeni bir toplumsal formasyonun açtığı alanda şekillendiği noktasında birleşir. Bu yazarların bazıları, işçi sınıfının Marksist teorideki ayrıcalıklı konumunun yeni sosyal hareketler tarafından sorgulandığı, bazıları da artık sınıfsal kimliklerle politika arasındaki bağın koptuğunu, politik öznelerin sınıfsal niteliklerinin belirleyici olmadığını savunur.⁴⁵ “Yeni sosyal hareketler” yaklaşımından hareket eden pek çok yazar marksizmin toplumsal aktörlerin üretim sürecindeki konumlarına göre belirlendiği önermesini “sınıf indirgemeci”, sosyal hareketleri doğuran temel çatışmaların üretimin mantığından kaynaklandığı önermesini “ekonomik indirgemeci” olarak görür. Bu konsensüsün 1980’lerden itibaren ortaya çıkışı tesadüfi değildir. Bu süreçte ileri kapitalist ülkelerde işçi sınıfı hareketinde ciddi bir düşüş yaşanmaktadır. Öte yandan

⁴³ Sosyal hareket literatüründe bu yaklaşım her ne kadar “yeni toplumsal hareket” paradigması olarak ifade edilse de, bütünlüklü bir paradigmadan söz etmek mümkün değildir. Bu kategoride çeşitli yazarların farklı yaklaşımları yer almaktadır.

⁴⁴ Bkz.: Alain Touraine, *The Voice and the Eye: An Analysis of Social Movements*, New York: Cambridge University Press, 1981 ve *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birarada Yaşayabilecek miyiz?*, Çev. Olcay Kunal, 2. bs., İstanbul: Yapı Kredi yay., 2002. Alberto Melucci, “A Strange Kind of Newness: What is “New” in New Social Movements?”, *New Social Movements: From Ideology to Identity*, Ed. Enrique Laraña, Hank Johnston, Joseph Gusfield, Philadelphia: Temple University Press, 1994 ve “Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması”, *Yeni Sosyal Hareketler...* Ernesto Laclau, Chantal Mouffe, *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, Çev. Ahmet Kardan, Doğan Şahiner, İstanbul: Birikim yay., 1992. Rusell J. Dalton, Manfred Kuechler, Wilhelm Bürklin, “The Challenge of New Movements”, *In Challenging The Political Order: New Social Movements in Western Democracies*, Ed. Rusell J. Dalton, Manfred Kuechler, Cambridge: Polity Press, 1990. Çeşitli yaklaşımların gözden geçirilmesi için bkz.: Steven M. Buechler, “New Social Movement Theories”, *The Sociological Quarterly*, C. 36, S. 3, 1995. Nelson A. Pichardo, “New Social Movements: A Critical Review”, *Annual Review of Sociology*, S. 27, 1997. Colin Barker, Gareth Dale, “Protest Waves In Western Europe: A Critique of “New Social Movement” Theory”, *Critical Sociology*, C. 24, S.1/2, 1998.

kadın hareketi, yeşil hareketi, barış hareketi gibi hareketlerin yükselmesine tanık olunur. Bu hareketlerin varlığı, işçi sınıfına olan güvenin zedelenmesiyle de birleşince kimlik politikaları çerçevesinde yeni bir özne tanımlama çabalarını beraberinde getirmiştir.

Yeni sosyal hareket teorisyenlerinden Alain Touraine, klasik sosyolojinin modernleşmeci tasavvurunu eleştirir ve ilerlemeci bir tarih felsefesinin hakimiyeti altındaki klasik sosyolojinin sosyal harekete ve aktöre oldukça dar bir alan bıraktığını savunur. Touraine'nin yapmaya çalıştığı şey ise, merkezine sosyal hareketin oturduğu, her türlü tarih felsefesi fikrinden uzak yeni bir sosyoloji kurmaktır. Hareket sosyolojisi olarak adlandırdığı bu yaklaşım, aktörü sistemle açıklayan teorilerin tersine, bütün toplumsal durumları aktörler arasındaki ilişkilerin bir sonucu olarak görür.⁴⁶

Alain Touraine kendi sosyal hareket nosyonunu “post-endüstriyel” toplum modeline oturtur. Post-endüstriyel toplum yeni güç merkezleri, egemenlik biçimleri ve “refleksif” (düşünümsel) bir kültürel model ile nitelenebilecek yeni bir toplum tipidir.⁴⁷ Touraine'e göre sanayi toplumunun çalışma hayatı ve ekonomi ekseninde tanımlanan merkezi çatışmalar artık kültür-ahlak alanına kaymıştır. Çünkü endüstri toplumunda temel mücadele üretim araçlarının denetimine dayalı hakimiyet biçimiyken, endüstri sonrası toplumda hakimiyet alanı “sembolik mallar üretimi”dir. Hakimiyet ve iktidar bilgi akışının ve kültürün denetlenmesiyle kurulur. “Merkezi çatışma, kendilerini kültürel modellerin aktörleri ve sahipleri yapanlarla bunları sadece bağımlı bir pozisyondan paylaşanlar arasında gerçekleşmektedir.”⁴⁸ Böylece Touraine sosyal hareketi, “birbirleriyle hakimiyet ilişkileri ve çatışma düzleminde karşı karşıya gelen, aynı kültürel yönelime sahip ve bu kültürün, kültürün ürettiği aktivitelerin toplumsal kontrolü için mücadele eden aktörlerin hareketi” olarak tanımlar.⁴⁹

Görüldüğü üzere Touraine'e göre toplumsal hakimiyet ilişkileri, kültürel kaynaklar üzerindeki hakimiyet mücadelesini kapsar. Sosyal sınıfların kendisi de “kültürel yatırım, bilgi ve ahlak modelleri üzerindeki hakimiyeti ya da bağımlılığı” ile tanımlanır. Hakimiyet ve bağımlılık bir kez kültürel modellerin kontrolü üzerinden tarif edildiğinde, sosyal sınıfların doğrudan birbirleri arasındaki hakimiyet ve bağımlılık ilişkisi göz ardı edilmiş olur.

---

⁴⁵ Savran, a.g.m., s. 6

⁴⁶ Alain Touraine, “Toplumdan Toplumsal Harekete”, Yeni Toplumsal Hareketler..., s. 35-51

⁴⁷ Cohen, a.g.e., s.126

⁴⁸ Touraine, a.g.e., s. 43

⁴⁹ A.g.e, s. 43-44

Touraine'e göre, sosyal hareketin gerçekleştiği alan sivil toplum alanıdır. Hareketler, toplumsal muhaliflerin sivil toplumun yapısı üzerindeki mücadelesinden oluşur. Bu alan devlet, sistem krizleri vs.'den farklı olarak normların, kurumların, kimliklerin ve toplumsal egemenlik ilişkilerinin inşa edildiği ve direnişin kök bulduğu alandır. Sosyal hareketler toplumsal pratikler, normlar ve kurumlar üreterek ve bunlar etrafında çatışmalar yaratarak toplumsal hayatın inşasına katkıda bulunur. Yani bunlar sosyal hayattaki sapkın davranışlar değil, sosyal hayatı bizzatıhi kuran pratiklerdir.

Yeni sosyal hareket teorisyenlerinden bir diğeri olan Alberto Melucci, sistem analizine dayanan teorileri (Habermas ve Touraine) bir hareketin nedenlerini açıklamasına rağmen nasıldığını açıklayamamakla eleştirir. Bu yaklaşımların somut hareketi ve aktörleri dikkate almadan sadece potansiyel çatışma hakkında hipotezler ürettiğini ileri sürer.⁵⁰ Melucci de analizin yapısal ilişkiler üzerinde yoğunlaşması gerektiğini belirtir. Yeni sosyal çatışmaların alanı sistem tarafından yaratılır ancak, belirli konuların gündeme getirilmesi ise tarihsel ve konjonktürel süreçlere bağlıdır. Yani aktörler politik düzeyde tanımlanır.

Melucci de Touraine gibi toplumsal çatışmaların geleneksel ekonomik /endüstriyel alandan kültürel alana kaydığı fikrindedir. Enformasyon toplumu olarak nitelediği çağdaş toplumlar artık "ekonomik" temelde yükselmemektedir; ekonomik, kültürel ve politik yapıların artan bütünleşmesine sahne olmaktadır. Melucci'ye göre çağdaş toplumlarda sınıf olgusu gerçekliğini yitirmiştir. Çağdaş toplumlarda "sınıf" kategorisinin kullanışsızlığı yönündeki düşüncesini aşağıdaki cümleler açık bir biçimde özetler.

"...Bu alanda daha çok düşündükçe, sınıf ilişkileri teriminden daha çok soğuyorum. Bu kavram kapitalist sanayi toplumuyla kopmaz bir biçimde bağlı, ancak ben kavramı toplumsal kaynakların üretildiği ve bunlara el konulduğu bir çatışmalı ilişki sistemini tanımlamak için analitik bir araç olarak kullanıyorum. Sınıf ilişkileri kavramı karmaşık toplumlarda sistemik çatışmaları ve egemenlik biçimlerini analiz etmek için kullanışlı bir araçtır. Ancak bizimki gibi sınıfların gerçek toplumsal gruplar olmaktan uzaklaştığı çağdaş sistemlerde daha kullanışlı kavramlara ihtiyaç duyuluyor. Teorik sorunları bir tarafa bırakmadan ifade etmeliyim ki, sınıf ilişkileri kategorisi bugün geçerliliğini yitirmiştir."⁵¹

⁵⁰ Alberto Melucci, "Çağdaş hareketlerin Sembolik Meydan Okuması", *Yeni Sosyal Hareketler...*, s. 84

⁵¹ Ecehan Şahin ve Evren Balta, "Gündelik Yaşamı Dönüştürmek ve Marksist Düşünce, *Praksis*, S. 4, Güz 2001, s. 207-208

Yazara göre çağdaş sistemler yaşayabilmek için, insanların şeylere anlam verme süreçlerini kontrol altına almakta ve günlük hayatı mantıpla etmektedir. Çağdaş toplumdaki temel çatışma alanı kişinin gittikçe genişleyen özerklik alanı karşısında, devletin müdahale alanının da artmasının yarattığı çatışmadır. Çatışma artık bireyle kurum olarak devlet arasındadır. Protestocular politik gücün yeniden dağıtılmasından çok, yeni kimliklerin tanınmasının sağlanmasıyla, baskın normatif ve kültürel kodları değiştirmeye çalışır. Yeni sosyal hareketler, sistemin enformasyon ve sembolik yatırımların en yoğun olduğu alanlarında yükselir. Aktörler sadece maddi hedefler için mücadele etmemekte ya da sisteme katılımlarını artırmaya çalışmamaktadırlar, sembolik ve kültürel menfaatleri için de savaşılmaktadır.⁵²

Yeni toplumsal hareket kuramcılarının bazıları sınıfın toplumsal bir özne olarak çözüldüğünü iddia ederken, bazıları da “yeni orta sınıflar” olarak adlandırdıkları kesimi yeni sosyal hareketlerin öznesi olarak tarif eder.⁵³ Örneğin Klaus Eder’e göre, yeni toplumsal hareketlerin sosyal tabanını oluşturan yeni orta sınıflar, modern toplumun en dinamik öğeleridir ve geleneksel teorilerin alt sınıflara verdiği kolektif hareketlerin en önemli taşıyıcısı olma rolünü artık yeni orta sınıflar üstlenmektedir.⁵⁴ Bu yeni orta sınıflar daha çok bilişim, iletişim, hizmet gibi sektörlerde çalışan beyaz yakalılardır.

Yeni sosyal hareket paradigması içinde öne çıkan diğer iki isim Post-Marksist siyasetin öncülerinden olan Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe’dur. Laclau ve Mouffe geliştirdikleri teorik çerçeveyi sınıfsal kimliklerin çözüldüğü tezine oturtur. Yazarlara göre, günümüz post-kapitalist toplumlarında burjuvazi ve proletarya farklılaşmış, bu sınıflar arasındaki uzlaşmazlık giderek kırılgan ve muğlak bir duruma gelmiş, yurttaş, tüketici gibi kimliklerle tanımlanan özne konumları sınıfsal kimliklerin yerini almıştır. Geçmişin sınıf siyasetinin taşıyıcısı olan bütün bir marksist ve sosyal demokrat sol ciddi bir kriz içindedir. Yazarlar Hegemonya ve Sosyalist Strateji (1985) adlı kitaplarında, solun yaşadığı bu krize cevap olarak teorik bir yeniden değerlendirmeye girişirler.⁵⁵

⁵² Melucci, a.g.e., s., 88-91

⁵³ Bkz. Claus Offe, “Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması”, **Yeni Sosyal Hareketler...** Klaus Eder, “Does Social Class Matter in the Study of Social Movements? A Theory of Middle-class Radicalism”, **Social Movements and Social Classes: The Future of Collective Action**, Ed. Louis Maheu, Londra, California, ve Yeni Delhi, SAGE Publications, 1995.

⁵⁴ Eder, a.g.e., s. 21-54

⁵⁵ Ernesto Laclau, Chantal Mouffe, **Hegemonya ve Sosyalist Strateji**, Çev. Ahmet Kardan, Doğan Şahiner, İstanbul: Birikim yay., 1992.

Laclau ve Mouffe bütün bir teorik krize yol açan şey olarak işçi sınıfının devrimci politikadaki başarısızlıkları ve hayalkırıklıklarının yanı sıra bizzat yeni toplumsal mücadelelerin çoğulluğunu gösterir. Onlara göre çağdaş toplumsal mücadelelerin çoğul ve çok çeşitli karakteri işçi sınıfının “ontolojik” merkeziliğine dayanan solun politik tasavvurunun temellerini ortadan kaldırmıştır⁵⁶. İşçi sınıfının merkeziliği üzerine kurulmuş sol proje, yeni toplumsal hareketlerin özgüllüğünü kavrayamamış ve bunlara sosyalizm projesi içerisinde bir yer tarif edememiştir. Laclau ve Mouffe’un önerdikleri alternatif çerçevede ise, yeni toplumsal hareketlerin gündeme getirdikleri eleştiriler hesaba katılarak radikal ve çoğulcu bir demokrasinin tabiyet ilişkilerinin olduğu her alana yayılması öngörülmüştür.

Hegemonya ve Sosyalist Strateji’de yazarlar yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışıyla açığa çıkan krizin aslında marksizm temellerinde olduğunu, marksizmin “özcü” ve “indirgemeci” epistemolojisinin buna yol açtığını öne sürerler. Laclau ve Mouffe’un marksizm yorumunda ““ekonomik hareket yasaları” üretici güçlerin nötr olduğu tezine tekabül eder... Tarihsel misyonu yüksek ölçüde toplumsallaşmış ve gelişmiş üretici güçlerin mülkiyetini almak ve onları kolektif olarak yönetmek... olan proletaryanın oluşumunun kökünde üretici güçler vardır... Burjuvazi ile proletarya arasındaki çelişki, genel bir üretici güçlerin gelişimi yasasını kapitalist üretim tarzına özgü gelişme yasalarıyla birleştiren ekonomik bir baş çelişkinin toplumsal ve politik ifadesidir. Böylece ekonomi, nesnel fenomenler üzerinde insan eyleminden bağımsız olarak etkide bulunan bir toplum mekanizması olarak anlaşılabilir.”⁵⁷. E.M. Wood ise bu yorumu teknikçi bir ekonomi tanımına dayandığı için eleştirir.

“Laclau ve Mouffe, marksist “ekonomizme” ve “sınıf indirgemeciliği”ne karşı saldırıya geçerken, ilk önce toplumsal ilişkilerin dışlandığı, geriye sadece soyut bir “maddi” alt katmanın bırakıldığı bir “ekonomi” tanımını Marks’a atfederek işe koyulmuşlardır; bu tanıma göre ekonomi pratik bakımdan **teknolojiyle**, “ekonomi yasaları” ise üretici güçlerin nötr, doğal gelişimiyle özdeşleştirilmiştir. Bu kişilerin bu hayali teknolojik determinizme verdikleri yanıt, sanki Marks’ın haberi yokmuş gibi, üretim alanını nötr bir teknolojik buyrultunun belirlemediğini, boyun eğdirme ve dirençten oluşan toplumsal ilişkilerin bu alanda geçerli olduğunu göstermekti.

---

⁵⁶ A.g.e., s.8

⁵⁷ a.g.e., s. 100

....Marks'ın yaptığı gibi, üretimi indirgenemez şekilde toplumsal bir olgu olarak tanımlamak yerine, marksist “ekonomizmin” bu eleştirmenleri, “ekonomik” alanı esasen toplumsal olmayan (asosyal) bir şey olarak ele alıyorlar...bu kişilerin argümanı, tamamen, üretimdeki boyun eğdirme ilişkilerinin, “ekonomi”yi oluşturan ilkeler olarak değil de apayrı, yabancı bir alandan “ekonomi”ye ithal edilmiş şeylermiş gibi ele alınmasına dayanıyor...”Özcülüğün (essentialism) son kalesi”ne ve politikayı maddi sınıf ilişkileri üzerinde temellendirmeyi amaçlayan marksist davaya yönelik saldırılarını sürdürdürebilmelerinin tek yolu, toplumsal olanı “ekonomik” ya da “maddi” olandan yapay olarak, a priori olarak ayırmaktır – bu tutum, Marksın kendi maddeciliğinin ve ekonomi politiğe getirdiği eleştirinin tam anti-tezidir. “Toplumsal” olanın “ekonomik” ya da maddi olandan bu şekilde koparılmasının bir sonraki etkisi, söylemin “rastlantısal” mantığından başka, tarihin her türlü özgül belirlenmeden ya da nedensellikten arındırılmasıdır.”⁵⁸

Sınıfsal kimliklerin çözüldüğü tezini yazarların ideoloji ve politikaya yaklaşımlarında da izlemek mümkündür. Yazarlara göre ideoloji ve politika tamamen özerk alanlardır, ekonomik yapıyla ya da maddi çıkarlarla ilişkisi yoktur. Böylece Laclau ve Mouffe sınıf, cinsiyet, etnik köken gibi nesnel konulardan kaynaklanan özne tanımlamasını reddederek, belirli bir konu etrafında mücadele etmekten kaynaklanan ideolojik ve politik özne tanımlamasına geçmiş olur.

Nesnel toplumsal konular kendiliğinden politik özneleri oluşturmaz. Ancak Laclau ve Mouffe tarihsel rolleri bakımından eşit, farklılık ve çeşitlilik ilkesi temelinde ve politik davranışlara göre oluşmuş, benzeşmez kimlikler selinin (özne konularının) nasıl bütünlüklü bir mücadele içinde örgütleneceğinin cevabını vermez. Bütünlüklü bir mücadele arayışı yazarların kendi düşüncelerinde ve politik hedeflerinde, sosyalizm mücadelesi ve ya anti-kapitalist mücadele olarak mevcuttur. Sosyalist bir hareketin oluşumu ilke olarak sınıftan bağımsız tutulduğunda, sosyalist bir hareketi inşa edecek güçler gevşek bir “halk ittifakı” olmaktan öteye gidemez. Bu ittifakı kimin sağlayacağı sorusuna verilebilecek cevap olarak geriye sadece söylemsel formasyon kalmaktadır. Yani hiçbir maddi çıkar birliğinden kaynaklanmayan sadece söylemle oluşturulmuş bir birlik. Aynı zamanda, kendisi de söylemsel olarak kurulmuş, “sabit olmayan” kimliklerin politik sahnede neden bu kadar büyük bir yer işgal ettiği de tartışılmalıdır.

⁵⁸ Ellen Meiksins Wood, *Sınıftan Kaçış: Yeni Hakiki Sosyalizm*, Çev. Şükrü Alpagut, İstanbul: Akış yay., 1992, s.100-101 (Vurgu yazara ait)

Post-marksist yazarlar, kapitalist sistemdeki çatışmaların çoğullaşmasına vurgu yaparken, kapitalizmin sömürüye dayanan temel mantığının da ortadan kalktığını ima ederler. Kapitalist toplumsal yaşamda herşey bir farklılık ve çeşitlilik konusu olarak algılanmaya başlandığında geriye mücadele edilecek bir sınıfsal sömürü sorunu değil, politik alanda farklılıkların sonsuz bir oyunu olarak kimlik mücadeleleri kalmaktadır. Nitekim Laclau ve Mouffe sosyalist strateji adlandırmasını kullansalar da, sosyalist projenin yerine liberal demokrasinin genişletilmiş bir hali olan radikal demokrasiyi koyar:

“Hiyerarşik bir toplumun yeniden kurulması tasarısı karşısında Solun alternatifinin, kendini tamamen demokratik devrimin alanına yerleştirip baskıya karşı verilen farklı mücadeleler arasındaki eşdeğerlik zincirlerini geliştirmek olması gerekir. *Dolayısıyla Solun görevi Liberal-Demokratik ideolojiyi reddetmek değil, tersine onu radikal ve çoğul bir demokrasi doğrultusunda derinleştirmek ve genişletmek olabilir.*”⁵⁹

Yeni sosyal hareket paradigması içindeki başka bazı yazarlar sınıf olgusunun ve çatışmasının değişimine değil, değerlerin değişmesini daha çok önemser (örneğin Inglehard). Bu değişimin altında yatan gelişme ise sosyal devlet uygulaması ile işçi sınıfının ve toplumun çoğunluğunun refahının yükselmiş oluşudur. Refahın ve bolluğun artması, toplumun geniş kesimlerinin eğitim olanaklarından faydalanması gibi gelişmeler sayesinde maddeci (materyalist) değerlerin yerini kültürel değerler almıştır. Bu yüzden artık sosyal hareketin konusunu maddi talepler değil, kültürel haklar, insan hakları, barış vs. gibi kültürel talepler oluşturmaktadır.

Değerlerin değişiminden hareket eden bu yazarlar, maddi değerlerle kültürel değerleri birbirinden koparır ve bunları –Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisi tarzında– hiyerarşi içinde değerlendirir. Maddi değerlerle kültürel değerleri bu derece birbirinden koparmak doğru görünmemektedir. Örneğin çalışma ortamının ve koşullarının iyileştirilmesi talebi oldukça maddi bir talebi ifade etse de kültürel ve insani öğeleri de içinde barındırır. Ya da kültürel bir talep gibi görünen çevrenin korunması talebi, en temel maddi ihtiyaçlardan biri olan yaşama hakkını içinde barındırır.

⁵⁹ Laclau ve Mouffe, a.g.e., s. 216 (İtalikler yazarlara ait)

Yeni toplumsal hareket yaklaşımı, bütünlüklü bir paradigmadan çok, benzer yönelimleri olan farklı farklı yaklaşımlardan oluşur. Bu yaklaşımların paylaştığı ortak zemini birkaç noktada özetleyebiliriz.

Yukarıda görüşlerini kısaca özetlediğimiz yazarlar, 20. yüzyılın ortalarından bu yana toplumsal yapıda meydana gelen değişimleri geçmişin endüstri toplumundan kopuş olarak değerlendirmektedir. Bu yazarlar toplumsal yapıdaki değişimler sonucunda ya sınıfların merkezi önemini yitirdiğini (Laclau, Mouffe) ya da sınıf ilişkilerinin tamamen farklılaştığını (Melucci ve Touraine) ileri sürmektedirler. Laclau ve Mouffe'a göre, toplumsal ilişkiler düzeyinde bir dizi değişikliğin meydana gelmesi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşen yeniden örgütlenme bağlamında olmuştur. Yazarlar Düzenleme Okulunun en önemli temsilcilerinden olan Michel Aglietta'nın "yaygın birikim rejiminden, yoğun birikim rejimine geçiş" olarak kavramsallaştırdığı emek sürecindeki değişimi, belirleyici değişim olarak görmektedir. Yoğun birikim rejiminin karakterini "kapitalist üretim ilişkilerinin bütün toplumsal ilişkilere ve toplumsal ilişkilerin kâr için üretim mantığına bağımlı olması" olarak tarif ederler. Değişimin bir diğer unsuruyorsa, Keynesçi refah devleti bağlamında devletin toplumsal alanın giderek artan bir bölümüne müdahale etmesiyle toplumsal ilişkilerin bürokratikleştirilmesidir.⁶⁰ Laclau ve Mouffe'un bu tesbitlerden yola çıkarak ulaştığı sonuç kapitalist üretim ilişkilerinin yerleşip yayılmasından ve devletin artan müdahalesinden türeyen yeni tabiyet biçimlerinin ve antagonizmaların* ortaya çıktığıdır. Bu antagonizmalar üretim ilişkilerinden kaynaklanmadığı için sınıfsal değildir. Ancak yazarlar, üretim ilişkilerinin toplumun diğer alanlarına da yayıldığını ileri sürmelerine rağmen, yeni ortaya çıkan çelişkilerin üretim ilişkileriyle dolaylı da olsa herhangi bir bağlantısını kurmamaktadır. Touraine ise post-endüstriyel toplum kavramı ile yepyeni bir toplum tipi tanımlamaktadır. Post-endüstriyel toplum sanayi üretimi ile değil "sembolik mallar" üretimi, yani kültür üretimi ile tanımlanır. Sembolik mallar üretiminin belirleyici hale gelmesiyle, sınıfsal ilişkiler de değişmiş, işçi-sınıfı

⁶⁰ Laclau ve Mouffe, a.g.e., s. 196-198

* Antagonizma kavramı Laclau ve Mouffe tarafından Marks'taki anlamından (nesnel konulardan kaynaklanan uzlaşmazlık ilişkisi) oldukça farklı bir anlamda kullanılır. Laclau ve Mouffe'a göre antagonizma, "başkasının" var olmasının benim tamamen kendim olmamı engellemesidir. (a.g.e., 157) "Bir köylünün bir köylü *olamamasından* dolayıdır ki, onu toprağından kovan toprak sahibi ile arasında bir antagonizma vardır."(a.g.e., 157) Anlaşılacağı üzere antagonistik bir ilişki kimliklerle ilişkilendirilir. Bütün kimliklerin istikrarsız olduğu tezini ileri süren yazarlar, bu istikrarsızlığın temelinde antagonizmayı koymuş olur. Yazarlara göre antagonizma, "nesnel bir ilişki olmak şöyle dursun içinde bütün nesnelliklerin sınırlarının *gösterildiği* bir ilişkidir."(a.g.e, 158-vurgu yazarlara ait-)

statükoya karşı mücadele eden sınıf olma özelliğini yitirmiştir. Touraine'nin sanayi üretimi ile kültür üretimini birbirinden bu derece koparması doğru görünmemektedir.

Çeşitli “yeni toplumsal hareket” kuramcılarını buluşturan bir diğer nokta, çeşitlilik, farklılık ve çoğulculuk üzerine yaptıkları vurgudur. Bu kuramcıların çoğulculuk anlayışı, geleneksel liberalizmin farklı görüşlerin ve çıkarların temsil edilmesine dayanan anlayışından öte, farklı yaşam biçimlerinin, kimliklerin ve öznelliklerin tanınması anlamını taşır. Elbette toplumun yekpare olmadığı, içinde birbirinden oldukça farklı unsurları barındırdığı doğrudur. Ancak farklılık ve çeşitliliğe yapılan bu vurgu sıklıkla toplumun post-modern bir parçalılığa sahip olduğu, hatta Laclau ve Mouffe'un teorisinde olduğu gibi artık toplumdan söz etmenin imkansızlaştığı tezine varır. Toplumun bir farklılıklar ve farklılıklarda temellenen kimlikler selinden ibaret olduğu önermesi, kapitalizmin bütünleyici, hemojenize edici mantığını ve zorlayıcı gücünü görünmez kılmaktadır.

Yeni toplumsal hareket teorisyenleri diğer yaklaşımların ihmal ettiği kolektif kimlik sorununu gündemleştirerek sosyal hareketin önemli bir yönünü açığa çıkarmışlardır. Hatta bu teorisyenler gittikçe farklı yaklaşımları da etkilemiş ve bunlar da kimlik, ideoloji, kültür gibi sorunlara eğilmeye başlamışlardır. Özellikle kaynak mobilizasyonu ve politik süreç yaklaşımlarına sahip olan Klandermas, McAdam, Tarrow gibi yazarların yapıtlarında bu gözlemlenebilir. Ancak pek çok “yeni toplumsal hareket” kuramcısının iddia ettiği gibi, çağdaş hareketlerin temel çatışma alanını salt kültürel olarak görmemek gerekir. Örneğin Zapatista'ların Chipas'ta uzun yıllardır verdiği mücadeleyi kültürel bir mücadele olarak ele alan Roger Burbach EZLN'nin post-modern bir siyasal hareket olduğunu savunur.⁶¹ Beşyüz yıllık bir tarihe dayanan, Meksika halkı için, toprak, eğitim, sağlık, konut, bağımsızlık, özgürlük gibi taleplerde bulunan bir harekete ne post-modern denebilir, ne de verdikleri mücadelenin salt kültürel olduğu savunulabilir. Benzer hareketlerin pek çoğunun da kalkış noktası ağırlıklı olarak maddi taleplerdir.

2.3. GENEL DEĞERLENDİRME VE BAZI SORUNLAR

Yukarıda ana hatlarıyla tartıştığımız teoriler, genellikle sosyal hareketlerin belirli bir türüne odaklanmakta ve sosyal hareket olgusunun belirli bir ögesini analiz

⁶¹ Roger Burbach 1994'te New Left Review'da yayınlanan “Chipas'taki Post-modern Ayaklanmanın Kökleri” adlı makalesinde EZLN'yi “...modernlik siyasetinin ötesine geçmeye çalışan post-modern bir hareket” olarak tanımlar. (Aktaran Daniel Nugent, “Kuzeyli Entellektüeller ve EZLN”, Marksizm ve Postmodern Gündem, Der. Ellen Meiksins Wood ve John Ballamy Foster, Ankara: Ütopya Yay., 2001, s.154)

etmektedir. Marksist yaklaşım, sosyal değişimin merkezine işçi sınıfını koyarak, mevcut hareketlerin sınıfsal kompozisyonuna ve sosyal değişimdeki potansiyel rolüne odaklanmıştır. Sosyal hareket biçimi olarak da temelde ilgilendiği işçi sınıfı hareketi olmuştur. 1930'lu yıllarda kapitalizmin içine düştüğü bunalımdan kaynaklanan kitlesel yoksunluk çeşitli işçi sınıfı temelli hareketlere zemin sağlamış, ancak bu hareketler karşılarında totaliter hareketleri (anti-semitizm, faşizm gibi) bulmuştur. Modernleşme teorisi toplumun bütününe tehdit eden bu hareketleri incelemiş, toplumsal uzlaşmaya özel bir önem atfetmiş ve sosyal hareketlerin yapısal nedenleri üzerinde durmuştur. 1968 dalgası ile sosyal hareketlerin aktörleri, talepleri ve mücadele biçimlerindeki değişimler sosyal hareketlerin irrasyonelliğine yapılan vurgulardaki önyargıların kırılmasına neden olmuş, teorik alanda da bir dönüşüm başlatmıştır. 1960'ların sonu, 1970'lerin başlarında ortaya çıkan kaynak mobilizasyonu ve politik süreç teorisyenleri tam da bu önyargılara bir tepki olarak ortaya çıkmış, sosyal hareketi sosyal sisteme referans etmeksizin güç ilişkilerindeki değişme ve kaynaklar üzerindeki kontrol mücadelesi ile açıklamıştır. Bu teorisyenler sosyal hareketlerin nedenlerinden çok nasıl geliştiklerini analiz etmeye çalışmıştır. “Yeni sosyal hareketler” yaklaşımı ise 1970'lerin sonu 1980'lerin başında ortaya çıkan ekoloji, feminist, nükleer enerji karşıtı gibi hareketleri incelemiştir. Bu yaklaşımın savunucuları, sosyal hareketler alanındaki değişimleri, yirminci yüzyılın sonlarında gerçekleştiğini öne sürdükleri sosyal yapıdaki daha büyük değişimler bağlamında incelemiştir. Makro düzeyde sosyal yapı ile sosyal hareketler arasındaki ilişkiye odaklanan “yeni toplumsal hareket” kuramcıları, bu hareketleri kültürel alana yönelen, farklı yaşam biçimlerinin tanınması mücadelesi olarak görmüş, mikro düzeyde ise sosyal hareketlerin kültürel ögesine odaklanmıştır.

1968 sonrası geliştirilen teorileri kendi içinde iki gruba ayırmak mümkündür. Yeni sosyal hareketler yaklaşımı, sosyal hareketlerin nedenlerini araştırmaya yönelirken, kaynak mobilizasyonu ve politik süreç yaklaşımı daha çok sosyal hareketlerin nasıl geliştiklerini incelemiştir. Dolayısıyla bu iki grup teorinin birbirini tamamladığı yönünde görüşler mevcuttur.⁶² Ancak aralarında epistemolojik farklılıklar (örneğin sosyal değişme olgusuna farklı yaklaşımları gibi) olan bu teorileri birbirine eklemlenmek mümkün değildir. Ancak her iki grup teori de “eski” sosyal hareketlerle, “yeni” sosyal hareketler arasında radikal bir kopuş olduğu fikrine dayanır. Yeni sosyal hareketler öznelere, gündeme getirdikleri talepleri, devletle ilişkileri, örgütlenme ve

---

⁶² Bkz. Cohen, “Strateji Ya da Kimlik...”

mücadele biçimleri bir arada düşünülduğünde geçmişin işçi sınıfı hareketlerinden de, totaliter hareketlerden de belirgin farklılıklar göstermektedir. Ancak bu hareketlerin “yeni”liğine eleştirel bir mesafe ile yaklaşılması, hem sosyal hareketler arasındaki süreklilik öğelerinin açığa çıkarılmasını, hem de neye göre ve ne kadar yeni olduklarını daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Örneğin, yeni sosyal hareketlere özgü olduğu düşünülen siyasal parti örgütlenmesinin ve temsil mekanizmalarının reddi gibi ilkeleri daha önce anarşistler de savunmuştur. Temâların yeniliği üzerinden bakıldığında kökenleri 19. yüzyıla dayanan feminist hareketin ne kadar yeni olduğu tartışmalıdır. Değerlerin yeniliği açısından bakıldığında ise Offe yeni sosyal hareketlerde en az yeni olanın bu hareketlerin değerleri olduğunu belirtir. Offe’ye göre; “bireysel özgürlük, eşitlik, katılım, barış ve dayanışmacı toplumsal örgütlenme gibi taleplerin ve ahlâki prensiplerin yeni bir tarafı yoktur. Yeni sosyal hareketlerin katılımcıları tarafından savunulan tüm bu değerler ve ahlâki normlar, iki asrın modern politik felsefelerinde (ve estetik teorilerinde) mevcuttur; burjuvazi ve işçi sınıfının ilerlemeci hareketlerinden miras alınmıştır.”⁶³

Arrighi ve diğerleri, eski ve yeni sosyal hareketler arasındaki ilişkiyi iki evreye ayırır. İlk evre yaklaşık, 1960’tan 1975’e kadar süren, iki grup arasındaki ilişkilerin kötüleşme evresidir. Yeni toplumsal hareketlerin radikal kanadının –Maoist partiler, otonom hareketler ve kentsel terörizm biçimleri- yenilgisi, bu hareketleri “yeni sol” taktiklerin geçerliliği konusunda bir iç tartışmaya sürüklerken, işçi-sosyalist hareketler de, sosyal demokrasinin gerilemesi ve Avrupa’da ağır sanayi sektörünün çözülmesi karşısında ideolojik sorunları yeniden gündeme almak zorunda kalmış ve yeni sosyal hareketlere ilişkin görüşlerini yeniden gözden geçirmeye başlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte 1975’ten beri Batı Avrupa’daki eski sol/yeni sol ilişkisi belirsizlik dönemine girmiştir. Yazarlar Almanya’da Yeşiller ve SPD arasındaki tartışmaların orta şiddette devam etmesini ve bu iki partinin ne birbirinden kopabilmesi ve ne de daha fazla yakınlaşabilmesini belirsiz döneminin bir örneği olarak gösterir.⁶⁴

Son yıllarda Arrighi ve diğerlerinin belirsizlik olarak gördüğü evrenin de sona ermekte olduğunu, bu iki tür hareketin giderek birbirlerine yaklaşmakta olduğunu söylemek mümkündür. Günümüzde işçi sınıfı hareketi, yeni toplumsal hareketlerin gündeme getirdiği sorunlara (çevre, kadın, barış sorunları gibi) duyarsız kalamamakta

⁶³ Claus Offe, “Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması”, *Yeni Sosyal Hareketler...*, s. 75-76

⁶⁴ Arrighi, Hopkins, Wallerstein, a.g.e., s. 89-90

ve çeşitli biçimlerde (toplumsal hareket sendikacılığı gibi) toplumun diğer kesimlerini kapsamaya çalışmaktadır. Benzer biçimde çeşitli toplumsal hareketler de sınıfsal sorunlara ve taleplere (işsizlik, sosyal adalet, çalışma koşulları, yoksulluk vs.) giderek daha fazla duyarlılık göstermektedir. Son beş yıldır ise, farklı aktörler, örgütler, sosyal hareketler giderek artan bir ittifak içinde küreselleşme karşıtı hareket içinde bütünleşmektedir.

Küreselleşme karşıtı hareketin oluşumunda önemli bir faktör, sermaye birikim mekanizmasındaki değişimler ve bunların sektörel, ulusal, yerel etkilerinden kaynaklanan sınıfsal ve sosyal değişim süreçleridir. Mevcut sistemin çok yönlü sorgulanmasına dayanan bu hareketi, ne sosyal sisteme referans etmeksizin bireysel çıkarlarla, kaynaklarla veya güç ilişkileri ile açıklamak, ne de bu hareketlerin yalnızca kültürel alanda mücadele verdiğini iddia etmek mümkün görünmektedir. Öte yandan küreselleşme karşıtı hareket mevcut teorilerin ele aldığı sosyal hareket biçimlerinden farklı olarak, küresel bir karakter sergilemektedir. Mevcut teoriler küreselleşme karşıtı hareketi açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla hem küreselleşme karşıtı hareketin nedenlerini, farklı aktörlerin bir araya gelmesini sağlayan nesnel dinamiklerini açıklayan, hem de hareketin nasıl gerçekleştiğini, küresel düzeydeki mekanizmalarını analiz etmemizi sağlayan yeni teorik katkılara ihtiyaç vardır.

3. KÜRESELLEŞME KARŞITI HAREKET

Yaygın olarak “küreselleşme karşıtı” olarak adlandırılan “hareket” ilk kez 1999’un Kasım ayında Seattle’daki Dünya Ticaret Örgütü’nün (DTÖ) 3. bakanlar toplantısının protestosuyla sesini dünyaya duyurdu. Medyanın da etkisiyle ilk başta bir grup “anarşist”, ve/veya “terörist”in “şiddeti” olarak algılanan hareketin, Washington, Davos, Melbourne, Quebec, Prag, Cenova, Cancun ve dünyanın daha pek çok bölgesinde devam etmesiyle Seattle’ın sadece bir başlangıç olduğu açığa çıktı.

Daha önceki sosyal hareketlerden belli biçimlerde farklılık gösteren bu muhalefet önce pek çok çevrede şaşkınlık yarattı ve beraberinde pek çok soruyu da gündeme taşıdı. Herşeyden önce şahit olunan bu olgu bir sosyal hareket miydi?

İnsanları bu konuda şüpheye düşüren en büyük etken, onbinlerce insanın birkaç gün süren muhalefetinin bir anda ortadan kaybolması ve gündelik yaşantının hiçbir şey olmamışçasına devam etmesidir. Öte yandan ne kadar çeşitlilik arz etse de bildik sosyal hareket biçimleri belirli bir amaca yönelmiş, formel olarak örgütlenmiş, az çok homojen grupları barındırır. Oysa ki günümüzdeki küresel muhalefet, birbirinden oldukça farklı grupların, dönem dönem hareketlenmesi olarak algılanmaktadır. Hatta bu muhalefetin neye karşı olduğu konusunda oldukça farklı görüşler ve belirgin bir kafa karışıklığı mevcuttur. Aykut Çoban bu karışıklığın “küreselleşme” kavramının kendisi üzerinde bir görüş birliği olmayışından kaynaklandığını şu şekilde ifade eder: “Karşıtlık kurulan şeyin teorik nesnesini saptamak konusunda yandaşlarının yaşadığı zorluklar, ister istemez kavram olarak küreselleşme karşıtlığını sorunlu kılmaktadır.”⁶⁵

Her ne kadar “küreselleşme karşıtı” tanımlaması oldukça sorunlu olsa da (özellikle hareket içerisindeki doğrudan eylemi savunan aktivist gruplar bu tanımlamayı kesin bir dille reddetmektedir) alternatif tanımların (küresel direniş hareketi, aşağıdan küreselleşme vs.) kullanışsızlığı yüzünden biz de yaygın kullanım olan “küreselleşme karşıtı hareket” tanımını kullanacağız.

Küreselleşme karşıtı hareketin gerçekten bir sosyal hareket olup olmadığı tartışmasına geri dönersek, hareketin aktivist ve teorisyenlerinden iki ismin tanımlaması hareketi anlamamızı kolaylaştırmaktadır. Naomi Klein küreselleşme karşıtı hareketi “bir çok hareketi içinde barındıran bir hareket, koalisyonlar koalisyonu” olarak

⁶⁵ Aykut Çoban, “Küreselleşmeye Karşı Olmak: Olanaklar ve Sınırlılıklar”, *Praksis*, S. 7, Yaz 2002, s.122

tanımlamaktadır.⁶⁶ Benzer şekilde Michael Albert de bu muhalefeti “hareketler hareketi”⁶⁷ olarak görmektedir. Gerçekten de küreselleşme karşıtı hareket bir merkezi olmayan, yatay ağlarla birbirine bağlanmış pek çok hareketin bir araya gelerek oluşturduğu, içinde barındırdığı grupların toplamından daha fazlasından oluşan bir sosyal harekettir. Elbette 1968’in soluğunu insanların gündelik yaşantısında her an hissettiren bir muhalefet atmosferinde yaşamıyoruz. Ancak küreselleşme karşıtı hareket bugün bir yerde başlayıp, yarın sona eren bir patlamadan da ibaret değil. En azından tanık olduğumuz dört yıllık süreç içerisinde yükselerek, yayılarak ve kendi içinde berraklaşarak yol alan, yeni bir muhalefet dalgası, farklı bir sosyal hareket biçimiyle karşı karşıya olduğumuz bir gerçek.

3.1. KÜRESELLEŞME KARŞITI HAREKETİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Her ne kadar dünya küreselleşme karşıtlarıyla Seattle’da karşılaşsa da hareketin kökenleri çok daha eskilere dayanmaktadır. Küresel direniş içindeki grupların tek tek tarihleri araştırıldığında pek çoğunun 1980’lerle 1990’ların başında kurulduğu açığa çıkar. 1980’lerin ortalarından itibaren dünyanın dört bir yanında yerel ölçekte ve kendi sınırlı çerçevelerinde başlayan hareketlerin bugün küreselleşme karşıtı harekette içerildiğini görüyoruz. İşçiler, işsizler, köylüler, çevreciler, sosyalistler, anarşistler, öğrenciler, feministler, çeşitli sivil toplum örgütü mensupları, insan hakları savunucuları ve başkaları, yan yana gelmesi imkansız gibi görünen tüm bu değişik kesimler ve farklı görüşlerden olanlar, giderek artan bir ittifak içinde bu gün yan yana gelebilmektedir.

Bu küresel muhalefeti kim ya da ne başlattı diye sorarsak, buna en yakın cevap 1996 yılındaki Meksikalı Zapatista hareketinin çağrısı olacaktır. Meksika’nın Çıpas bölgesinde yaşayan yerlilerin sorunlarını, neo-liberal politikaların eleştirisiyle birlikte gündeme getiren Zapatistalar, bu kitlesel hareketlerini dünyaya tanıtmak ve dünyanın başka bölgelerindeki hareketlerle buluşmak için toplantılar düzenlemeye başlamıştı. Temmuz 1996’da 54 ülkeden yaklaşık beş bin kişi Zapatistalar’ın çağrısıyla “neo-liberalizme karşı ve insanlık için uluslararası konferans”a geldiler. 1998 yılında yapılan yine bir Zapatista toplantısında, dünyanın dört bir yanından gelen (71 ülkeden) çeşitli hareketler, gruplar ve bireyler Halkın Küresel Eylemi (PGA- Peoples’ Global Action) denilen uluslararası bir ağ kurdu. Kapitalist küreselleşmeye karşı muhalefeti yükseltmek amacıyla bu ağ tarafından Global Action Days adı altında eylemler organize edildi.

⁶⁶ Naomi Klein, “Müşterek Olamı Yeniden Elegeçirmek”, çev. Özgür Gökmen, *Birikim*, S.148, Ağustos 2001, s.50

Mayıs 1998’de Cenova’da ikinci DTÖ Bakanlar Konferansı on bin kişi tarafından protesto edildi, ayrıca yirmisekiz ülkede bu doğrultuda etkinlikler düzenlendi. 1999 Haziran ayında G8* zirvesine karşı PGA’nın çağrısı ile “sermayeye karşı karnaval” düzenlendi. 40 ülkede ve 100 kentte eylemler yapıldı. O günün eylemleri arasında örneğin, Bangladeş ve Pakistan’da işçi yürüyüşleri, Londra’nın finansal merkezinde binlerce kişinin katıldığı bir karnaval (ve sonucunda borsanın iki gün kapalı kalması), İspanya, İtalya, ABD ve Kanada’da sokak partileri ve gösteriler, Nijerya’da on bin kişinin petrol şirketlerini ve emperyalizmi protesto etmesi, G8 zirvesinin yapıldığı Almanya’nın Köln kentinde binlerce kişilik miting sayılabilir. Eylemlerden ilginç bir tanesi de PGA’nın düzenlediği “kıtalararası karavan” eylemiydi. Özellikle Hindistan ve Pakistanlı köylülerin çoğunlukta olduğu bu eylemde eylemciler, yirmi gün boyunca Avrupa’nın girebildikleri ülkelerinde, pek çok şehirde ve çokuluslu şirketlerin önünde gösteriler düzenlediler. Kıtalararası karavan eylemi 18 Haziran’da Londra’daki protestolara katılarak bitirildi. 1999 Kasım’ındaki Seattle’daki DTÖ protestolarının da temel örgütleyicilerinden biri yine PGA’ydı.

Küreselleşme karşıtı hareketin ortaya çıkmasındaki dinamiklerden bir diğeri de MAI (Multilateral Agreement on Investment-Çok Taraflı Yatırım Anlaşması) karşıtı muhalefetti. Aynı dönemlerde OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) içinde gizlice görüşülen MAI’nin içeriğinin yaygın teşhiri tüm dünyada işçilerden çevrecilere, bazı sivil toplum örgütlerinden, öğrencilere kadar geniş bir yelpazeden insanların muhalefetine yol açtı. Anlaşma esas olarak yabancı sermayenin gittiği her yerde kârlılığını güvence altına alacak hükümleri içeriyordu. MAI koşullarına göre, örneğin şirketler potansiyel kârlarını azaltacak yasalar geçirdikleri gerekçesiyle hükümetlere tazminat davası açabilecek, olabilecek halk tepkilerinden doğacak zararları yine devletlere finanse ettirebileceklerdi. Hükümetlerin artık yabancı yatırımlardan yerel topluluklara ya da ulusal ekonomiye fayda sağlamalarını talep etmeleri yasaklanacaktı. MAI yukarıda belirtilenlere benzer pek çok hüküm içeriyordu.⁶⁸ MAI’nin taslağı Uluslararası Ticaret Odası (ICC)⁶⁹ tarafından hazırlandı ve OECD ülkelerinden

⁶⁷ Michael Albert, “3. Dünya Sosyal Forumu: “Hareketler Hareketi””, Çev. V. Gürcan, *Cosmopolitik*, S.4, Kış 2003, s.58. (Kavram ilk olarak Financial Times tarafından ve daha sonra pek çok kişi tarafından kullanılmıştır.)

* ABD, Kanada, İngiltere, Almanya, İtalya, Fransa, Japonya ve Rusya’dan oluşan gelişmiş sekiz ülke.

⁶⁸ MAI hakkında daha fazla bilgi ve MAI eleştirisi için bkz. www.antimai.org

⁶⁹ Merkezi Paris’te bulunan ICC, 1919 yılında kendilerine “barış tacirleri” adını veren dünyanın en büyük şirketlerinin yöneticileri tarafından kuruldu. Birleşmiş Milletler’in kuruluşu sırasında örgüte, BM içinde en üst düzeyde danışmanlık statüsü verildi. Aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 130’dan fazla ülkeden 7000’i aşkın çokuluslu şirket ICC’ye üye bulunmaktadır. ICC üyeleri adına, hükümetlerle görüşerek sermaye açısından risk

delegeler 1995 başlarında MAI'yi kapalı kapılar ardında tartışmaya başladı. 1997'ye gelindiğinde anlaşmanın büyük bölümü kâğıda dökülmüştü ve kamuoyunun hiçbirşeyden haberi yoktu.

Public Citizen ve Friends of The Earth adlı Kuzey Amerika kökenli iki sivil toplum örgütü anlaşma metnini ele geçirip, internet aracılığıyla bütün dünya kamuoyunun bilgisine sununca, geniş bir muhalefet dinamiğinin de önü açılmış oldu. MAI'ye karşı tepkinin birleştirilmesi amacıyla "Dünya MAI Karşısı Koalisyon" adı ile bir iletişim ve bilgilenme ağı oluşturuldu. Dünya'da 600'ü aşkın sivil toplum örgütü, sendika ve muhalif gruplar bu oluşumda yer aldı. Bu süreçte Türkiye'de de, koalisyonun parçası olarak "MAI ve Küreselleşme Karşısı Çalışma Grubu" oluşturuldu ve 40'a yakın sivil toplum örgütü ve sendika bu oluşumun içinde yer aldı.

1998 yılı Nisan ayında Paris OECD merkezi önünde MAI anlaşması protesto edildi. Yine Ekim 1998'de ICC (Uluslararası Ticaret Odası) üç saat süreyle işgal edildi. Bu dönemde Fransa'nın MAI müzakerelerinden çekilmesi, kararlar oydaşmaya bağlı olarak alındığı için OECD içinde MAI müzakerelerinin tıkanmasına neden oldu. Gerek Fransa'nın çekilmesi, gerek MAI karşıtlarının ve çeşitli ülkelerdeki kamuoyunun baskısı ile anlaşma rafa kaldırıldı. Bu MAI karşıtları için büyük bir moral kaynağı ve özgüven yarattı. Ne var ki; MAI'nin bu şekilde son bulması benzeri içerikli düzenlemelerden büyük sermaye sahiplerinin ve onu temsil eden kurumların vazgeçtiği anlamına gelmiyordu. DTÖ içinde MIA (Multilateral Investment Agreement-Yatırımlar İçin Çok Taraflı Anlaşma) çalışma grubu, MAI'nin tıkanma ihtimaline karşı zaten kurulmuştu ve bu grup derhal harekete geçirildi. MAI bu sefer DTÖ bünyesinde, üstelik çok daha fazla ülkeyi kapsayan bir yerden yeniden gündeme getiriliyordu. Şimdi aktivistlerin ilgi odağı DTÖ'ye ve çokuluslu şirketlerin çıkarlarına işleyen diğer sermaye kurumlarına kaymıştı. Bu gelişmeler henüz embriyon halinde olan küreselleşme karşıtı hareketin, karşıtlık kurduğu kurumların da yavaş yavaş netleşmesini ifade ediyordu.

MAI öncesinde de NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi) karşıtı muhalif örgütlenmeler vardı ve Yurttaşlar İçin Ticaret Kampanyası (Citizen Trade Company-CTC) gibi örgütleri doğurmuştu. Ancak MAI ya da MIA bölgesel bir anlaşmanın boyutlarını fazlasıyla aşan, küresel bir nitelik arz ediyordu. Buna karşı oluşumlar ve benzer alanlarda mücadele eden örgütler de dünyanın dört bir tarafından

---

oluşturabilecek girişimleri engellemek, sermaye çıkarına politikaları yönlendirmek ve hızlandırmak gibi faaliyetlerde bulunur. (Bkz. www.antimai.org/dag/inxicc.htm.)

birbirlerine eklenerek geliyordu. Örneğin Fransız Köylü Konfederasyonu'nun (Confederation Paysanne) liderlerinden olan Jose Bove bir söyleşide 1998 yılının hareketlerinin gelişimi için kritik bir öneme sahip olduğunu ifade ediyor:

“Bu tarihte sadece köylü sendikaları ya da köylü örgütleri olarak değil, konuyla ilgilenen ve mağdur duruma düşen başka örgütlerle birlikte MAI'ye karşı bir mücadeleye başladık. Çünkü bu anlaşma gereğince başka ülkelere gidip yerleşen çokuluslu firmalar, o ülkenin yasalarının üstünde olabiliyordu.”⁷⁰

Küreselleşme bir taraftan kitleler tarafından eleştirilirken, bu konuda önemli bir adım da aydınlar ve entellektüeller tarafından atıldı. Noam Chomsky, Pierre Bourdieu, Susan George gibi aktivist-akademisyenlerin, John Berger, Eduardo Galeano gibi yazarların ve Zapatist lider Komutan Yardımcısı Marcos gibi önemli muhaliflerin desteklediği Fransa'da (ve dünyanın başka yerlerinde) yayınlanan Le Monde Diplomatique gazetesinin öncülüğünde finans sermayesinin ve spekülörlerin denetlenmesi için bir hareket başlatıldı. Le Monde Diplomatique'in Başeditörü Ignacio Ramonet'in kaleme aldığı “Piyasaları Silahsızlandırın” adlı makale bu hareketi oluşturmak için bir çağrı niteliğindedir.⁷¹ Ramonet yazısında “Neden yeni, hükümet dışı bir örgüt kurmuyoruz? Neden vatandaşlar yararına bir Tobin vergisi⁷² hareketi [Association pour la Taxe Tobin l'aide aus Citoyen (ATTAC)] başlatmıyoruz?” diyordu. Çok geçmeden, ATTAC 3 Temmuz 1998'de Paris'te kuruldu. Aralık 1998'de ise BM İnsan Hakları Beyannamesi'nin 50. yıldönümünde iki gün süren tartışmaların ardından on ülkenin delegeleri tarafından “finans piyasalarının ve kurumlarının demokratik kontrolü için uluslararası ATTAC hareketi” kuruldu. ATTAC 2001 sonuna kadar otuz ülkede örgütlendi ve bugün dünyanın dört bir tarafında örgütlüdür. Dünya çapındaki bu koalisyon ilk defa Seattle'da kamuoyunun önüne çıkmıştır. Küreselleşme karşıtı hareketin özellikle sosyal demokrat ve sivil toplumcu kanadını temsil eden ATTAC binlerce kişiyi protestolarda harekete geçirmeyi başarmaktadır.

⁷⁰ Sema Uludağ, “Küreselleşmeye İsyân Eden Köylü: Jose Bove”, *Başka Bir Dünya Mümkün*, Der. Süreyya Evren, Rahmi G. Ögdül, İstanbul: Stüdyo İmge, 2002, s.317

⁷¹ Christiane Grefe, Mathias Greeffrath, Harald Schumann, *ATTAC-Küreselleşmeyi Eleştirenler Ne İstiyorlar?*, Çev. Ülkü Hastürk, İstanbul: Çitlenbik Yay., 2003, s.90-91

⁷² Tobin vergisi, sınır ötesi döviz işlemlerinden alınması talep edilen bir vergi çeşididir. “Tobin” adı, bu tür bir vergi alınmasını ilk kez öneren, Nobel Ekonomi Ödülü sahibi ABD'li ekonomist James Tobin'den gelmektedir.

1990'ların ikinci yarısından itibaren başlayan kitle gösterileri kısmi de olsa başarı sağladıkça "küreselleşme karşıtı" bir yerden temellenmeyen pek çok sosyal hareketi de içine çekmeye başlamıştır. 1999'daki Seattle gösterisi bu kitleselleşme yönünde önemli bir dönüm noktasıdır. Neo-liberalizme karşı tek bir sorun çerçevesinde yürütülen kampanyalar, çevrecilerden, feministlere, insan hakları savunucularından, savaş karşıtlarına çeşitli sosyal hareketler ve değişik siyasal akımlar DTÖ'nün bakanlar düzeyindeki 3. toplantısının yapıldığı Seattle'da bir araya gelerek, "küresel sisteme" çok yönlü bir karşı çıkışın parçaları haline gelmişlerdir.

Seattle'da belki de hareketin içindeki grupların hiçbirinin tahmin edemediği bir kitlesellik ve dinamizm ortaya çıkmıştır. Dört gün süren eylemliliklere ellibin insan ve yüzlerce örgüt katılmıştır. Birden çok hareketin bütünleşip, yeni bir hareket olarak sahneye çıkış anını ifade eden Seattle gösterileri, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra liberal teorisyen ve politikacıların dayatmış olduğu "başka bir alternatif yok" görüşünün baskıcı havasını dağıtmış, "başka bir alternatif olmalı" yönünde yeni bir arayışın kapılarını açmıştır. Seattle'da ortaya çıkan ve küreselleşme karşıtı hareketi en iyi simgeleyen "başka bir dünya mümkün" sloganı, bu mitin parçalanışına ve alternatif arayışlarının güçlü bir şekilde ortaya çıktığına işaret eder. Seattle uzun yıllardır politikadan ümidini kesmiş ve özgüvenini yitirmiş kitlelere kendi kaderlerini belirleyebileceklerine dair yeni bir umut ve özgüven vermiştir. Bu umut ve özgüven hareketin ayakta tutulması için de kollektif bir iradenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Seattle yalnızca sokak gösterileriyle sınırlı kalmamış, bir dizi toplantı, konferans, tartışma vs. yoluyla hareketin bundan sonraki rotasını belirlemek için inisiyatifler ortaya çıkarmıştır.

Seattle'ı Washington, Melbourne, Prag, Nice ve diğerleri izlemiştir. Bütün bu geniş katılımlı gösteriler küreselleşme ve/veya neoliberal politikaların küresel ölçekte uygulanmasına karşı güçlü bir siyasal karşı duruşu ortaya koymaktadır. Ancak aynı zamanda, küreselleşme karşıtı hareket örgütlenmeden, kullanılması gereken taktiklere kadar hem hareketin pratiğinin nasıl sürdürülmesi gerektiği, hem de mevcut neoliberal kapitalizmin alternatifinin ne olması gerektiği konusunda bir dizi tartışmayı içermektedir. Küreselleşme karşıtı hareket tutarlı bir ideoloji ve ortak bir politik perspektifle ortaya çıkmamıştır, ama her bir eylemlilik anıyla birlikte yüzleşilen yeni sorunlar, hareketi belli konularda netleşmeye zorlamaktadır.

Cenova eylemleri küreselleşme karşıtı hareket içindeki çelişkilerin ortaya çıkmasında kritik öneme sahip bir dönemeç olmuştur. Cenova eylemleri, o güne kadarki küreselleşme karşıtı protestoların en geniş katılımlı olanıdır. Artık küreselleşme karşıtı hareket bir sosyal hareket olarak gücünü ispatlamış, bir “varlık” olarak hiçbir çevrenin görmezden gelemeyeceği bir noktaya erişmiştir. Ancak Cenova daha önceki eylemlerle karşılaştırıldığında şiddetin en yoğun olarak yaşandığı eylemdir. Carlo Guliani adlı bir genç polis tarafından öldürülmüş ve küreselleşme karşıtı protestolarda ilk kez can kaybı yaşanmıştır. Cenova eylemlerinden önce de polis şiddeti, provokasyonlar ve aktivistleri yıldırma yönelik çeşitli yöntemler kullanılmıştır, ancak Cenova’daki durum çok daha farklıdır. O güne kadar görülmemiş bir devlet şiddeti, sadece şiddet kullanan gruplara değil, şiddet kullanmama doğrultusunda açık bir kararlılığı olan onbinlere de yönelmiştir. Hareket içindeki pek çok aktivist bu olayı Cenova’da kapitalizmin gerçek yüzünü gösterdiği şeklinde yorumlamıştır. Şiddet konusu küreselleşme karşıtı hareketin temel gündem maddelerinden biri haline gelmiş, konunun bir yönünü, hareket içindeki şiddet karşıtı çoğunlukla, Kara Blok gibi (mülkiyeti hedef alarak da olsa) şiddet kullanan gruplar arasındaki çelişki oluştururken, diğer yönünü polise hiçbir şekilde direnmeyen pek çok insanın şiddetten olanca yoğunluğuyla nasibini almış olmasıyla, devlet şiddeti oluşturmuştur. Büyük protestoların giderek daha tehlikeli olmaya başladığı ve zorlaştığı artık herkes tarafından bilinen bir gerçek haline gelmiştir. Bu durum, aktivistler arasında taktiklerin yeniden düşünülmesi gerektiği doğrultusunda tartışmalar yaratmıştır. Kimileri artık sokaklardan çekilmeyi ve yerel ilişki ağlarını güçlendirmeye daha fazla önem vermeyi önerirken, diğerleri küresel ölçekte etkili olacak büyük eylemlere devam etmenin, hareketin yükseltilmesinin tek koşulu olduğunu öne sürmüştür. Hareketin Cenova’dan sonraki seyri birinci görüşün oldukça zayıf kaldığını göstermektedir.

Küreselleşme karşıtı hareket diğer sınavını ise 11 Eylül sonrasında vermiştir. 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon’a yapılan saldırılar ve ardından yaşanan gelişmeler, küreselleşme karşıtı hareket için yeni bir konjonktür yaratmıştır. 11 Eylül saldırılarının hemen ardından ABD hükümeti “terörizme karşı savaş” söylemiyle büyük çaplı işgallere başlayacağını ve dünyayı bu söylem etrafında seferber etmeye girişeceğini sinyallerini vermiştir. Başkan Bush, “ülkeler karar vermek zorundadır, ya bizimledir, ya da teröristlerle” diyerek, bundan sonraki dünya politikasının bu kamplaşma etrafında sürdürüleceğine işaret etmiştir. “Terörizme karşı

güvenlik önlemleri” şemsiyesi altında sadece ABD’de değil, bütün Avrupa’da da sivil hakların kısıtlanması gündeme gelmiş, her türlü muhalefet terörizm kampına itilmiştir. Bu süreçte medyanın desteğiyle terörist kampa itilenler arasında küreselleşme karşıtı hareket de ön sıralarda yer almıştır. Ne de olsa küreselleşmeye karşı olmak Amerika’ya karşı olmak, bu da teröristlere destek vermek anlamına gelmektedir.⁷³ Öte yandan küresel ölçekte başlatılan bu ideolojik kampanya, kitlelerin dikkatini çok uluslu şirketlerin kötülüklerinden uluslararası terörizme kaydırarak, küreselleşme karşıtı muhalefeti susturmayı hedeflemiştir.

Böylesi bir konjonktürde küreselleşme karşıtı muhalefet kısa süreli bir geri çekilme yaşamıştır. Örneğin 29 Eylül’de Washington’da IMF ve Dünya Bankası’na karşı yapılacak protestolar IMF-Dünya Bankası’nın toplantıyı yapıp yapmayacağını beklemeden iptal edilmiştir. Planlanan protestoların örgütleyicisi Mobilization for Global Justice (Küresel Adalet için Seferberlik) koalisyonunun yanı sıra, Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu (ICTFU), Amerikan Sendikalar Konfederasyonu AFL-CIO, çevreci gruplar “şimdi sokağa çıkma zamanı değil” açıklamaları yapmışlardır.⁷⁴ Ancak öte yandan çok sayıda aktivist de, bu konjonktürde gittikçe artan yabancı düşmanlığına, ırkçılığa, sivil hakların ve demokrasinin kırılmasına karşı daha güçlü bir şekilde karşı çıkmak gerektiğini ileri sürmüştür. Örneğin Naomi Klein The Nation’da yazdığı bir makalesinde şöyle demiştir: “Şimdi, bir yandan Chipas, Poro Alegre ve Kerela’dan gelen insanlarla birlikte seslerimizi duyurmak için daha fazla fırsat bulabileceğimiz bir anda çoğulculuğu, ilerlemeyi ve demokrasiyi kucaklayarak emperyalizme karşı meydan okumanın sanki tam zamanıymış gibi görünüyor. Görevimiz (aslında bundan daha acil bir görev düşünemiyorum) şu an var olan iki dünyadan daha fazla dünya olduğunu herkese göstermek ve “McDünya”nın ekonomik tutuculuğu ile “cihat”ın radikal dinciliği arasında görünebilen tüm dünyaları ortaya çıkarmaktır.”⁷⁵

Afganistan’a karşı savaş başladığında küreselleşme karşıtı harekete destek veren pek çok aydın/entelektüel ve çok sayıda örgüt savaşa karşı tutumlarını açıklıkla dile getirmişlerdir. 11 Eylül şokunun hemen ardından başlayan Afganistan işgali, kitleler nezdinde büyük bir muhalefet yaratmamıştır. Ancak füzelerin istikameti Irak’ı göstermeye başladığında “terörizme karşı savaş”ın sadece bir bahane olduğu, genelde

⁷³ Susan George, “Another World Is Possible”, Nation, C. 274, S. 6, 2.18.2002, s.11

⁷⁴ Türkan Uzun, Cenova Günlüğü - Küresel Direniş: Antikapitalizm ve Savaş, İstanbul: Stüdyo İmge, 2001, s. 203

küresel kapitalizmin ve özelde ABD çıkarlarının bu savaşa neden olduğu açığa çıkmıştır. Daha savaş başlamadan çok sayıda savaş karşıtı koalisyonlar kurulmuştur. Bunların hemen hepsi küreselleşme karşıtı hareket içinden doğmuştur. Dünyanın dört bir yanından insanlar emperyalizme ve onun askeri yüzüne karşı sokağa dökülmeye başlamıştır. Kasım 2002'deki Avrupa Sosyal Forumu'nda 15 Şubat küresel eylem günü ilan edilmiş, 15 Şubat 2003'te tüm dünyada düzenlenen savaş karşıtı gösterilere yaklaşık 20 milyon insanın katılmıştır. Sadece Londra'da 2 milyon insan sokaklardadır. Küreselleşme karşıtı hareket savaş karşıtı harekete evrilmiştir. Ancak bu durum küreselleşme karşıtı hareketi yolundan saptıran bir süreç olarak değerlendirilmemelidir. Tam tersine savaş küreselleşme karşıtlarının gündemine kapitalizmin askeri yüzü olarak girmiştir. Nitekim II. Dünya Sosyal Forumu'na katılan çeşitli sosyal hareketlerin yayınladığı bildiride şöyle demektedir: “ABD hükümeti ve müttefiklerinin egemenliklerini pekiştirmek için giriştikleri sürekli bir küresel savaşın başlangıcındayız. Bu savaş neo-liberalizmin başka bir yüzünü, zalim ve kabul edilemez bir yüzü açığa çıkarıyor. İslam şeytanlaştırılırken ırkçılık ve yabancı düşmanlığının propagandası yapılıyor. Dünyayı “iyi” ve “şeytan”a bölen bu kampanyaya kitlesel medya da aktif olarak katılıyor. Savaşa karşı çıkmak hareketimizin merkezindedir.”⁷⁶ Leo Panitch de, 1960'lardaki savaş karşıtı hareketle karşılaştırıldığında küreselleşme karşıtı hareketin kendisini daha fazla antikapitalist olarak tanımladığını belirtmektedir.⁷⁷

Kısacası dünyanın çeşitli bölgelerinde yürütülen çeşitli muhalefetlerin bir araya gelmesi ile oluşan küreselleşme karşıtı hareket, beş yıl içinde günümüzün en önemli sosyal hareketlerinden biri haline gelmiştir. Bu hareketin ayırddedici bir özelliği, toplumun değişik kesimlerini ortak bir mücadele ekseninde bir araya getirmiş olmasıdır. Bir sonraki bölümde bu bir araya gelişin dinamiklerini, çeşitli aktörlerin hareket içinde yer alma nedenlerini ve temel taleplerini araştıracağız.

3.2. KÜRESELLEŞME KARŞITI HAREKETTE AKTÖRLER VE TALEPLER

Küreselleşme karşıtı hareket içindeki farklı ögeler, nasıl bir araya gelerek küresel bir muhalefetin temel dinamikleri olmayı başarmıştır? Bu ortak davranışı analiz etmeye çalışan François Houtart'a göre; “Bizzat kendi birikim sürecinin yeni safhasına

⁷⁵ Naomi Klein, “11 Eylül Sonrası”, *Küreselleşme: Küreselleşme Karşıtları Ne İstiyor?*, Naomi Klein ve diğerleri, Çev. Bilal Çölgeçen, 2. bs., İstanbul: Yeni Hayat Kütüphanesi, 2002, s. 214

⁷⁶ Porto Alegre II Sosyal Hareketler Çağrısı, aktaran Şensever, a.g.e., 51

tekabül eden, çağdaş kapitalist ekonominin küreselleşmesi tarafından etkilenen kesimlerin çeşitliliği, farklı direniş güçleri arasında bir eklemlenmeyi gerektirmektedir.”⁷⁸

O halde bu eklemlenmenin nasıl gerçekleştiğini araştırmadan evvel, küreselleşme olarak adlandırılan sürecin ne olduğunu, bu dönemdeki ekonomik ve politik değişimlerden farklı kesimlerin nasıl etkilendiğini ve bu gelişmelere nasıl tepki gösterdiklerini araştırmak gerekir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanma döneminde dünya kapitalist sistemi ABD'nin öncülüğünde büyük bir ekonomik genişleme evresine girmiştir. Bu dönemin hakim ekonomik politikası ileri kapitalist ülkelerde “Keynesyen”, üçüncü dünya ülkelerinde “ithal ikameci” olarak adlandırılan, planlamacı ve korumacı bir temele dayanır. Bu ekonomik politikalar, ulus-devlet sınırları içinde sınıfsal bir uzlaşma temelinde oluşturulan sosyal devlet yapısı üzerine oturtulmuştur. Emperyalist hiyerarşi içinde şekillenen uluslararası düzlemde de emperyalist ülkelerle üçüncü dünya ülkelerinin sermaye sınıfı arasında bir uzlaşma söz konusudur. Bu program üçüncü dünya ülkelerinde, ulusal pazarın korunması yoluyla ulusal sermaye birikiminin güvencesi olarak işlevlenirken, emperyalist ülkeler açısından hem yıkılan kapitalist dünyanın onarımı hem de sabit sermaye transferi yoluyla sömürü ilişkilerinin korunması işlevini görmüştür. Ancak kapitalizm 70'lerin ortalarına doğru bütün dünyaya yayılan bir aşırı birikim krizine girmiş⁷⁹ ve bu politikalar sürdürülemez olmuştur. Sermayenin içine girdiği bu krizi aşma yolundaki çabaları, neo-liberal politikalarda somut ifadesini bulmuştur.

Neo-liberalizmin öne sürdüğü temel fikir, devletin modern toplumda ekonomik bir rol üstlenmemesi gerektiğidir. Her ne kadar bu pratikte hiçbir zaman gerçekleşmemiş olsa da, neo-liberal politikaların hayata geçirilmesi için ideolojik bir hegemonya sağlamanın temel argümanı olmuştur. Ekonomi üzerinde devlet müdahalesinin azalmasının anlamı, aradan geçen yıllar içinde, şirketlerin kârları ve bireysel yüksek kazanç üzerinden alınan vergilerin düşürülmesi, devlet mülkiyetindeki sanayi işletmelerinin ve hizmetlerin özelleştirilmesi, özel şirketlerin tabi oldukları

---

⁷⁷ Leo Panitch, “Violence As a Tool of Order and Change: The War on Terrorism and the Antiglobalization Movement”, *Monthly Review*, C. 54, S. 2, Haziran 2002, s.12-32

⁷⁸ François Houtart, “Direnişlerin Küreselleşmesi ve Neo-liberalizme Karşı Mücadeleler”, *Birikim*, S.148, Ağustos 2001, s.60

⁷⁹ Dünya ekonomisinin krizine ilişkin değerlendirme için bkz. Ernest Mandel, *Uluslararası Ekonomide İkinci Kriz*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Koral yay., 1986

düzenlemelerin hafifletilmesi, mali sermayenin ulusal sınırlar ötesinde serbestçe dolaşımını sınırlayan kontrollere son verilmesi, gümrük ve kota aracılığıyla ithalatın kontrol altına alınmasına yönelik girişimlerin ortadan kaldırılması gibi bir dizi uygulama olmuştur.⁸⁰

Küreselleşme en genel anlamda bütün bu liberalizasyonun ardından şekillenen dünya pazarlarının ve ulusal ekonomilerin artan oranda entegrasyonuna işaret eder.⁸¹ Ulusal ekonomiler birbirine daha bağımlı hale geldikçe kırılganlıkları da artmaktadır. Hiçbir ülkenin büyük sermayesi artık kendi ulusal sınırlarına sığmamakta ve birikimini dünya ölçeğinde gerçekleştirmeye çalışmaktadır.⁸² Bu da sermayeler arasındaki rekabetin artmasına neden olmaktadır. Küresel piyasalarda tutunabilmek için, şirket evlilikleri gibi çeşitli sermaye grupları arasında işbirliğine gidilmekte, küresel piyasalarda tutunamayan şirketler büyük şirketler tarafından yutulmaktadır. Sermaye gittikçe daha fazla yoğunlaşmakta ve merkezileşmekte ve pek çok ulusal devletin gayri safi milli hasılasını aşan miktarlarda cirolara sahip dev uluslararası şirketler ortaya çıkmaktadır.⁸³ Devletler bir yandan ulusal sermayelerinin dünya piyasalarında artan rekabete dayanabilmeleri için ücretlerin düşürülmesinden, vergi indirimlerine kadar pek çok kolaylığı sağlarken, diğer yandan sermayeyi kendi ülkelerine çekebilmek ve küresel kapitalizmle bütünleşebilmek için bir dizi yasal düzenlemeye başvurmaktadır.⁸⁴ Yasal düzenlemeler ile, ülkeyi sermayeye daha çekici hale getirmeye çalışan bir dizi liberalizasyon (serbest bölgeler, sosyal güvenlik yasası vs), daha önce ticarileşmemiş alanların (eğitim, sağlık gibi) sermayenin etkinlik alanı içine çekilmesi ve daha önce doğal zenginlik olarak korunan (ormanlar gibi) alanların ticarileştirilmesi gibi değişimler gerçekleştirilmektedir. Kısacası kapitalizm genişlemekte ve dünya ekonomisinin yapısı, işleyişi ve içsel bağlantılarında bir dizi değişikliğe neden olmaktadır.

Kapitalist küreselleşme günlük yaşam koşullarında, sosyal ilişkilerde ve ekolojik dengede yıkımı haber veren bir gelişme gösterirken, toplumların değişik kesimlerinden

⁸⁰ Chris Harman, "Anti-Kapitalizm: Teori ve Pratik", Çev. Bernar Kutluğ, Küreselleşme ve Direniş, Yay. Haz. Özden Dönmez, İstanbul: Z yay, 2001, s.9-10.

⁸¹ Robert Went, Küreselleşme: Neoliberal İddialar, Radikal Yanıtlar, çev. Emrah Dinç, İstanbul: Yazın Yay., 2001, s.24, 42.

⁸² Küreselleşme olgusunu sermaye birikim mekanizmasındaki dönüşümle açıklayan görüş için bkz. Fuat Ercan, "Çelişkili Bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi (1)", Praksis, S.5, Kış 2002, s. 25-75

⁸³ Çeşitli sektörlerdeki şirket birleşmeleri ve alımları ile ilgili bkz. Nazım Güvenç, Küreselleşme ve Türkiye, İstanbul: BDS yay., 1998, s.78-86

⁸⁴ Türkiye'deki küresel kapitalizmle bütünleşme bağlamında gerçekleşen yasal düzenlemelerle ilgili çeşitli çalışmalar için bkz. İktisat Dergisi, S.435, Mart 2003, İktisat Dergisi, S. 437, Mayıs 2003 (Yeni Yasalar Işığında Türkiye 1 ve 2)

itirazlar küreselleşme karşıtı hareket içinde bütünleşmektedir. Küreselleşmeye karşı muhalefet içinde yer alan çeşitli kesimlerin eleştiri ve talepleri çok yönlü ve zaman zaman da birbirleriyle çelişkili olmasına rağmen, bu kesimler ortak paydaları bulmak konusunda ciddi bir çaba göstermektedirler.

3.2.1. Emekçilerin eleştiri ve talepleri:

Dünya ekonomisinin örgütlenmesi ve işleyişindeki değişimlerden etkilenen kesimlerin başında işçi sınıfı gelmektedir. Uluslararası piyasada artan rekabete ayak uydurmak zorunluluğu ile gerekçelendirilen tüm değişimlerin sonucunda, küreselleşme sürecinde bir bütün olarak işçi sınıfı sermaye sınıfı karşısında güç kaybetmektedir.

Küreselleşme sürecinde işçi sınıfının güç yitirmesine neden olan temel gelişmelerden biri, üretimin uluslararasılaşması ve esnekliktir. Bugün herhangi bir malın üretimi dünyanın her köşesinden getirilen parçaların montajıyla sağlanmaktadır. Artık montaj hattı bir tek fabrikanın içinden değil, dünyanın pek çok köşesinden geçmektedir.

“Örneğin spor ayakkabısı üreticisi Nike’in merkezleri Beaverton ve Oregon’da. 9000 çalışanın büyük çoğunluğu işletmede, yönetimde, laboratuvarlarda ve lojistikte çalışıyor. Hiç biri üretimde yer almıyor. Üretim Kore, Tayvan (en gelişmiş modellerin yapıldığı iki ülke), Tayland, Endonezya ve Çin’deki bağımsız firmalara alt sözleşmelerle devredilmiş durumda. Bu firmalar da parçaların ve diğer gerekli malzemelerin üretiminde başka yerel firmalara başvuruyor.”⁸⁵

Büyük şirketlerin bu yola başvurmasının temel nedeni ucuz işgücünden faydalanarak maliyetleri aşağı çekmektir. İlerleyen teknoloji sayesinde üretim birimleri ve aletleri daha kolay taşınabilir hale geldikçe de sermaye her zaman daha ucuz iş gücü bulabilme imkanına kavuşmaktadır. Bu özellikle tekstil gibi görece daha hafif ve ucuz üretim araçları gerektiren sektörlerde geçerlidir. Petro kimya gibi ağır sanayi üretiminde bu her zaman kolaylıkla gerçekleşen bir olgu olmamasına rağmen, gelişmiş ülke işçilerini tehdit eden bir olasılık olarak hiçbir zaman gündemden düşmemektedir. Bu tehdit sendikaların pazarlık gücünü oldukça zayıflatırken, artan küresel rekabet koşullarında işçi sınıfı kazanılmış haklarını kaybetmeye başlamıştır. “Örneğin Ford ile

⁸⁵ Tom Nierop’tan aktaran, Went, a.g.e., s.35

rakipleri, Birleşik Otomobil İşçileri Sendikası'na (UAW) sektörün rekabet gücünü korumak amacıyla ücret ve diğer haklardan ödün vermeye razı olmaması halinde ABD'deki firmaları kapatacaklarını açıkça bildirmişlerdir.⁸⁶ Üçüncü dünya ülkeleri ise, yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek için ücretleri mümkün olan en aşağı seviyelerde tutmaya çalışmaktadır. Bu ülkelerin "ucuz emek ekonomileri" olarak yapılandırılmasında, "yapısal uyum programları" ve reform paketleri vasıtasıyla IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası sermaye kurumları büyük bir işlev görmektedir.⁸⁷ 1990'larda Avustralya, İrlanda ve İngiltere ABD'deki saat ücretinin %60'ını kabul ederken; Meksikalılar, Brezilyalılar ve Güney Koreliler bunun %10'u ile 15'ine çalışmaktadırlar.⁸⁸

Üretimin uluslararasılaşması genellikle esnekleşmeyle birlikte yürümektedir. Gerek çalışma saatlerinin esnekleştirilmesi, gerek esnek uzmanlaşma, gerekse ücret esnekliği biçiminde olsun, geçmişin standart ve seri üretiminin yerini bugünün esnek üretimi almıştır. Artık tam gün ve tam istihdama dayalı çalışma, yüksek vasıf gerektiren işler dışında pek uygulanmamaktadır. Aşağıdaki örnek üretimin uluslararasılaşmasının esnekleşmeyle nasıl elele yürüdüğünü açıkça göstermektedir.

"Reebok ve diğer bazı pahalı tenis ve koşu ayakkabısı dağıtıcıları gibi Nike da dünyanın her tarafında dağıtımını yaptığı spor ayakkabılarının büyük bölümünü Endonezya'daki fasonculardan alır. Buradaki fabrikaların dördü, eskiden ayakkabıları Kore'de yapan Güney Korelilere, ikisi de Endonezyalılara aittir. Endonezya yapımı bir Nike 5.60 dolara mal olur; Avrupa ve ABD'de 73 ile 135 dolar arası satılır. Bunları diken Endonezyalı kızlar genelde saat başına 15 sent alırlar..Fazla mesai genellikle zorunludur ve sabahın 7:30'unda başlayan on bir saatlik işgününden sonra kızlar gece 9:15'te şirket yatakhanesine gidip kendilerini yatağa atarlar. Şanslı olanlar 2 dolara kadar kazanmıştır."⁸⁹

Fiilen uzun zamandan beri uygulanan esnek çalışma biçimleri bugün giderek yasal güvence altına alınmakta, çalışma yaşamındaki kuralsızlıklar kural haline

⁸⁶ Richard Barnet ve John Cavanagh, *Küresel Düşler, İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni*, İstanbul: Sabah Yayınları, 1995, s.248.

⁸⁷ IMF reçeteleri ve Dünya Bankası Reformlarının dünya halklarına maliyeti hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz., Michel Chossudovsky, *Yoksulluğun Küreselleşmesi, IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü*, çev. Neşenur Domaniç, İstanbul: Çivi Yazıları, 1999

⁸⁸ Barnet ve Cavanagh, a.g.e., s.219

⁸⁹ Barnet ve Cavanagh, a.g.e., s.258

getirilmektedir. Türkiye’de son dönemlerde ortaya çıkan yasal düzenlemeler arasında yer alan yeni iş kanunu bu çerçevede değerlendirilmelidir.⁹⁰

Esneklik ve fason üretim uygulamaları sadece üçüncü dünya ülkelerine özgü bir olgu değildir. Önce yemekhane, temizlik gibi ihtiyaçların karşılanması şirket bünyesi dışındaki küçük işletmelere devredilmesiyle başlayan süreç, artık ileri teknoloji ve vasıflı işgücü gerektirmeyen hemen bütün birimleri kapsayacak biçimde taşeronlara devredilmektedir. Bu da sigortasız çalışma, sendikasızlaşma, kötü iş koşulları ve düşük ücretleri beraberinde getirmektedir. Almanya’da ÖTV (Kamu Hizmeti, Taşımacılık ve Ulaşım Sendikası) üyesi bir işçi sektörteki esnek çalışma zamanı konusundaki gelişmeleri şöyle aktarır: “1991 yılı içerisinde tam zamanlı çalışan işçilerin oranı yüzde yetmişlerin üzerine çıkarken, 1995’lere gelindiğinde... yüzde 62’lere inmiştir. Kısa çalışan, 4 saatlik günlük çalışma ya da haftalık en fazla 20 saat çalışmaya sahip olanların oranı da yüzde 10’a çıkmış durumdadır.”⁹¹

Üretimin gittikçe artan küreselleşmesinin bir sonucu da devletlerin kendi sınırları içinde kendi çalışma standartlarını korumadaki yetersizliği ve isteksizliğidir. Bunun bir yanını sosyal güvenlik sistemi içindeki işçilerin haklarındaki gerileme oluştururken, diğer yanını istihdamın artan oranlarda kayıt dışına kayması oluşturur. Uluslararası Çalışma Örgütü haklarında veri topladığı gelişmekte olan ülkelerde kayıtdışı üretimin GSMH’nin %5’i ile %35’ini oluşturduğunu söylemektedir.

Küreselleşme sürecinde işçi sınıfının yaşadığı en önemli sorunlardan bir diğeri işsizlik sorunudur. Uluslararası rekabet arttıkça sermaye sınıfı emek kullanımında hem tasarruf, hem de etkinlik ve verimlilik sağlamak için daha fazla çaba sarfetmektedir. İşten çıkarmalar, ekonomik krizler, özelleştirmeler gibi sebeplerle dünyada milyonlarca insan işsiz kalmaktadır. ILO raporuna⁹² göre 2000 ile 2003 yılı başı arasında 20 milyon kişi işsizler ordusuna katılmıştır. 2002 yılı sonu itibariyle dünyadaki açık işsizlerin sayısı 180 milyonu bulmuştur. Üstelik ILO raporuna göre işsizlik sadece az gelişmiş ülkelerde değil, sanayileşmiş ülkelerde de yakıcı bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Bir bütün olarak sanayileşmiş ülkelerde işsizlik 2000 yılında 6.1 seviyesinde iken, bu oran 2002 yılında 6.9 seviyesine çıkmıştır. Avrupa Birliğinde resmi rakamlar 7.6’ya

⁹⁰ Yeni iş kanunu hakkında bir değerlendirme için bkz., Özgür Müftüoğlu, “Çalışma Yaşamında Kuralsızlığın Kurallaştırılması: Yeni Çalışma Yasası Üzerine Bir Değerlendirme”, İktisat Dergisi, S.435, Mart 2003, s.36

⁹¹ H. Aslan (der.), Çağdaş Teknoloji ve Esnek Üretim, İstanbul: Çağ-Tek yay., 2000, s.77

⁹² Aktaran Gökhan Atılğan, “İşsizlik: Devlet ve Sermaye İçin Hem Tehdit Hem Fırsat”, Küreselleşme Koşullarında Kapitalizm ve Sendikal Hareket, 2000-2003 Petrol-İş Yılı, Yayın No:85, İstanbul: Petrol-İş, 2003, s.127

göstermektedir. Bu rakamlara günde 1 doların altında çalışanlar dahil edildiğinde, oranların iyice yükseleceği şüphesizdir.

Artan işsizlikle birlikte küreselleşme sürecinde emekçi sınıfların karşılaştığı bir başka sorun uluslararası göç olgusudur. Her yıl milyonlarca işsiz iş bulma umuduyla yoksul ülkelerden, gelişmiş ülkelere veya düşük ücretlerle de olsa istihdamın görece olası olduğu Güney Kore gibi orta büyüklükteki ülkeler göç etmeye çalışmaktadır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra görece liberal olan göç politikaları, küreselleşme sürecinde oldukça sıkılaşmış, göçmenler için duvarlar giderek yükseltilmiştir. Sermayenin işgücü ihtiyacı doğrultusunda yeniden formüle edilen göç politikaları, uluslararası şirketlerin bünyesinde istihdam edilebilecek, oldukça vasıflı, özellikle enformasyon teknolojilerinde uzmanlaşmış işgücünün hareketliliğine olanak tanımaktadır.⁹³ Bu küçük grubun dışında kalan milyonlarca işçi, ya kaçak işgücü olarak oldukça kötü koşullarda istihdam edilmekte, ya da gittikleri ülkelerde de işsiz kalmaktadır. Ancak durumu daha da kötüleştiren unsur, Batı Avrupa gibi gelişmiş ülkelerde de işsizlik yakıcı bir sorun haline geldikçe, bu ülkelerde yabancı düşmanlığının artmasıdır. Ronaldo Munck, işçi göçünün dünya ölçüsündeki işlevini şöyle özetlemektedir:

“İşçi göçü bir düzeyde, ucuz ve uysal bir işgücü yaratmak amacıyla kullanılmaktadır. Potansiyel göçmen işçiler, kapitalizmin dünya ve ulus ölçeğinde eşitsiz gelişmesi tarafından yaratılır. Ne var ki bu, arz ve talebin tesadüfen çakıştığı bir olay değildir. İşçi göçü giderek, işçi hareketleri tarafından elde edilen toplumsal ve politik hakların olmadığı sağlıklı bir emek gücüne gerek duyan (sadece arzu etmekle kalmayan) geç kapitalizmin yapısal bir özelliği olmaktadır.”⁹⁴

Kısacası küreselleşme sürecinde işçi sınıfı, işsizlik, çalışma koşullarında kuralsızlaşma, çalışma süresinin uzaması, iş yoğunluğunun artması, sendikasılaşma, kayıt dışı istihdamın artması, bunlara bağlı olarak sosyal güvenceden yoksun kalma, işçi sınıfının parçalanması, düşük ücretler gibi bir dizi sorunla karşı karşıyadır.

⁹³ Stuart Rosewarne, “Globalization, Migration and Labour Market: Labour’s Challenge?”, *Capitalism, Nature, Socialism*, C. 12, S. 3, Eylül 2001, s. 71

⁹⁴ Ronaldo Munck, *Uluslararası Emek Araştırmaları*, çev. Cenk Aygün, İstanbul: Öteki Yayınevi, 1995, s. 314

Tablo kısaca böyle iken, tüm dünyadaki sendikalar ciddi bir bocalama dönemi yaşamaktadır. Tarihsel olarak önemli mücadeleler vermiş olan sendikalar, zaman içinde merkezi-bürokratik yapılarıyla tabanın çıkar ve taleplerinden uzaklaşmış, ücret pazarlıklarıyla sınırlı kalan dar bir sendikacılık anlayışına sıkışmıştır.⁹⁵ Daha çok mavi yakalı çekirdek işçiler arasında örgütlenen geleneksel sendikalar, bu gruba giren işçi sayısındaki azalmaya yeni örgütlenme stratejileriyle cevap vermekte yetersiz kalarak, kadınları, hizmet sektöründe çalışanları ve esnek üretim koşullarında çalışan milyonlarca işçiyi kapsamaktan uzak kalmıştır. Sendikalar uzun yıllar kan kaybetmeye devam ederek, yapısal bir krizin içine düşmüştür.

Bugün gelinen süreçte sendikalar bu yapısal krizi aşmanın yollarını aramaktadır. Sermayenin küreselleşmesi işçi mücadelesinin de giderek daha fazla uluslararasılaşmasını zorunlu kılmaktadır. ICFTU (Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu) başkanı Bill Jordan bu zorunluluğu “sendikal harekette uluslararası dayanışma doğal bir refleks haline gelmek zorundadır” sözleriyle ifade etmektedir.⁹⁶ ICFTU’nun 2000 yılındaki 17. Dünya Kongresi’nde onaylanan “Sosyal Adaletin Küreselleşmesi-21.Yüzyılda Sendikacılık” adlı belge, bu arayışlar doğrultusunda üretilen Küresel Sendikacılık anlayışını yansıtır.⁹⁷ Ulusal sendikaların taleplerini ulusal düzeyde gerçekleştirebilmelerinin olanaksızlaştığından hareketle, küresel sendikacılık anlayışıyla uluslararası sendikal hareket, önlenemez gördüğü küreselleşmeye sosyal bir boyut kazandırmaya çabalamaktadır. Ancak bu çabalar ILO’nun 7 temel sözleşmesinin kabul edilmesi yönünde IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü nezdinde yürütülen görüşmelerden ve çok uluslu şirketlere sosyal sorumluluk kazandırılması yönündeki girişimlerden öteye gidememektedir. Bu strateji minimum emek standardını yasalaştırmak için düzenlenmiş olmakla birlikte, sendikalar bu yolla “ulusal sermaye ile yaptıkları eski uzlaşmaları, küresel düzeyde sürdürmenin yolunu aramakta(dır)lar.”⁹⁸ Küreselleşme koşullarında sermaye ile emek arasında “sosyal ortaklığı” savunan eski stratejiler yine gündemdedir. Leo Panitch’in “arz yönlü korporatizm biçimi” dediği bu ortaklığın amacı, “işçileri dış ülkelerdeki ucuz iş gücü ile yarışabilecek kadar verimli ya

⁹⁵ Sendikaların ücret pazarlıklarına ve sermaye sınıfı ile uzlaşmaya dayalı stratejisi, Keynesyen refah devleti modelinin zirvede olduğu dönemlerde bile Andre Gorz tarafından eleştirilmiştir. Gorz’a göre “bu stratejiler, bir sınıf olarak işçileri tüketim toplumunun ve onun ideolojisinin kuyruğuna yerleştiriyorlar; bu toplum modelini sorgulamak yerine, onun genel zenginlikten ücretli tüketiciye uygun gördüğü payı sorguluyorlar.” Bkz. Andre Gorz, *Strategy for Labour: A Radical Proposal*, Boston: Beacon, 1967, s.26

⁹⁶ Jordan’dan aktaran Munck, a.g.e., s.95

⁹⁷ Mesut Mahmutoğulları: “Küreselleşme ve Yeni Sendikal Anlayışlar”, www.antimai.org/mkl/mm02ozgur1.htm, 15.11.2003

⁹⁸ Greenfield’den aktaran, Leo Panitch, “Emek Stratejisi Üzerine Düşünceler”, *Praksis*, S. 8, Güz 2002, s. 105

da yeni pazarlara uyum sağlayabilecek kadar yaratıcı hale getirmek için eğitmektir.”⁹⁹ Küreselleşme sürecinde sermayeler arasındaki artan rekabet, sendikaların da katkısıyla işçi cephesine yayılmaktadır. ICFTU’nun girişimlerine benzer girişimleri Avrupa çapında ETUC (Avrupa Sendikalar Konfederasyonu) yürütmektedir.

Sendikalar örgütlenme düzeyinde ise küreselleşmeye yeni bir takım örgütlenme biçimleriyle karşılık vermeye çalışmaktadır. Çerçeve anlaşmaları uluslararası sendikal hareketin küreselleşmeye verdiği cevaplardan biridir. Uluslararası işkolu federasyonları ile çokuluslu şirket merkezleri arasında yapılan çerçeve anlaşmaları, uluslararası sendikaların çokuluslu şirketlerin faaliyetlerini düzenlemek için kullandıkları bir araç olarak 1990’lı yıllarda geliştirilmiştir. Bu anlaşmaların amacı “yatırımları çekmek amacıyla girişilen uluslararası rekabetin yol açtığı emeğin istismarı ve sömürsünün en kötü biçimlerini sınırlandırmaktır.”¹⁰⁰ Çerçeve anlaşmalarında sosyal hüküm olarak da anılan temel işçi hak ve özgürlüklerini tanımlayan ILO sözleşmelerine referans verilir. Gıda, metal, inşaat, kimya gibi işkollarında çerçeve anlaşmalar imzalanmış bulunmaktadır, ancak bu anlaşmaların yasal bağlayıcılığı yoktur.¹⁰¹

Küreselleşme sürecinde uluslararası sendikacılığın başvurduğu bir diğer araç sınır ötesi örgütlenmelerdir. Sınır ötesi örgütlenme uluslararası işkolu federasyonlarının farklı ülkelerdeki ulusal sendikalarla işbirliği halinde uyguladığı bir örgütlenme modelidir. Model özellikle NAFTA bölgesinde, ABD, Kanada ve Latin Amerika ülkeleri sendikaları arasında denenmiş, ancak gelişmiş ülke ile gelişmekte olan ülke arasındaki bu tip örgütlenmelerin dört temel alanda engelle karşılaştıkları ortaya çıkmıştır.¹⁰² İlk olarak, küreselleşme sürecinde sermayenin hareketliliği ve özellikle konfeksiyon sanayiinde üretimin kolayca yer değiştirmesi sınır ötesi örgütlenmeleri etkisiz kılmaktadır. Sınır ötesi örgütlenmelerin etkili olabilmesi için çok sayıda ülkeyi kapsamaması gerekmektedir, bir ya da birkaç ülkeyi kapsadığı zaman sermaye her zaman üretimi yeni bir ülkeye kaydırma olanağı bulabilmektedir. Sınır ötesi örgütlenmelerin önündeki ikinci engel, gelişmekte olan ülke kanadında baskıcı rejimlerin varlığı ve bu rejimlerin egemen olduğu ülkelerde sınır ötesi bağlantıların kurulmasının son derece zor olmasıdır. Üçüncü engel ise, çoğu Latin Amerika ülkesinde görülen korporatist sendika-devlet ilişkisidir. Meksika İşçi Sendikaları Konfederasyonu (CTM) ile Kurumsal

⁹⁹ Panitch, a.g.e., s.99

¹⁰⁰ ICFTU,1997’den aktaran Serhan Erdoğan: “Küresel Sendikacılık”, Küreselleşme Koşullarında Kapitalizm ve Sendikal Hareket, 2000-2003 Petrol-İş Yılı, Yayın No: 85, İstanbul: Petrol-İş, 2003, s.273

¹⁰¹ A.g.e., s.274

¹⁰² Erdoğan, a.g.e. s.267

Devrimci Parti (PRI) arasındaki ittifak bu tip yapılara örnek olarak gösterilmektedir. Bu tür korporatist yapılar ABD sendikalarının sınır ötesi örgütlenme girişimlerinin amaçlarını benimsememektedirler. ABD sendikalarının önceliği, düşük ücret ve sendikasız işyeri politikalarıyla ABD sermayesinin Latin Amerika'ya çekilmesine engel olmak iken, yerel sendika-devlet ilişkisi, yabancı sermaye girişini temel amaç olarak kabul etmektedir. Bu amaç farklılıklarının arkasında ise, gelişmiş ülkelerin sermaye yoğunluğu karşısında, gelişmekte olan ülkelerin sermaye ihtiyacı içinde olduğu yapısal eşitsizlik yatmaktadır. Dördüncü engel olarak da AFL-CIO'nun ve onun Latin Amerika kolu olan AIFLD'nin Orta ve Güney Amerika'da Pinochet dahil askeri diktatörlükleri destekleyen faaliyetlerinin Latin Amerika sendikalarında yarattığı güvensizlik gösterilmektedir.

Geleneksel sendikal yapıların küreselleşme sürecinde geliştirmeye çalıştıkları örgütlenme biçimleri ve taktiklerin pek çoğu hâlâ oldukça yetersiz kalmaktadır. Sendikalar işçi sorunlarına çözüm üretmediği gibi mevcut toplumsal hareketlerle bağ kurmak konusunda da oldukça isteksiz davranmaktadır. Son yıllarda geleneksel bürokratik sendikal yapılara tepki olarak "toplumsal hareket sendikacılığı" denilen yeni tip sendikal örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. Toplumsal hareket sendikacılığı anlayışıyla şekillenen sendikalar, işçilerle birlikte olduğu toplumun farklı kesimlerini de içermeye çalışan, ülkenin farklı sorunlarına dair politikalar üretmeye çalışan bir anlayışla hareket etmektedir. Bu sendikalar, diğer sosyal hareketlerle, işçi hareketi arasındaki mesafenin daraltılmasında önemli bir işleve sahiptir. En önemli örnekleri olarak, Güney Kore Sendikalar Konfederasyonu (KCTU), Güney Afrika Sendikalar Konfederasyonu (COSATU), Brezilya'da Birleşik İşçiler Merkezi (CUT), Filipinler'de 1 Mayıs Hareketi sayılabilir.¹⁰³ Bu tür sendikalar küreselleşme karşıtı hareket içinde de önemli roller üstlenmektedir. Örneğin CUT, sekiz örgütten oluşan Dünya Sosyal Forumu (DSF)'nin daimi organı olan Brezilya Örgütlenme Komitesi içinde yer almaktadır.

Sendikaların küreselleşme karşıtı hareket içinde yer almasının ilk örneklerini ulusal sendikalar oluşturmuştur. Amerikan Emek Federasyonu-Sanayi Örgütleri Kongresi (AFL-CIO) her ne kadar işçileri diğer aktivistlerden uzak tutmaya çalışmış olsa da Seattle eylemlerine kitlesel bir biçimde katılmıştır. Bu eylemlilikler sırasında Çin'in Dünya Ticaret Örgütüne alınmaması gibi korumacı talepler öne çıkmaktaydı.

¹⁰³ Mesut Mahmutogulları, "Küreselleşme Karşıtı Hareketler Nasıl Bir Dünya Sorusuna Yanıt Üretebilecek mi?", **ODTÜ Uluslararası İlişkiler Konferansı, Bildiriler**, Yayına Hazırlayan, İ. Yaşar Hacısalihoğlu ve Servet Karabağ, İstanbul: Çantay Kitabevi, 2003, s.184

AFL-CIO'nun talebi, DTÖ'nün ticaret anlaşmalarına Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün belirlediği bütün işçi haklarının dahil edilmesiyle sınırlanmıştı. Ancak Birleşik İşçi Sendikası, Kanada Otomotiv İşçileri Sendikası gibi, bu taleplerle yetinmeyen, kapitalist sistemin işleyişini, DTÖ'nün kuruluş ilkelerini sorgulayan emek örgütleri de mevcuttu. Quebec'te gerçekleşen eylemlere, Kanada Otomotiv İşçileri Sendikası (CAW) ve kamu işçileri kitlesel bir biçimde katılmıştı.

Avrupa'da ise 2000 yılındaki Prag eylemliliklerine özellikle İspanya, İtalya ve Yunanistan sendikalarından ciddi bir katılım söz konusu idi. 2000 yılında Nice'de gerçekleşen AB zirvesi protestoları ise, Avrupa'da sendikal hareketin küreselleşme karşısı muhalefete eklenmesinde önemli bir dönüm noktası oldu.¹⁰⁴ Bu tarihte Fransız ATTAC, SUD, The Euromarch Network gibi sivil toplum örgütleriyle, ETUC'un ortak bir eylemi gerçekleşti. 6 Aralık'ta, CES (Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu) tarafından düzenlenen ve 80-100 bin işçinin katıldığı büyük bir gösteri düzenlendi. CES, AB'ye üye ülkelerin hükümetleri tarafından onaylanan Haklar Bildirgesi'ni destekliyor ve sosyal haklarda iyileştirmeler yapılmasını talep ediyordu. ETUC liderliğinin kendi kortejlerini diğer aktivistlerden uzak tutmaya çalışmasına rağmen Nice eylemi, geleneksel sendikal hareket ile neo-liberalizme karşı mücadele veren, yeni sosyal hareketler arasında bir ilişkinin mümkün olabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Bu ilişki bugün sadece eylemlilik süreçleriyle sınırlı değildir. Fransa'da ATTAC'a sendikal desteğin küçümsenemeyecek kadar yüksek oluşunun da gösterdiği gibi, yerel ölçekte bu ilişki örgütsel düzeyde de kurulabilmektedir.

Sendikaların küreselleşme karşısı hareket içindeki konumu ileride açıklayacağımız sosyal forumlar düzeyinde daha iyi anlaşılabilir. Dünya Sosyal Forumu'nun Uluslararası Konseyi'nde Brezilya Birleşik İşçiler Merkezi (CUT), Avustralya Sendikalar Konseyi (ACTU), AFL-CIO, ETUC, Kanada Emek Kongresi (CLC), Güney Afrika Sendikalar Kongresi (COSATU), Kore Sendikalar Kongresi (KCTU), ICFTU gibi ulusal ve uluslararası sendikalar yer almaktadır.¹⁰⁵

3.2.2. Küçük Çiftçi ve Tarım İşçilerinin Eleştiri ve Talepleri:

Seattle'daki direnişler sırasında bir tam gün, tarımla ilgili sorunların ele alındığı panellere ayrılmıştır. Bu panellerde dünyanın dört bir yanından gelen küçük çiftçiler ve

¹⁰⁴ Roberto Sarti, "Seattle'dan Nice'e Küreselleşme Karşısı Hareketin Bilançosu", Çev. Bahadır İnanç, *Cosmopolitik*, S.1, Ekim 2001, s.145

¹⁰⁵ F. Levent Şensever, *Dünya Sosyal Forumu: Aşağıdan Küreselleşme Hareketi ve Küresel Direniş*, İstanbul: Metis Yay., 2003, s.193

tarım işçileri sorunlarını dile getirmişlerdir. Ortak şikayet unsuru olarak büyük tarım şirketlerinin uygulamaları öne çıkarılmıştır.

Gerçekten de yaşadığımız dönemde tarım, kapitalist şirketlerin büyük kâr beklentilerine artan oranda konu olmaktadır. Tarımda tekelleşme ile küçük çiftçilerin yıkımına neden olan gelişmeler yaşanmaktadır. Örneğin ABD’de, Monsanto, ADM, Cargill gibi büyük uluslararası tarım şirketlerinin piyasaya egemen olması sonucunda, 1993-1997 yılları arasında 20 bin küçük çiftçinin piyasadan çekilmek zorunda kaldığı belirtilmektedir.¹⁰⁶ Yine Avrupa Birliği’nde tarımın önemli bir kısmı büyük çiftçilerin elindedir. Bu şirketler ileri teknoloji kullandığı için birim maliyetleri de küçük çiftçilere oranla oldukça düşük olmaktadır. Küçük çiftçi devlet sübvansiyonları, kotalar gibi yollarla korunmadığı sürece, serbest ticaret döneminde piyasada tutunması imkansızlaşmaktadır. Latin Amerika gibi ülkelerde çokuluslu şirketler çok büyük oranlarda toprak mülkiyetine sahip olduğu için, bu topraklardan geçinen köylüler giderek ya tarım işçisine dönüşmekte ya da toprağı terkedip vasıfsız işgücüne ya da işsizler ordusuna katılmaktadır.

1980’li yıllardan bu yana önce IMF ve Dünya Bankası programlarında, sonra da DTÖ kurulları normları aracılığıyla tarımsal ürün ve girdi piyasalarına müdahalelerin tasfiyesini hedefleyen politikalar az gelişmiş ülkelere kabul ettirilmeye çalışılmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü ticaretin liberalizasyonu önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik çalışmalarında tarım ürünlerine büyük önem vermektedir. Örneğin, Seattle protestolarına neden olan DTÖ’nün Millenium Raund adı verilen üçüncü Bakanlar Konferansı’nda önemli bir gündem maddesi, tarıma verilen tüm sübvansiyonların kaldırılması, destekleme alımlarından vazgeçilmesi ve ithal tarım ürünlerine uygulanan gümrük vergilerinin kaldırılmasına yönelikti. Yine 4. ve 5. DTÖ Bakanlar Konferansı’nda tarım konusu en önemli gündem maddelerinden birini oluşturdu. Birinci dünya ve üçüncü dünya ülke temsilcilerinin aynı masaya oturduğu bu toplantılarda farklı ülkelerin çıkar çatışması yüzünden sürecin kolay şekillenmeyeceği anlaşılmaktadır. Nitekim Cancun’da gerçekleşen 5. Konferans’ta Brezilya, Çin ve Güney Afrika’nın başını çektiği G21 adı verilen üçüncü dünya ülkelerinin direnmesi sonucunda Cancun zirvesi karar alamadan dağıldı. Üçüncü dünya ülkelerinin Cancun’daki temel talebi, ABD ve AB’nin başta tarım olmak üzere kendi sermaye gruplarına sağladığı destek ve avantajların kaldırılmasıydı. ABD ve AB uzun yıllardır

tarımı desteklemeye devam etmektedir. Örneğin ABD pamuk çiftçisine 4 milyar dolara yakın sübvansiyon vermektedir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, bu desteklemelerden küçük çiftçiye düşen pay oldukça düşüktür. Bu sorunu küreselleşme karşıtı hareketin simgesi haline gelmiş olan küçük çiftçi Jose Bove şöyle aktarmaktadır: “AB’de tarımsal desteklemelerin bütçe içindeki payının diğer bütün ülkelerden daha fazla olduğu doğrudur. Ancak pek bilinmeyen bir başka doğru daha vardır ki, oda AB’de tarımın çok yüksek oranda kapitalistleştiği, tarım alanlarının büyük tekellerin eline geçtiği ve söz konusu yardımların yalnızca bu tekellere yaradığı, küçük çiftçi ve yoksul köylülerin ise yıldan yıla eriyen doğrudan gelir desteği aldatmacasına mahkum edildiğidir.”¹⁰⁷

Bu sübvansiyonların kaldırılması sonucunda üçüncü dünya ülkeleri görece olarak üstün oldukları ürünlerde rekabet baskısından kurtulacaklarını ve dünya pazarına daha eşit koşullarda gireceklerini hesaplamaktadır. Ancak Korkut Boratav’ın belirttiği gibi dış ticaret görece değil, mutlak üstünlüklere göre gerçekleşmektedir. ABD ve AB’de liberal yaklaşımın meşru kıldığı, tarıma dönük çok büyük hacimli kaynak transferleri düşük fiyatlı ihracatları mümkün kılmaktadır.¹⁰⁸

Üçüncü dünya ülkelerinin, süreci şimdilik tıkadığı söylenebilir. Ancak ABD ve AB’nin baskıları, bu direnmenin uzun süreli olamayacağını da işaretlerini vermektedir. Şimdiden Guetemala, Peru, Colombia ve Costa Rica ABD’nin baskıları sonucunda G21’den çekildiğini duyurmuştur.¹⁰⁹ DTÖ’nün oydaşmaya dayalı karar alma mekanizmasının üçüncü dünya ülkelerinin eline koz verdiğini düşünen AB ve ABD, karar alma süreçlerinin hızlandırılmasını bahane ederek DTÖ’de “reform” yapılması gerektiğini ileri sürmektedir.¹¹⁰

Öte yandan DTÖ’nün elde ettiği kimi ‘başarılar’ da mevcuttur. Örneğin 2001 yılındaki 4. Bakanlar Konferansı’nda DTÖ üyeleri bundan sonra balıkçılık sektörüne sübvansiyon sağlamayacakları yönünde karar almıştır.¹¹¹ Bu karar sonucunda

¹⁰⁶ Rob Scott’tan aktaran, Neşecan Balkan, “Seattle ve Washington, Kim Neden İsyan Ediyor?”, *İktisat Dergisi*, S. 403, Temmuz 2000, s.67

¹⁰⁷ Aktaran Gaye Yılmaz, “DTÖ’nün Son Raundu ve Tarım”, www.antimai.org/mkl/gy01tarimvk.htm, 29.11.2003

¹⁰⁸ Korkut Boratav, “Cancun’daki Tıkanma Üzerine Çeşitlemeler”, www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/bsb-Cancun%20ve%20tarim.doc, 27.11.2003.

¹⁰⁹ Public Citizen’dan aktaran, MAI ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu, Bülten 73, www.antimai.org/blt/blt73htm, 1.12.2003.

¹¹⁰ Tobias Buck’tan aktaran MAI ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu, Bülten 74, www.antimai.org/blt/blt74htm, 1.12.2003

¹¹¹ Gaye Yılmaz, “DTÖ’nün Son Raundu ve Tarım”, www.antimai.org/mkl/gy01tarimv.htm, 29.11.2003

önümüzdeki dönemlerde balıkçılıktan geçinen milyonlarca kişinin işsiz kalması beklenmelidir.

Köylülerin itiraz ettiği bir diğer husus da büyük tarım şirketlerinin, insan sağlığına zarar veren ve doğal dengeyi bozan uygulamalarıdır. Örneğin büyük şirketler yığınsal üretimi hızlandırmak için hormon kullanmakta ve verimliliği artırmak için tohumların genleriyle oynamaktadır. Aynı zamanda bu şirketler, az gelişmiş ülkelerin bazı tahıl türlerinin genetik kodlarını çıkarıp, tohumları kendi patentli malları olarak az gelişmiş ülke çiftçilerine satmaya çalışmaktadır. Sadece bugünkü kuşakları değil, gelecek kuşakları da tehdit eden bu ürünler DTÖ'nün yaptırımları sayesinde tüm dünyaya yayılmaktadır. Örneğin, ABD'de üretilen hormonlu etlerin AB'ye sokulmasının engellenmesi konusunda ABD'li şirketler, serbest ticarete aykırı olduğu gerekçesiyle yasal yaptırımlara başvurmuş, sonunda AB sağlık tüzüğünü değiştirerek DTÖ tahkim kurulunun kararlarına uyduğunu göstermiştir.

Küreselleşme milyonlarca küçük çiftçiyi tehdit ederken dünyanın dört bir köşesinden köylü muhalefetleri yükselmektedir. Neo-liberalizme ve küreselleşmeye karşı köylü tabanlı hareketler, küreselleşme karşıtı hareketin de en önemli dinamiklerinden biridir. Latin Amerika ve çeşitli Asya ülkelerinde gelişen kırsal tabanlı muhalefet daha çok toprak reformu, özerklik, yerli hakları, küçük köylülüğün büyük şirketler tarafından yıkıma uğratılması gibi meseleler üzerinden şekillenirken, Avrupa'da gelişen köylü hareketleri, serbest ticaret ve neo-liberal politikalar sonucu köylülerin yaşadığı yıkımla birlikte, kırsal üretimin kamu sağlığı ve çevreyi ilgilendiren yönlerini de problematize etmektedir.

Bu hareketlerin en göze çarpanları, Meksika'da Zapatistalar (EZLN)¹¹², Brezilya'da Topraksız Tarım İşçileri (MST), Paraguay'da Ulusal Köylü Federasyonu, Kolombiya'da Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri (FARC), Ekvador'da yerli-köylü örgütü CONAIE, Fransa'da Köylü Federasyonu (Confederation Paysanne)'dur. Bu ulusal ve yerel hareketler çeşitli ağlarla birbirlerine bağlanarak üst örgütlenmeler kurmuşlardır. Bunlardan en önemlisi Asya, Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika ve Afrika'dan onlarca köylü örgütünü içeren Via Campesina'dır.

Günümüzde dünyanın çeşitli yerlerinde gelişen köylü muhalefetlerinin en önemli yönü, kendilerini kırsal sorunlarla kısıtlamamaları, ulusal ve uluslararası bir

¹¹² Zapatistaları tabanları köylü ve yerlilerden oluştuğu için bu grup içinde andık. Zapatista hareketini neo-liberalizme karşı mücadele veren ulusal bir hareket olarak değerlendirmek daha gerçekçi olacaktır.

gündeme sahip olmalarıdır. James Petras'ın belirttiği gibi, örneğin Latin Amerika'daki köylü hareketleri "ekonomik örgütler"den ibaret değildir. Bu hareketler "özelleştirme, kuralsızlaştırma ve ihracatı teşvik şeklindeki serbest piyasa politikalarına karşı mücadele eden sosyo-politik hareketlerdir".¹¹³ Latin Amerika'daki MST, EZLN, FARC gibi hareketler, yalnızca tarım reformuna ilişkin ulusal tartışmayı şekillendirmekle kalmamışlar, buldukları yerlerdeki toplumsal değişim mücadelesinin öncüsü olmuşlardır. Örneğin MST, doğrudan eylem-toprak işgalleri yoluyla 200.000'den fazla aileyi işlenmeyen topraklara yerleştirmiştir. Bolivya'da köylüler ulusal egemenliğin savunulması mücadelesine önderlik etmektedir. Meksika'da Zapatista hareketi yerli hakları ve toprak reformu mücadelesinin yanı sıra neo-liberal politikaları ve NAFTA'yı politik gündeme oturtmayı başarmıştır. Zapatistalar NAFTA'nın imzalandığı gün isyanlarını başlatarak, hareketlerinin daha başından itibaren küresel kapitalizmi hedeflediğinin de mesajını vermiştir. Latin Amerika'daki tüm büyük köylü hareketleri kentsel mücadeleler ve çeşitli kesimlerle ittifak içine girmekte ve varoşlarda da örgütlenmeye çalışmaktadırlar. Topraksız köylü hareketleri, Halkın Küresel Eylemi (PGA) adı verilen, daha çok taban hareketlerinin oluşturduğu küreselleşme karşıtı eylem ağının da önemli bir bileşenidir.

Öte yandan, Fransa'daki köylü Federasyonu sadece köylülüğün ekonomik taleplerinin sözcülüğünü yapmakla kalmamakta, genetik değişikliğe uğratılmış yiyecekler, otobur hayvanların hayvansal unlarla beslenmesi sonucu genetik değişime uğramaları ve sonucunda deli dana gibi hastalıkların meydana gelmesi, hormonlu etler, suların kirlenmesi ve çevrenin korunması gibi kamu sağlığını ilgilendiren konuları da gündemlerine alarak, sorunlarını toplumsallaştırabilmektedirler. Bu gibi yönelişler tüketici gruplarının, çevrecilerin, insan ve hayvan hakları savunucularının kendilerini desteklemelerini sağlamıştır. Federasyon'un liderlerinden olan Jose Bove'nin yargılanması sırasında 60 bin kişinin katıldığı gösteriler bu desteğin en açık göstergesidir.

Amory Starr, toprak reformu için mücadele eden hareketler olarak sınıflandırdığı köylü tabanlı hareketleri¹¹⁴, mevcut ekonomik düzen içinde, hükümetlerden toprakların

¹¹³ James Petras, "Latin Amerika: Yeni Bir Devrimci Köylülük: Neo-liberalizme Karşı Köylü Muhalefeti", *Küreselleşme ve Direniş*, Der. James Petras, İstanbul: Cosmopolitik Kitaplığı, 2002, s.175

¹¹⁴ Amory Starr Zapatistaları "Aşağıdan Küreselleşme" üst başlığında ayrı bir kategori altında inceler. Aşağıdan küreselleşmeyi savunan hareketler anlamına gelen bu gruplamada Zapatistalar'dan başka, çevreciler, sosyalistler, emek hareketi, ve FTTA karşıtları yer alır. Bkz. *Naming The Enemy: Anti-Corporate Movements Confront Globalization*, 2. bs., Londra ve New York: Pluto Press, Zed Books, 2001, s.83-111

daha adil kullanımını talep ettikleri için reformcu hareketler olarak tanımlar.¹¹⁵ Ancak bu hareketlerden bazıları (özellikle Latin Amerika kökenli olanlar) yer yer sistem karşıtı özellikler sergilemektedirler. Örneğin 1997 yılında Brezilya’da düzenlenen İkinci Latin Amerika Kırsal Örgütlenmeler Kongresi’nin temel sloganlarından biri “tarım reformu, anti-empereyalizm ve sosyalizm”dir.¹¹⁶ İçinde çok sayıda köylü hareketini barındıran PGA da kendisini anti-kapitalist olarak tanımlamaktadır.

3.2.3. Çevrecilerin eleştirisi ve talepleri:

Çevreci grupların küreselleşmeye temel eleştirileri, DTÖ’nün serbest ticaret uygulamaları sonucu bir çok ülkede doğayı korumaya yönelik yasaların birer birer ortadan kaldırılmış olması, büyük şirketlerin pek çok faaliyetinin (zehirli atıklar, ormanların yok edilmesi, hava ve suyun kirletilmesi vs.) doğayı ve ekolojik yaşamı tehdit etmesi, gelişme ve sanayileşme adına insanın doğa üzerindeki hakimiyetinin tehlikeli boyutlara ulaşması gibi sorunları kapsamaktadır.

Örneğin DTÖ’nün Seattle toplantısından beri önemli bir gündem maddesi, ağaç kesimini ve orman ürünlerinin ticaretini serbestleştiren Küresel Serbest Kerestecilik Anlaşmasının imzalanmasıdır. Bu anlaşma imzalandığı takdirde dünyanın en kıymetli ve yenilenmesi güç ormanları talan edilecek, orman ürünlerinin serbest ticareti söz konusu olduğunda da bu ormanların pek çoğu orman köylülerinin değil, uluslararası kereste tekellerinin eline geçecektir. Brezilya, Şili ve Hindistan gibi değerli ormanlara sahip bazı ülkelerin, dış borçlarını ödemek için ormanlarını uluslararası tekellere satıyor olması bu sürecin halihazırda başlamış olduğunu göstermektedir. Dünyanın çeşitli bölgelerindeki çevreciler bu süreci durdurmak için büyük bir çaba göstermektedir. Earth First! adlı çevreci örgütün California’daki sekoya ağaçlarının kesilmesini durdurmak için Uluslararası Pasific Lumber/Maxxam şirketine karşı verdiği mücadele, Uluslararası Nehirler Şebekesi’nin (IRN) Dünya Bankasına karşı başlattığı ve daha sonra onlarca örgütün desteklediği 50 Yıl Yeter (50 years is Enough) kampanyası, Greenpeace’in 1970’lerden beri iklim değişikliklerini, kirli atıkları, nükleer tehdidi durdurmak, yaşlı orman, okyanus ve doğal zenginlikleri korumak, balina avcılığını engellemek gibi amaçlarla yaptığı doğrudan eylemler tüm dünyada yürütülen mücadelelerin sadece bir kaçıdır.

---

¹¹⁵ Starr, a.g.e. s.58

¹¹⁶ Petras, a.g.e., s.176

Uluslararası şirketlerin doğal çevreye zarar veren uygulamalarına karşı verilen mücadelelerin bir örneği de Türkiye’de yaşanmaktadır. Dünyanın en büyük uluslararası şirketlerinden olan Cargill, Türkiye’de İznik Ovası’nda Cargill Mısır Nişastası fabrikası kurmaya çalışmaktadır. Bu fabrika birinci sınıf tarım arazisine kurulmak istenmekte ve günde yaklaşık üç bin ton suyu kullanarak kirletecektir. Tesisin kurulmak istendiği yer İznik-Orhangazi Sulama Projesi’nin uygulandığı alanın da tam ortasında kalmaktadır. Tesis üretime geçtiği zaman verimli binlerce dönüm araziyle birlikte Gemlik körfezi büyük zarar görecektir. Çevre köylüleri, sivil toplum örgütleri ve çevreciler bu projenin durdurulması için büyük bir çaba harcamaktadır.¹¹⁷ İznik bölgesindeki köylülerin muhalefeti bize, yine uluslararası bir şirket olan Eurogold’un siyanürle altın çıkarma projesine karşı Bergamalı köylülerin verdiği mücadeleyi hatırlatmaktadır.

Çevreci hareketler, “çevre korumacı” ve “çevresel adalet sağlayıcı” önlemlerin alınması konusunda gerek ulusal hükümetlere, gerek uluslararası kurumlara baskı yapmak, büyük şirketleri -çevreyi tahrip eden, yerli halkları yoksullaştıran ve haklarını gaspeden vs. uygulamalarından vazgeçirmek için- boykot etmek, doğrudan eylem yoluyla çevreye zarar veren uygulamalardan alıkoymak gibi çeşitli yollara başvurmaktadır. Greenpeace’in uzun zamandır kullandığı radikal doğrudan eylem yöntemleri bugün giderek daha fazla örgüt tarafından kullanılmaktadır. Öte yandan, 1990’lar boyunca daha çok yerel ölçekte mücadele eden çevreci hareketler bugün giderek uluslararasılaşmaktadır. Uluslararası çevreci örgütlerle, yerel hareketler arasında kurulan dayanışma ağları uluslararasılaşmayı hızlandıran en önemli dinamiktir.

Küreselleşme karşıtı hareket içindeki çevreci grupların büyük bir bölümü uluslararası ticareti belirleyen kuralların, doğayı korumaya yönelik standartları da içermesini talep etmektedir. Oysa 4. Bakanlar Konferansı sonuç bildirgesinde DTÖ tutumunu açık bir dille ortaya koymaktadır:

“Çevre ve ticaret ilişkisine dönük müzakerelerin DTÖ’nün ticaret lehine düzenlemelerinin kapsamıyla sınırlı olacağı, başka bir deyişle DTÖ işleyişine engel olan çevresel düzenlemelerin, bir düzenleme olmaktan öteye gidemeyeceği ve uygulanamayacağı, gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkelerin kalkınma ihtiyacı göz önüne alınarak bu ülkelerden

¹¹⁷ Armağan Öztuksavul, “Cargill Dosyası, Tarım Reformu Kimler İçin?”, www.antimai.org/mkl/arm99carg.htm, 2.12.2003.

çevresel standartlara uymalarının istenemeyeceği, aksi takdirde bu ülkelerin kalkınma ve gelişmelerinin önüne set çekilmiş olacağı ve son olarak da kısa adı MEA olan çok taraflı çevre anlaşmasına taraf olmayan devletlerin bu anlaşma hükümlerinden zarar görmesinin DTÖ tarafından engelleneceği¹¹⁸ bildirilmektedir.

DTÖ'nün gelişmekte olan ya da en az gelişmiş ülkelerin kalkınma ihtiyacına olan vurgusu, en büyük çevre tahribatına neden olan şirketlerin büyük uluslararası şirketler olduğu, ve üçüncü dünya ülkelerine kirli atıkların gelişmiş ülkeler tarafından ihraç edildiği göz önüne alındığında pek inandırıcı görünmemektedir.

3.2.4. Sivil Toplum Örgütleri'nin Eleştiri ve Talepleri

Neo-liberal ideologlara göre, piyasalar her türlü müdahaleden arındırıldığı zaman en etkin işleyişine kavuşacak, sermayenin önündeki engeller kaldırıldığında mallar en etkin yollardan üretilecek, dünyanın çeşitli bölgeleri en iyi oldukları alanlarda uzmanlaşacak, zenginlik bir bütün olarak artacak ve bu zenginlik yavaş yavaş en yoksullara doğru akmaya başlayacaktır. Ancak bu ideologların vaadlerinin hiçbiri gerçekleşmediği gibi 1997'de doğu Asya'da patlak veren krizi Rusya ve Arjantin krizleri, daha küçük ölçeklerde de Türkiye, Brezilya gibi bir dizi üçüncü dünya ülkelerindeki krizler izledi. Üçüncü dünya ekonomileri giderek artan oranda borç yükü altına girdi ve çoğu bu borçları geri ödeyemez bir duruma geldi. Üretim ve verimlilik artışı ilk kez insanlığın yeryüzündeki açlık sorununun üstesinden gelebileceğini gösterdi, ancak zenginlik giderek daha az insanın elinde toplanmaya başladı. "Dünyanın en zengin 200 insanının net varlığı, 1994 ile 1998 yılları arasında, sadece dört yıl içinde 440 milyar dolardan 1 trilyon dolara yükseldi. En zengin üç insanın varlığı, en az gelişmiş 48 ülkenin GSMH' sının toplamından daha fazlaydı."¹¹⁹ Dünya üzerindeki zenginlerle yoksullar arasındaki uçurum giderek arttı. 1965'te dünya ölçeğinde en fakir yüzde 20'lik nüfusla, en zengin yüzde 20'lik nüfusun gelirleri arasındaki oran 1.31 iken bu oran 1990'larda 1.60'a çıktı.¹²⁰

Ortaya çıkan krizlerin pek çoğu finansal krizler olarak kendini gösterdiği için özellikle sorgulanan, kısa erimli sermaye hareketleri olmuştur. Muhalifler arasında

¹¹⁸ Aktaran Gaye Yılmaz, "DTÖ'nün Son Raundu ve Tarım", www.antimai.org/mkl/gy01tarimvk.htm, 29.11.2003.

¹¹⁹ Jeremy Brecher, Tim Costello, Brendan Smith, *Aşağıdan Küreselleşme: Dayanışmanın Gücü*, Çev. Berna Kurt, Zeynep Kutluata, Şirin Özgün, Aysel Yıldırım, İstanbul: Aram Yay., 2002, s.27

¹²⁰ Erinç Yeldan, "Kapitalizmin Son İki Küreselleşme Evresi Üzerine Gözlemler", *İktisat Dergisi*, S. 406, Ekim 2000, s.34

yaygın kanaat finansal yapıların reel yapılardan bağımsızlaştığı, bir bilgisayar tuşuna basarak dünyanın bir ucundan öbür ucuna giden trilyonlarca doların ülke ekonomilerini kısıkaca aldığı, para sahibi bir avuç insanın ülkelerin kaderlerini belirlediği yönündedir. Üçüncü dünyada ise finansal liberalizasyon uluslararası finans kurumları aracılığıyla dışarıdan içeriye dayatılan bir süreç olarak yorumlanmıştır. Dolayısıyla yine IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar hedef tahtasına koyulmuştur.

Ekonomik alanda tekelleşme sürerken, siyasi alanda da insanlar gittikçe demokrasinin kapsamının daraldığını, temsili demokratik kanallar yoluyla kendi kaderlerini tayin edemediklerini, kuralsızlaşmanın her alana hakim olmaya başladığını görmüş ve bu gelişmeleri genellikle uluslararası sermaye kurumlarının karşısında ulus devletin gücünü yitirdiği şeklinde yorumlamıştır. Piyasanın artan gücüne karşı devleti olumlayan, ekonominin karşısına siyaseti koyan, şirket kârlılığı karşısına sosyal sorumluluğu çıkaran itirazlar yükselmeye başlamıştır.

Çok sayıda sivil toplum örgütü, tam da bu sorunları gündemlerine alarak bir dizi kampanya ile küreselleşme karşıtı hareket içindeki yerlerini almıştır. Bu örgütler küreselleşmenin derinleştirdiği gelir adaletsizliğinden, üçüncü dünyanın borçlarına, finansal piyasaların liberalizasyonunun getirdiği risk ortamından, insan hakları ihlallerine kadar, mevcut sistemin yarattığı olumsuzluklara, eşitsizliklere ve hak ihlallerine tepki göstermektedir.

Küresel finans kurumlarının yeniden düzenlenmesi talebiyle kampanya yürüten sivil toplum örgütlerinin başında ATTAC gelmektedir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, ATTAC ilk kez Fransa'da entellektüeller, gazeteciler, bazı sivil toplum örgütleri ve bir grup vatandaş tarafından döviz işlemlerine uluslararası vergi (Tobin vergisi) getirilmesini sağlamak için kurulmuştur. Ancak zamanla pek çok ülkede örgütlenen ATTAC, neo-liberal küreselleşmenin yarattığı ekonomik ve sosyal eşitsizliklerden, çokuluslu şirketlerin dünya ölçeğindeki egemenliğine, kültürün aynılaştırılmasından, yoksul ülkelerin borç yüküne kadar pek çok konu ve alanda mücadele vermeye başlamıştır. ATTAC'ı sıradan bir sivil toplum örgütü olarak değerlendirmek doğru değildir. Çünkü ATTAC bugün çeşitli ülkelerde sendikalar, çiftçi örgütleri, yurttaş inisiyatifleri, kadın hakları savunucuları, yoksul ülkelerle dayanışma kampanyaları aktivistleri gibi çok sayıda örgüt ve hareketi ve binlerce bağımsız insanı bünyesine katmış bir şemsiye örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır. ATTAC'ın kurucu üyesi

Bernard Cassen “bir ayağı sokakta olup da ATTAC’a katılmayan tek bir Fransız hareketi yoktur” diyerek bu durumu özetlemektedir.¹²¹

ATTAC küreselleşme karşıtı hareket içinde oldukça merkezi bir yere sahiptir. Bu gücünü de hem eylemlerde harekete geçirebildiği kalabalık kitesinden, hem Kanada’dan Afrika’ya, Avrupa’dan Japonya’ya dünyanın dört bir tarafında örgütlü olmasından hem de neoliberalizme karşı yıllardır ideolojik savaş veren ve bugün küreselleşme karşıtı hareketin büyük oranda ideolojik önderliğini yapan Susan George, George Monbiot gibi entellektüelleri bünyesine katabilmiş olmasından almaktadır. ATTAC Dünya Sosyal Forumlarında da büyük oranda yönlendirici bir pozisyona sahiptir.

İnsan hakları alanında faaliyet yürüten sivil toplum örgütlerinin ana gündem maddesini bir süredir uluslararası şirketlerin insan haklarını ihlal eden uygulamaları oluşturmaktadır. Bu uygulamaların başında “ecele tezgâhları” (sweatshops) adı verilen çok kötü çalışma koşullarında işçilerin düşük ücretlerle çalıştırılması ve çocuk ve tutuklu emeğinin kullanılması gelmektedir. National Labour Comitte, People and Planet gibi çeşitli sivil toplum örgütleri, tüketiciyi bilinçlendirerek bu tür uygulamalarla üretim yapan şirketlerin mallarını satın almamaları için caydırıcı kampanyalar düzenlemektedir. Özellikle Amerikan üniversitelerinde yaygın olarak desteklenen “bu tür hareketlere motivasyonunu kazandıran şey, Nike ve Starbucks gibi şirketler için çalışan Üçüncü Dünya işçilerinin sefil çalışma koşullarına karşı duyulan ahlaki öfke”dir.¹²² Bu tür kampanyalar yürüten sivil toplum örgütleri sendikalarla ortak bir gündeme sahip olduğu için sıklıkla yanyana gelebilmektedir. Hatta Amerikan üniversitelerinde örgütlü olan “Ecele Tezgâhlarına Karşı Birleşmiş Öğrenciler” (Students United against Sweatshops) kampüste çalışan işçilerin mücadelelerine ve sendikalaşma çabalarına destek vermektedir.

İnsan hakları alanında faaliyet yürüten sivil toplum örgütleri sayesinde, daha önce insan hakları ihlallerinin üçüncü dünyadaki yönetimlere özgü bir husus olduğu yönündeki görüş değişmeye başlamıştır. İnsan haklarını gözardı eden hükümetlerin büyük şirketler tarafından desteklendiği, dahası bizzat bu şirketlerin gayri-insani çalışma koşulları başta olmak üzere çeşitli hak ihlallerinin öznesi olduğu açığa çıkarılmıştır. Fakat insan hakları örgütleri büyük şirketlere genel ve sistematik bir

---

¹²¹Şensever, a.g.e., s.123

eleştiri getirmemektedir. Şirketlerin insan hakları ilkelerine uyması için aşağıdan bir baskı oluşturarak reforme edilmeleri gerektiğini savunmaktadırlar.¹²³

Sivil toplum örgütlerinin ses getiren faaliyetlerinden bir diğeri de üçüncü dünya ülkelerinin borç sorunu etrafında yürütülen kampanyalardır. Bu kampanyaların ilk örgütleyicisi 60'tan fazla ülkede örgütlü, kilise kökenli bir örgüt olan Jubile 2000'dir. Jubile 2000'in, Seattle'da DTÖ delegelerinin, Microsoft ve Boeing şirketlerinin yöneticileriyle birlikte katılacakları suareyi engellemek için, fuar merkezinin etrafında otuzbinden fazla insanla oluşturduğu insan zinciri dikkatleri üzerine çekmiştir. Üçüncü dünya ülkelerinin borçlarının iptalini gündemine alan bir diğer uluslararası ağ, bütün dünyada 200'e yakın sivil toplum örgütünü içinde barındıran 50 Yıl Yeter (50 Years is Enough) kampanyasıdır. Başlangıçta yalnızca üçüncü dünya ülkelerinin borç meselesi üzerine inşa edilen bu kampanyaların aktivistleri zamanla dikkatlerini daha geniş bir soruna; IMF, Dünya Bankası ve zengin ülkelere borçlu ülkelere dayatılan yıkıcı "yapısal uyum" politikalarına çevirmiştir. Bu kampanyalar artık IMF, DB ve diğer uluslararası finans kuruluşlarının reforme edilmesini ve bunların demokratik kontrolünü talep etmektedirler.

Küreselleşme karşıtlarının önemli bir kısmını da tüketici örgütleri oluşturmaktadır. Tüketici örgütlerinin muhalefetinin eksenini de yine uluslararası şirketlerin insan sağlığına zararlı olan veya sağlığa olan etkisi henüz araştırılmamış olan besinleri üretip, pazarlaması ve yatırımları çekmek için ülkeler arası rekabetin tüm dünyada tüketiciyi koruma standartlarını düşürmesi oluşturmaktadır. Hormonlu etler ve genetik olarak dönüşüme uğratılmış besinler (Genetically Modified Organisms –GMOs) gibi ürünlerin serbest ticaret anlaşması gereği üye ülke pazarlarına serbestçe girmesi ve Avrupa Birliği ülkelerinin hormonlu etlerin girişini serbest bırakması örneğinde olduğu gibi, hükümetlerin bu ürünlerin girişini engelleyememesi tüketici örgütleriyle Dünya Ticaret Örgütünü karşı karşıya getirmektedir.

Küreselleşme karşıtı hareket içindeki tüketiciyi koruma örgütleri – özellikle Ralph Nader'in öncülük ettiği Public Citizen öne çıkmaktadır- sorunsalların ortaklığı sebebiyle sıklıkla çevreciler, köylü örgütleri ve farklı konularda mücadele eden diğer sivil toplum örgütleriyle ittifak halinde mücadele yürütmektedirler. Örneğin Seattle'da

---

¹²² Harman, a.g.e., s.21

¹²³ Starr, a.g.e., s.57

oluşturulan Küresel Ticareti İzleme Platformu (Global Trade Watch) Public Citizen’la birlikte çok sayıda örgüt tarafından desteklenmektedir.

Yukarıda ifade edildiği gibi farklı toplumsal aktörler, neoliberal politikaların kendilerini ilgilendiren yönünden bakarak küreselleşme karşıtı hareketle ilişkilendirilmişlerdir. Ancak ortak bir bilincin temelleri hareketin başlangıcında da mevcuttur. Bu bilincin temelinde ise sorunların hiç de birbirinden bağımsız olmadığı düşüncesi yatmaktadır. Çeşitli muhalefet grupları bu düşünceye, kendi sınırlı muhalefet alanlarında bile ulaşabilmiştir.

Daha önce farklı çıkarları olduğu yanılsamasından hareketle karşı karşıya gelen sosyal hareketler, ortak çıkarlarını keşfettikçe daha fazla birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Seattle’da “kaplumbağalar ve kamyoncular sonunda birleşti” sloganıyla ortaya çıkan “Sürdürülebilir İşler ve Çevre İçin İttifak” bunun en güzel örneğidir. Jeremy Brecher ve diğerleri bu ittifakın kuruluşunu şöyle anlatmaktadır.

“Bu birliğin temelinin bir kısmı, Batı’daki işçiler ve çevrecilerin bir koalisyon kurmak için gösterdikleri olağanüstü çabayla atıldı. 10 yıldan fazla bir süredir, çevre eylemcileri California’nın yaşlı sekoya ağacı ormanlarının tahrip edilmesini durdurmak için Texas merkezli çok-uluslu Pasifik Lumber/Maxxam Şirketi’ne karşı mücadele ediyorlardı. Çoğu kişinin ağaçları kurtarmak ile işleri kurtarmak arasında bir seçim olarak gördüğü bir mesele yüzünden iki kişi ölmüştü ve binlerce kişi de hapse girmişti. Aynı zamanda, aynı şirketin –Maxxam’s Kaiser Aluminyum Şirketi- çalıştırdığı çelik işçileri de yönetim tarafından küresel rekabet gücü adına, ücret kesintilerini kabul etmeye zorlanıyordu. Sendika sonunda bunu reddedip geçim koşullarına uygun bir ücret artışı talep ettiğinde, Kaiser Aluminyum Şirketi işçileri greve gitmeye zorladı ve Çelik işçileri sendikasının beş şehirdeki 2900 üyesine karşı lokavt ilanı etti.

Sonra beklenmedik bir olay gerçekleşti. Militan çevre grubu Earth First!’ten bir eylemci grevcileri ziyaret etti ve onlara Pasifik Lumber şirketinin ağaç kesme planları hakkında yapılacak bir duruşmayla ilgili bilgi verdi. Grevcilerden biri duruşmaya gitti ve tanık olarak şu ifadeyi verdi: “hem ormanları yok eden, hem de aluminyum işçilerini istismar eden Charles Hurwitz (Maxxam’ın genel müdürü/yn.) ortak düşmandır.”¹²⁴

¹²⁴ Brecher, Costello, Smith, a.g.e., s.76-77

Ortak çıkarlarının farkına varan Kaiser Aluminyum'un lokavt uyguladığı çelik işçileri ve California ve Oregon'daki çevre hareketi liderleri, ortak bir mücadele oluşturmak için "Sürdürülebilir İşler ve Çevre İçin İttifak"ı (Allience for Sustainable Jobs and the Environment) kurmuşlardır. Çelik İşçileri sendikası liderlerinden olan David Foster bu birleşmeyle ilgili şu açıklamayı yapmıştır: "Bir araya geldik çünkü ortak bir düşmanımız olduğunu gördük. Ancak bu düşman Hurwitz'le sınırlı tutulamaz. Bu, hem işçileri hem de çevreyi sömüren küresel kapitalizmdir."¹²⁵

Küreselleşme karşıtı muhalefeti farklı ve güçlü kılan en önemli özelliklerden biri içinde barındırdığı aktörlerin çeşitliliği ve hareketin kapsayıcılığıdır. Ancak farklı toplumsal kesimlerden, farklı taleplere sahip insanların birlikteliği hareketin çelişkili bir doğaya sahip olmasının da temel nedenini oluşturmaktadır. Her ne kadar farklılıklara saygı ve diyalog temelinde bu birliktelik korunmaya çalışılsa da, hareketin geleceğini şekillendirecek önemdeki konular ister istemez bir ayrılık unsuru olarak kendini dayatmaktadır. Aktörlerin ve taleplerin çeşitliliği, küreselleşme karşıtı hareket içinde farklı siyasal bakış açılarını da beraberinde getirmektedir.

3.3. KÜRESELLEŞME KARŞITI HAREKETİN İÇİNDEKİ SİYASAL AKIMLAR

Küreselleşme karşıtı hareketin güçlü bir biçimde ortaya çıktığı Seattle protestoları sırasında gerek medya, gerekse kimi entelektüel ve radikal çevreler bu hareketi anti-kapitalist bir hareket olarak tanımlamıştır. Geleneksel solun perspektifinden hareket eden pek çok kişi hareketin sistem içi niteliklerini öne sürerek bu adlandırmaya karşı çıkabilir. Çünkü yirminci yüzyılda sosyalizm ve antikapitalizm büyük ölçüde birbirine paralel kategoriler olarak görülüyordu. Bugünkü anti-kapitalizm ise politik tahayyülleri birbirinden oldukça farklı olabilen, mevcut sistemin şu ya da bu unsuruna muhalif geniş bir yelpazeden karşı duruşları tanımlamak için kullanılır. Küreselleşme karşıtı hareketin ve sosyal forumların temel sloganlarından biri olan "Başka Bir Dünya Mümkün" sloganı, hareket içindeki pek az gruba sosyalizm alternatifini çağırır. Dahası küreselleşme karşıtı hareketin bugüne kadarki gelişiminde ortaya çıkan şey, alternatiflerin çeşitliliğinden çok, alternatiflerin belirsizliğidir. Anti-kapitalistlerin var olan sisteme karşı önerdikleri alternatiflerin belirsizliğini ironik olarak ortaya çıkaran bir başka slogan, Londra'daki 2001 yılı 1

¹²⁵ Aktaran Alexander Cockburn, Jeffrey St. Clair, Allan Sekula, *Seattle: Dünyayı Sarsan Beş Gün*, Çev. Yetkin Başkavak, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2003, s. 10

Mayıs gösterilerinde taşınan bir pankartta yazılıdır: “Kapitalizmden Kurtul ve Onun Yerine Daha Güzel Bir Şey Koy!”¹²⁶

Alternatiflerin belirsizliğinin nedeni, hareketi oluşturan çeşitli aktörlerin geleceğe dair politik tahayyüllerinin olmaması değil, bu hareketin kendini öncelikle mevcut küresel sisteme bir tepki olarak ifade etmesi ve çeşitli aktörlerin buluşma zemininin karşıtlıklar ekseninde tanımlanmasıdır. MAI'nin durdurulması, yeni bir DTÖ turunun engellenmesi, yapısal uyum programlarına son verilmesi, Dünya Bankası'nın büyük barajlara sunduğu desteğin durdurulması gibi pek çok talepte dile getirildiği gibi küreselleşme karşıtı hareket başlangıçta hedeflerini olumsuz terimlerle formüle etme eğilimine girmiştir. Zamanla karşıtlıklar üzerinden hareketin kendini tanımlıyor olmasının getirdiği rahatsızlıklar, pozitif önermelerin üretilmesi arayışını gündeme getirmiş, sosyal forumlar süreci özellikle bu ihtiyacın giderilmesi için bir zemin olarak tasarlanmıştır. Gerek sosyal forumlar sürecinde, gerekse küreselleşme karşıtlarının yaratmış olduğu farklı iletişim ve buluşma kanalları yoluyla bu güne kadar politik bir program geliştirilmiş olmamasına rağmen, gelinen süreçte küreselleşme karşıtı hareketi bir sosyal hareket olarak tanımlamamızı kolaylaştıran kimi ortak talep ve politik ilkelere sahip bir hareketle karşı karşıya bulunmaktayız.

İçinde çeşitli siyasal akımları barındıran küreselleşme karşıtı hareketin, ideolojik ve politik açıdan homojen olmadığını belirtmiştik. Hareketi buluşturan ortak noktalara değinmeden evvel, radikal anarşistlerden ılımlı reformistlere kadar uzanan geniş bir politik yelpazede yer alan bu farklı siyasal akımları incelemek gerekir.

Chris Harman, bütün tartışmaların üzerinde yükseldiği temel bir sorunun altını çizer: “Neye karşı mücadele ediyoruz? Mücadele ettiğimiz şey, çoktan beri yerleşip kurulmuş bir ekonomik sistem mi? Yoksa, karşı çıktığımız ve mücadele ettiğimiz şey, sistemde son on yıllık dönemde ortaya çıkmış, ifadesini ‘küreselleşme’ ve ‘neo-liberalizm’ terimlerinde bulan bir dizi kurumsal ve ideolojik değişimlerden mi ibaret?”¹²⁷ Çeşitli grupların siyasi duruşları bu sorulara verdikleri yanıtlar, yani küreselleşmeyi algılayış biçimlerine göre değişir. Bu bölümde yapmaya çalışacağımız şey, küreselleşme karşıtı hareket içinde yer alan farklı grupların nihai olarak bu soruların cevaplarını oluşturan, temel taleplerini ve öne sürdükleri alternatifleri incelemek olacaktır.

---

¹²⁶ Alex Callinicos, *Anti-Kapitalist Manifesto*, çev. Derya Kömürçü, İstanbul: Literatür yay., 2004, s. 111

Küreselleşme karşıtı hareket içinde yer alan farklı siyasal bakış açılarını çeşitli biçimlerde kategorize etmek mümkündür. Nasıl kategorize edersek edelim, bu kategoriler arasında mutlak sınırlar olmadığını, aralarında geçişkenlikler olabileceğini, belirli bir örgütsel yapının ya da grubun birden fazla kategoriye girebileceğini akılda tutmak gerekir. Bu çalışmada küreselleşme karşıtı hareket içinde yer alan siyasi akımları, reformistler, otonomistler ve sosyalistler olarak üç kategori altında inceleyeceğiz.

3.3.1. Reformistler:

Reformistler olarak adlandırdığımız grup sosyal demokratları, üçüncü dünyacıları, post-marksistleri ve radikal demokratları içeren geniş bir sol yelpazeyi kapsamaktadır. Küreselleşme karşıtı hareket içinde oldukça yaygın olan reformist sol çizgide çeşitli sivil toplum örgütleri, yurttaş hareketleri, Avrupa ve Amerika'dan sendikalar ve çok sayıda entellektüel yer alır. Küreselleşmeyi algılayış biçimlerinde kimi farklılıklar olsa da bu gruptakilerin temel amacı daha fazla düzenlenmiş bir kapitalizme dönüş olarak özetlenebilir. Bu bakış açısının temel problematiği küreselleşme döneminde büyük şirketler ve uluslararası elitler lehine alt üst olmuş olan güç ilişkilerini yeniden düzenleyerek, küreselleşme sürecinde zarar gören kesimlerin sistem üzerindeki kontrolünü artırmak ve sistemi demokratikleştirmektir. Ancak sistemin nasıl demokratikleştirileceği konusunda görüş ayrılıkları mevcuttur. Örneğin sosyal demokratlar ve üçüncü dünyacılar mevcut küreselleşmeyi “insancillaştırmak” için devlet müdahalesini savunurken, radikal demokratlar sivil toplumun güçlendirilmesini öne çıkarır.

Küreselleşme karşıtı hareketin reformist kanadında yer alanlar, küreselleşmeyi ya teknolojik değişimlerin neden olduğu yapısal ve geri döndürülemez bir süreç olarak ya da ekonomik politikadaki değişimin bir ürünü olarak görür. Yani ikinci gruptakiler küreselleşmeyi yeni ve yapısal bir süreç olarak değil, geri döndürülebilecek politik bir strateji olarak algırlar. Ancak her iki yaklaşımın da politik alternatifleri benzerdir. Her iki gruptakiler de aşağıdan yeterince basınç uygulandığı takdirde, daha insani bir sistemin yaratılmasının mümkün olacağını düşünür. Bu yaklaşıma sahip olanların temel argümanlarından biri küreselleşme sürecinde ulus-devletin kurban edildiğidir. Neo-liberal küreselleşmeye alternatif olarak ya korunaklı ulusal devlete geri dönmek, ya da 1970’lerde en azından Kuzey’de gerçekleştirilmiş olan daha “insafli” ve düzenlenmiş

---

¹²⁷ Harman, a.g.e., s.34

bir kapitalizmin küresel çapta uygulanabilmesi için uluslararası kurumların yaratılması öngörülür. Bu grupta yer alanlar “küreselleşme ve neo-liberalizmi eleştirirken daha geniş bir sisteme atıfta bulunmaksızın, sanki bu ikisi kendi başına bağımsız olgularmış gibi sunarlar.”¹²⁸ Dolayısıyla mücadele ettikleri şey kapitalizmin kendisi değil, küreselleşme kavramında ifadesini bulan neo-liberal politikalarıdır.

Bu siyasi çizgi küreselleşme karşıtı hareket içinde oldukça yüksek oranda temsil edilir. Hareket içinde öne çıkan Ignacio Ramonet, Susan George, Walden Bello, Pierre Bourdieu gibi entellektüeller, çok sayıda sendika ve sendikal konfederasyon, ATTAC ve pek çok sivil toplum örgütü, Avrupalı çiftçi örgütleri ve daha pek çokları aralarında kimi farklılıklar olsa da bu kategoride yer alır. Fransız Köylü Konfederasyonunun talep ettiği ticaret kurallarının Birleşmiş Milletlerin temel sözleşmeleri ve insan haklarına tabi olması, sendikaların önerdiği ILO'nun yedi sosyal şartının DTÖ normlarına katılması, ulusüstü kurumların sermaye hareketlerini denetlemesi ve hatta daha radikal görünse de DTÖ gibi kurumların lağvedilerek yerine daha demokratik kurumların inşa edilmesi gibi talepler reformist solun talepleri arasında öne çıkmaktadır. Reformist sol olarak adlandırdığımız bu çizgide yer alanların teorik argümanlarına ve önerdikleri alternatiflere daha yakından bakarak hem ortak noktaları hem de farklılıkları açığa çıkarabiliriz.

Pierre Bourdieu'ya göre küreselleşme, neo-liberal politikaları –sosyal devlet kazanımlarının tırpanlanması, çalışma standartlarının kötüleşmesi, kültürel yaratımın ekonomik ve sosyal temellerindeki yıkım vb.- haklı çıkarmak için kullanılan mitten başka bir şey değildir.¹²⁹ Gerçekten küresel olan tek örnek, yasal kısıtlamaların kaldırılması ve elektronik iletişimin gelişmesiyle gerçekleşen finans piyasalarındaki bütünleşmedir. Ancak bu homojen bir piyasa değildir. Belirli ekonomiler, yani zengin ülkeler finans piyasalarını egemenlik altına alır. Egemen oyuncular (ABD kastedilir), oyunun kurallarını koyucu bir pozisyona sahiptir. Egemen birkaç ülke etrafında bütünleşen finans piyasaları ulusal finans piyasalarının özerkliğini azaltır. Ulus-devletler dışarıdan finansal güçler ve onların içerideki suç ortakları tarafından baltalanır. Ülke politikası, o ülkenin finans kapitalin dağılım yapısındaki yeri tarafından geniş ölçüde belirlenir.¹³⁰

¹²⁸ Harman, a.g.e., s. 35

¹²⁹ Pierre Bourdieu, “The Myth of ‘Globalization’ and the European Welfare State”, *Acts of Resistance: Against the New Myths of our Time*, Pierre Bourdieu, İngilizceye çeviren: Richard Nice, Cambridge: Politiy Press, 1998, s.29-44

¹³⁰ A. g.e., s.38-40

Bourdieu neo-liberal programa geçişin nedenleri ve arkasındaki sınıfsal dinamikler üzerinde durmaz. Neo-liberalizm sanki bir avuç ABD’li entellektüelin ya da politikacının dayattığı bir programmış gibi sunulur. Benzer şekilde, bir ideoloji olarak gördüğü küreselleşme ile kapitalizmin maddi yapıları arasında ilişki kurmadığı için, ideoloji maddi yapılardan bağımsız bir şey haline gelir.

Pierre Bourdieu’nun tartıştığı alternatif refah devletine geri dönüş çerçevesinde gelişir. Bourdieu, toplumda egemenlik altına alınan bütün kesimlerin devleti savunmada çıkarı olacağı fikrindedir.¹³¹ Burada finans piyasalarının aktörleri (bankerler, finansçılar, finans alanındaki bürokratlar) dışındaki herkes egemenlik altına alınanlar kategorisine girer. Bu görüş toplumdaki sınıfsal ve sosyal çatışmaları ulusal çıkar kategorisinde eritir, dolayısıyla toplum içindeki farklı çıkarların uzlaştırılabileceğini varsayar. Sanki finans çevreleri toplumun diğer egemen kesimlerinden bağımsız, kendi başına hareket eden bir grupmuş gibi sunulur. Bugün bütün dünyada az sayıda sermaye grubunun sermayenin değişik kesimlerini (üretim sermayesi, finans ve ticari sermaye) kendi bünyesinde barındırdığı gerçeği göz ardı edilerek, finans sermayesiyle diğer sermayeler arasındaki ilişki çözümlenmez. Neo-liberalizm ulus devletlere dışarıdan dayatılan bir süreç olarak görüldüğünde, içeride bu programın uygulanması konusunda egemen kesimler arasında neden bir konsensüs olduğu sorusu açıkta kalır.

Pierre Bourdieu bütün bu çözümlerinin arkasından, neo-liberalizme ulusal devletlerden daha fazla dayanma gücüne sahip olacağını varsaydığı sosyal bir Avrupa Devleti’ni inşa etmeyi önerir.¹³² Sosyal bir Avrupa Devleti’nin, refah devletinin kazanımlarını savunmak, sermayenin üzerinde daha fazla denetim kurmak gibi müdahalelerle AB’nin evrimci yolla dönüştürülmesiyle kurulacağı fikrindedir. Ancak Aykut Çoban’ın belirttiği gibi, kuruluşunun öncelikli amacı sermayenin serbest dolaşımını sağlamak olan AB’nin, sermaye hareketlerini kısıtlayıcı ve denetleyici yönde bir evrim geçireceğini beklemek iyimserlik olur.¹³³

Küreselleşme karşıtı hareket içinde yer alan pek çok örgüt ve hareket az ya da çok Bourdieu’nun çerçevesinden hareket eder. Bunların başında da ATTAC gelmektedir. ATTAC Bourdieu gibi temel sorun olarak finansal piyasaların serbestleşmesini ve spekülasyon sermayenin oyunlarını görür. Finans sermayesinin sınır tanımaz akışı ülke ekonomilerini baltalamaktadır. Ulusal devletin sermaye hareketleri

¹³¹ Bourdieu, a.g.e., s. 41

¹³² Bourdieu, a.y.

karşısında eli kolu bağlanmaktadır. ATTAC'ın bilindiği gibi en önemli kampanyası uluslararası finansal işlemlerden vergi alınmasını öngören Tobin Vergisi kampanyasıdır. Bu vergiyle hem ulusal kalkınma için finansal kaynak elde edilmesi, hem de sermayenin spekülasyon amaçlı hareketlerine engel olunması amaçlanmaktadır.

Focus on the Global South adlı araştırma örgütünün direktörü ve Filipinler Üniversitesinde sosyoloji ve kamu idaresi profesörü olan Walden Bello küreselleşmenin geri çevrilmesi alternatifine odaklanır. Bello “deglobalizasyonu”, yerelin ve ulusalın yeniden güçlendirilmesi ile eş anlamlı olarak kullanır.¹³⁴ Yani Bello'ya göre de küreselleşme sürecinde ulus-devlet güçten düşürülmüştür. Bello'nun deglobalizasyon politikasının temelinde ihracata dayalı üretimin yerini yerel tüketim ihtiyaçlarına öncelik tanıyan, serbest ticaretin yıkıcı etkilerinin gümrük duvarları ile önlendiği ve güçlü bir iç piyasanın kurulduğu üçüncü dünyacı kalkınma modeli vardır.

Walden Bello'ya göre “küreselleşme şirket kârı mantığıyla, sermaye, üretim ve pazarın global ölçekte hızla entegre olma sürecidir.”¹³⁵ Küreselleşme şu ana kadar iki safhada gerçekleşmiştir. İlki 19. yüzyılın başlarından I. Dünya Savaşı'na kadarki dönemi ve ikincisi 1970'lerdeki krizde başlayan ve devam eden süreci kapsar. Bu ikisi arasındaki dönem ticaret ve sermaye akışkanlıklarına önemli ölçüde sınırların getirildiği, baskın ulusal kapitalist ekonomiler dönemidir. Bello'nun yaklaşımında sıklıkla bu döneme, üçüncü dünya ülkelerinin kalkınma çabalarının hız gösterdiği 1950-1970 arasına gönderme vardır. ABD hegemonyasının kurumsallaşmasının aracı olarak gördüğü IMF ve DTÖ gibi kurumların ortadan kaldırılması gerektiğini savunan Walden Bello kalkınmacı devlete geri dönüş özlemini şöyle ifade eder:

“Bugünün ihtiyacı başka bir küresel merkezi kurum değil, kurumsal gücün merkezileşmesinin ve temerküz etmesinin önüne geçilmesi ve geniş ve esnek anlaşmalar ve anlayışlar tarafından yönlendirilen, karşılıklı etkileşim içinde olan kurum ve örgütlerin çoğulcu bir sisteminin yaratılmasıdır. Biz tamamen yeni bir şeyden söz etmiyoruz. Hegomonik gücün henüz herşeyi kuşatan ve güçlü bir çokuluslu şirketler kümesi içinde kurumsallaşmaktan uzak olduğu görece olarak çoğulcu bir küresel sistem altında Latin Amerika ülkeleri ve bir çok Asya ülkesi, 1950-1970 döneminde bir nebze endüstriyel kalkınma sağlamayı başardı. Doğu ve

¹³³ Çoban, a.g.m., s. 142

¹³⁴ Walden Bello, “The Global Conjoncture: Characteristics and Challenges”, *Focus on Trade*, Mart 2001, S. 60, www.focusweb.org/publications/FOT%20PDF/fot60.pdf, 23.01.2004

¹³⁵ Walden Bello, “Global Projenin Krizi ve George W. Bush'un Yeni Ekonomisi”, Çev. F. Zuhal Çil, www.ozguruniversite.org/guncelwaldebe.htm, 23.01.2004

Güneydoğu Asya ülkeleri, daha çoğulcu bir sistemde, gelişmekte olan ülkelerin özel durumuna daha anlayışlı yaklaşan, esnek ve gücü sınırlı GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) sistemi altında, ticaret ve sanayi alanında DTÖ içinde saygın yere sahip serbest piyasa eğilimlerinden ciddi biçimde ayrılan etkin devlet politikaları aracılığıyla yeni sanayileşen ülkeler haline gelmeyi başardılar.”¹³⁶

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Walden Bello'nun küreselleşmeye olan karşıtlığı, gelişmiş ülkelerle üçüncü dünya ülkeleri arasındaki eşitsizliği artırması ve üçüncü dünya ülkelerinin kalkınma olanağını ortadan kaldırması bağlamındadır. Klasik kalkınmacı anlayış çerçevesinden hareket eden bu görüş, yeterince korunaklı sınırlar ve daha çoğulcu bir uluslararası sistem olduğu takdirde üçüncü dünya ülkelerinin kalkınabileceğini varsayar. Ancak bu görüş 1970'lere kadar pek çok üçüncü dünya ülkesinde uygulanan ithal ikameci modelin tıkanma nedenlerini göz ardı eder. Sermaye doğası gereği sürekli genişleme ve yoğunlaşma eğilimindedir. Ulusal sınırlar içindeki olanaklar tüketildiği takdirde, yani artık ulusal sınırlar içinde sermaye birikimi gerçekleştirilemediği takdirde sermaye dışarıya açılmak isteyecektir. Dolayısıyla üçüncü dünya ülkelerinde, “ihracata dayalı büyüme” olarak adlandırılan sürece geçiş, yalnızca dışarının baskısıyla değil, aynı zamanda içerideki az sayıdaki büyük sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleşmiştir.¹³⁷

Walden Bello'yla görüş birliği içinde olan David Bacon, Kevin Danaher gibi aktivist-entellektüellerin yanı sıra, hakim sanayileşme stratejilerini sorgulayan ve uygulanabilir alternatifler arayan çok sayıda aktivist ve entelektüel de vardır. Bunlar arasında yerli haklarını savunan gruplar ve çeşitli çevreci örgütler başta gelmektedir. Hakim kalkınma modellerinin sorgulanmasının ve alternatif arayışlarının arkasındaki neden, üçüncü dünyadaki sanayileşme çabalarının insanların yaşam tarzlarını yıkıma uğratması, pek çok insanı yoksulluğa itmesi ve çevresel kirlenme gibi pek çok olumsuzluğu beraberinde getirmesidir.¹³⁸

Önerilen alternatif kalkınma modellerinden biri yerelleşmedir. Hareket içindeki bazı gruplar küreselleşmenin karşısına yerelleşmeyi çıkarır. Alex Callinicos'un “yerelci antikapitalizm” olarak adlandırdığı bu gruptakiler, “çağdaş kapitalizmin hastalıklarını

¹³⁶ Walden Bello, “The Global Conjoncture...”

¹³⁷ Geç kapitalistleşen ülkelerde 1980'li yıllara tekabül eden bu dönüşümün analizinde iç dinamikleri de hesaba katan bir analiz için bkz. Fuat Ercan, “Çelişkili Bir Süreklilik...”

¹³⁸ Harman, a.g.e, s.29

iyileştirmek için reformdan geçirilmiş ve merkezsizleştirilmiş bir piyasa ekonomisini” savunurlar.¹³⁹ Bunlar arasında adil ticaret savunucuları ve çevreci düşüncenin çeşitli biçimleri yer alır. “Adil ticaret (...) sistem dönüşümü yoluyla değil, bir dizi piyasa aktörü arasında adil mikro ilişkiler geliştirilmesi yoluyla adalet aradığı için yerelcidir.”¹⁴⁰ Yerelci kampta yer alan çevrecilerin pek çoğu ise ekonomik kendine yeterliği, ulusötesi şirketler yerine küçük işletmeleri ve geleneksel tarımsal üretime geri dönmeyi savunur. Bu alternatifler ütöpik olduğu kadar, dünyadaki açlık sorunu gibi hayati sorunlara çözüm üretmekten de uzaktır. Chris Harman bu görüşlere şöyle bir eleştiri getirir:

“Yerel üretim, tarihsel olarak, her zaman için, hava koşullarına ya da tarımsal ürünlere zararlı böcek istilası gibi etkenlere bağlı olarak ortaya çıkan yerel kıtlıklarla elele yaşanan bir süreç olmuştur. Ancak modern teknolojilerle mümkün olabilen uluslararası düzeydeki tarımsal gıda maddeleri üretimi, aslında kıtlığı yeryüzünden silip tarihe gömmeye yetecek düzeydedir. Eğer hâlâ Afrika’nın büyük bir bölümünde kıtlık yaşıyorsa, bunun nedeni, insanların dünyanın bir diğer bölgesinde üretilmiş gıda maddelerini tüketiyor olmaları değil, uluslararası gıda ürünleri bölüşümünün insanların gereksinimlerine değil, kâr amacına göre gerçekleştiriliyor olmasıdır.”¹⁴¹

Neo-liberalizmin yarattığı yıkım üzerine pek çok araştırma yapan ve neo-liberal ideolojik hegemonyanın kırılmasında önemli katkıları bulunan Susan George, hem “şirket küreselleşmesi”nin, hem de hakim kalkınma modellerinin önde gelen eleştirmenlerindendir. Susan George “küreselleşme” kelimesinin, gerçeği açığa çıkarmaktan çok onu maskeleymeye yarayan ideolojik bir kullanımı olduğunu göstermek ve asıl küreselleşmecilerin neo-liberalizm karşıtları olduğunu ifade etmek için, “küreselleşme” sözcüğünü “şirket küreselleşmesi”, “neo-liberal küreselleşme” gibi sıfatlarla birlikte kullanır. George’a göre, küreselleşme “şirketlerce yönlendirilen ekonomik entegrasyon, daha yalın bir ifadeyle 21. yüzyılın kapitalizmidir.”¹⁴² Küreselleşme refahı fakirden zengine aktaran, hem ulus içindeki hem de uluslar arasındaki eşitsizliği artıran, egemenliği az ya da çok demokratik devletlerden anti-

¹³⁹ Callinicos, a.g.e., s. 79

¹⁴⁰ Callinicos, a.g.e., s. 79

¹⁴¹ Harman, a.g.e., s.33

¹⁴² Susan George, “What Now”, (Porto Alegre Dünya Sosyal Forumu’nda sunulan metin) www.tni.org/archives/george/alegre-e.htm, , 15 Ocak 2001), 24.02.2004

demokratik varlıklara (entity) kaydıran ve kazananlardan çok kaybedenler yaratan bir modeldir.¹⁴³ George'a göre küreselleşme neo-liberallerin iddia ettiği gibi, doğa kanunu ya da kaçınılmaz bir olgu değildir. Küreselleşmeyi teknolojik gelişmeler mümkün kılmıştır, fakat onu neo-liberal ekonomistler ve hükümetler, uluslararası finans kurumları, şirket ve banka liderleri- kısaca her yıl Davos'ta Dünya Ekonomik Forumu'nda toplanan insanlar enine boyuna tartışarak oluşturmuştur.¹⁴⁴

Susan George az sayıdaki "ulusüstü" şirketin, sayısıyla orantısız bir gücü elinde bulundurmasını ve daha önce ulus-devletlerin elinde bulunan egemenliğin şirketler lehine el değiştirmesini temel problem olarak görür. Ulus-devletin piyasa üzerindeki denetimi azaldıkça piyasa herşeyin yargıcı haline gelmeye başlamıştır. Susan George Karl Polanyi'ye atıfla piyasanın toplumun kurallarını değil, toplumun piyasanın kurallarını belirlemesi gerektiği görüşündedir. Çünkü Polanyi'nin 1944'te belirttiği gibi ilk önce piyasa değil, toplum ortaya çıkmıştır ve piyasanın düzgün bir biçimde işleyebilmesi için toplumsal ilişkiler gerekli bir koşuldur.¹⁴⁵ George'un "küreselleşme"ye olan karşıtlığı tam da bu noktadan şekillenir. Çünkü "küreselleşme" döneminde piyasa giderek artan oranda sosyal ilişkiler alanını egemenlik altına almaktadır. Görüldüğü üzere George piyasaya karşı değil, piyasanın herşeyin ölçütü, belirleyicisi, kuşatıcısı olmasına karşıdır. George'un önerdiği alternatif de doğal olarak daha fazla kontrol edilen 'toplumsal' bir kapitalizm, başka bir deyişle evrensel bir refah devletinden başka bir şey değildir.¹⁴⁶

Reformist solun daha radikal kanadında yer alan bazı yazarlar ise kalkınma retorığının kendisine karşı çıkar ve yeni bir radikal siyaset tarzı ve demokrasi biçimi yaratmanın gerekliliğine odaklanır. Örneğin küreselleşme karşıtı hareket içinde öne çıkan entellektüellerden biri olan Naomi Klein'a göre, "hem ortak gücü ve denetimi ele alacak, hem de yerel örgütlenme ve kendi kaderini tayin hakkını güçlendirecek siyasal bir çerçeve oluşturulmalıdır). Bu farklılık hakkını teşvik eden, kutlayan ve şiddetle savunan bir çerçeve olmalıdır...Hedef birbirine uzak idare ve idare edilenler değil, daha iyi bir şekilde yerel düzeyde yakın plan demokrasi olmalıdır."¹⁴⁷ Radikal demokratlar temel problem olarak "yerkürenin bütünüyle tek bir iktisadi mantığın emrine

¹⁴³ Susan George, "Globalization: A Challenge for Peace Solidarity or Exclusion", www.tni.org/archives/george/maritain.htm, 24.02.2004

¹⁴⁴ Susan George, "Globalization: A Challenge...", www.tni.org/archives/george/maritain.htm, 24.02.2004

¹⁴⁵ Susan George, "The Global Citizen Movement: A New Actor for a New Politics" (Reshaping Globalization: Multilateral Dialogues and New Policy Initiatives adlı konferansta sunulan metin, 18 Ekim 2001) www.tni.org/archives/george/budapest.htm, 20.02.2004

¹⁴⁶ Susan George, "The Global Citizen..." www.tni.org/archives/george/budapest.htm, 20.02.2004

girmesini,... yaşamın tüm alanlarının sermaye birikimi mantığına tâbi olmasını”,¹⁴⁸ “her etkinlik ve değer metaya dönüştürülmesini”¹⁴⁹ görür. Modern toplumun tarihi, toplumun ekonomiden, buna paralel olarak da toplumun politikadan ayrışmasının tarihidir.¹⁵⁰ Yeni bir toplumsal sistem ekonomi, politika, ve toplumu kurumsal bir çerçevede yeniden entegre etmelidir. Bu da ancak ekonominin toplumsallaştırılması ve temsili demokrasiyi aşan bir radikal/katılımcı demokrasi projesiyle mümkün olabilir. Ekonominin toplumsallaştırılması talebi, üretim araçlarının toplumsallaştırılmasını değil, ekonomik ve politik kararlar üzerinde toplumsal bir denetimin sağlanmasını içerir.¹⁵¹ Dolayısıyla radikal demokratlar piyasa ekonomisine değil, bu ekonominin küçük bir elit tarafından yönlendirilmesine ve siyasetin devlet merkezli olmasına yani, ekonomik ve politik gücün merkezileşmesine karşıdır.

Yukarıda kısaca özetlenen yaklaşımları buluşturan ortak nokta, küreselleşmeyi kapitalizmin kendi yapısal özellikleri bakımından değil de, ortaya çıkardığı negatif sonuçlar üzerinden değerlendirmeleridir. Küreselleşme denilen olgu kapitalizmden kısmen ayrı bir şey gibi sunulur. Bu yaklaşımlar kapitalizmi bir sömürü sistemi olarak değil, bir eşitsizlik sistemi olarak görmektedir. Kapitalizm devlet veya sivil toplum tarafından denetlendiği, kontrol edildiği sürece eşitsizlik başedilebilir bir olgudur. Eşitsizliğin kaynağında ise gücün dağılımındaki orantısızlık vardır. Küreselleşme sürecinde farklı güçler arasındaki denge bozulmuş, temel kontrol mekanizması olan devlet gücünü yitirmiş ve eşitsizlik derinleşmiştir. Bu güç eşitsizliği sermayenin devlet üzerinde, piyasanın ve/veya devletin toplum, toplumun ya da sermayenin doğa üzerindeki egemenliği olarak kavramsallaştırılır. Alternatif küresel sistem, güçlülerin de kurallarına boyun eğeceği küresel bir siyasal alan oluşturacaktır.

Öte yandan bu yaklaşımlar kapitalizmin istikrarlı bir sistem olabileceği tezinden hareket eder. Kapitalist sistemin istikrarını bozan temel mekanizma olarak da finansal liberalizasyon gösterilir. Oysa finansal liberalizasyon istikrarı bozucu unsur değil, tersine istikrarı bozulmuş bir sistemin tıkanıklıklarını aşmak için gündeme getirilen bir uygulamadır. Bir bütün olarak refah devleti uygulamalarındaki gerilemeler küreselleşme yüzünden değil, kapitalizmin içine düştüğü krize yanıt olarak, sermaye birikiminin

---

¹⁴⁷ Klein, “Müşterek Olanı... s. 55

¹⁴⁸ Ahmet İnel, “Küreselleşme ve Emperyal Güç”, *Birikim*, S.148, Ağustos 2001, s.31

¹⁴⁹ Klein, a.g.m, s.50

¹⁵⁰ Takis Fotopoulos, “Globalization, the refoGlobalization, the reformist Left and the Anti-Globalization ‘Movement’”, *Democracy & Nature*, C. 7, S. 2, Temmuz 2001, www.inclusivedemocracy.org/Fotopoulos/brdn/voi7_2_1.htm, 25.09.2003

¹⁵¹ A.g.m.

önündeki engelleri kaldırma amacına yöneliktir. Richard Nixon'un deyişiyile "herkesin kalkınmanın bir çeşit devlet müdahalesini gerektirdiğini kabul ettiği" dönem sermaye açısından sona ermiştir.¹⁵²

Bir bütün olarak bakıldığında reformist solun amacı, ekonominin siyasetten gittikçe özerkleşmesi ve siyasete egemen olmasına karşı, küresel ve bölgesel siyasal kurumlar oluşturma yoluyla, kontrolden çıkan ve gittikçe yıkıcılaşan sistemi yeniden kontrol altına almaktır.

3.3.2. Otonomistler:

Otonomistler olarak sınıfladığımız bu gruba çeşitli anarşist grupları ve otonom marksistleri katıyoruz. Elbette bu gruplar arasında çeşitli ayırım noktaları vardır ancak, geleneksel solun politik tarzlarını reddetmeleri, yeni politika yapma biçimlerini benimsemeleri, mücadelenin karşı-kültür ve karşı-iktidar boyutuna odaklanmaları gibi ortak özellikler bu grupları buluşturmaktadır.

Otonomist geleneğin hem kuramsal hem de pratik açıdan en önemli kaynaklarından biri anarşizmdir. Tarihsel süreç içinde anarşizm, ifadesini Bakunin'in görüşlerinde bulan kolektivist anarşizm, Kropotkin'in anarşist-komünizmi, anarko-sendikalizm, bireyci anarşizm gibi oldukça farklı politik yönelişleri doğurmuştur. Günümüzde anarşizm yaygın olarak, her türlü anti-otoriter tutumu kapsayan bir terim olarak kullanıldığı için oldukça muğlak bir anlam taşımaya başlamıştır. Bu muğlaklığı bir parça giderebilmek için çeşitli anarşist yaklaşımları iki ana akıma ayırabiliriz: Bireyci anarşizm ve toplumcu anarşizm. William Godwin ve Max Stirner'in teorik öncülüğünü yaptığı bireyci anarşizm, kolektiviteden çok bireysel özgürlüğe vurgu yapar ve "anarşizmi kolektif bir toplumsal mücadelenin metodu veya hedefi olarak değil, bireyin kendi yaşamını ne derece kontrol edebildiği, yani yaşam tarzına dair bir önerme" olarak ele alır.¹⁵³ Hasanof'a göre bireyci anarşizm "sosyalist düşünce geleneği içinde değil, Aydınlanma felsefesiyle başlayıp Fransız Devrimi ile zaferini ilan eden bireyci düşünce geleneği içinde yer alır."¹⁵⁴ Toplumcu anarşizm ise devlet ve siyasi partilerden özerk olan grupların (komünler, otonomlar, yerel yönetimler vs.) özörgütlenmesine dayalı bir hareketle toplumsal değişimi hedefleyen, sosyalist düşünce

¹⁵² Çoban, a.g.m., s.128

¹⁵³ Michael Albert, "Anarşizm Üzerine Tom Wetzel'in Michael Albert ile Yaptığı Söyleşi", www.zmag.org/Turkey/aut.htm, 02.03.2004

¹⁵⁴ Khagani Hasanof, "Az Devletten Devletsizliğe: Max Stirner'in Egoist Bireyciliği", *Düşünen Siyaset*, S. 11, Kasım 2002, s. 61

geleneği içindeki grupları kapsar. Toplumsal anarşistler, bir uçta sınıf mücadelesini toplumsal değişimin asli unsuru olarak görenlerle (anarşist-komünistler), diğer uçta sınıf mücadelesini toptan reddeden görüşlerin (toplumsal ekolojistler) bulunduğu bir yelpazede yer alır. Bu grupların alternatif toplum önerileri ilkesel düzeyde -devletsiz, sömürsüz, otoritesiz ve anti-hiyerarşik toplum- ortaklaşsa da, modeller birbirinden farklıdır. Örneğin teorik öncülüğünü Murray Boockhin'in yaptığı toplumsal ekolojistler, bölge sakinlerinden oluşan halk meclislerine dayanan "liberter belediyeçilik" olarak adlandırdıkları bir tür katılımcı demokrasi kurmayı hedeflerken; sınıf vurgusu yapan anarşistler işçilerin özyönetimine dayalı bir devletsiz-sosyalizm kurmayı hedeflemektedir.

Küreselleşme karşıtı hareket içinde yer alan gruplara bakıldığında yukarıda ifade edilen anarşist akımların hemen hemen hepsinin temsil edildiğini görürüz. Örneğin İngiltere'deki Anarşist Federasyon işçi sınıfın özörgütlenmesine dayanan bir mücadele ile anarşizme ulaşmayı hedefler. Kara Blok ittifakı içinde toplumsal anarşist kampta yer alan çok sayıda örgüt yer alır. Aşırı bireyci, nihilist anarşist çevreler, küreselleşme karşıtı hareket içinde yer almasa da -ki bu gruplar kendilerini daha geniş tabanlı sol bir hareketin parçası olarak görmez- hareket içinde bireysel özgürlüklere, gündelik yaşamın dönüştürülmesine ve kendi değerlerine uygun yaşamaya vurgu yapan pek çok genç aktivist vardır. Ancak bir bütün olarak bakıldığında küreselleşme karşıtı hareket içinde anarşizm, doğrudan eylem, yatay örgütlenme biçimleri, devletten ve siyasal partilerden özerklik, iktidarı talep etmeden mevcut iktidara karşıtlık ve küresel bir demokrasi vaadi anlamına gelmektedir. Barbara Epstein küreselleşme karşıtı hareketin merkezinde yer alan ve kendini anarşist olarak adlandıran bu çevrelere egemen olan felsefi/entelektüel perspektifi, anarşizmden çok anarşist bir duyarlılık olarak tanımlar.¹⁵⁵

Otonomist geleneğin ikinci önemli temsilcisi otonom Marksizmdir. Otonom Marksizmin kökeni genellikle 1960'lı yıllarda İtalyan solunda ortaya çıkan Operaismo (İşçicilik) adlı - 70'lerin ortasında Autonomy (Otonomi) olarak değişen- akıma dayandırılır. Operaismo ve Autonomy hareketleri bugüne kadar birçok farklı eğilimi etkilemiş olmakla birlikte, "otonomist Marksizm" olarak da ifade edilen yeni bir külliyyatın ortaya çıkışına neden olmuştur.¹⁵⁶ Otonom Marksist gelenek içinde yer alan yazarlar, "kapitalizmin girdiği yeni evrede" sınıf mücadelesinin yeniden tanımlanması gerektiği tesbitinden hareket eder ve böylesi bir mücadelenin mümkün olabilmesi için

¹⁵⁵ Barbara Epstein, "Anarşizm", Küreselleş-me... s.41

yeni kavramsal araçlar geliştirmeye çalışır. Antonio Negri, Massimo De Angelis, Harry Cleaver, Michael Hardt ve Steve Wright gibi isimler bu eğilim içinde öne çıkan teorisyenlerden birkaçıdır. Otonom Marksizmin Amerika kanadında yer alan Harry Cleaver'ın tanımlamasına göre otonom Marksizm, sermayeden ve resmi işçi örgütlerinden (sendikalar, siyasi partiler vs.) özerk olan işçilerin otonom gücüne vurgu yapan çeşitli hareketler, politikalar ve düşünürleri kapsayan, Marksist gelenek içinde bir eğilimdir.¹⁵⁷ Cleaver “otonomi” terimi ile işçilerin kendi çıkarlarını tanımlayabilme ve kendileri için mücadele edebilme yetilerine vurgu yapar. Otonom Marksistlerin Leninistlerden ayrıldığı temel noktalardan biri, Leninistler işçilerin devrim için harekete geçirilmesinde, işçi sınıfı partisinin aracılığı ve liderliğinin gerektiği görüşünderken, otonomistler işçi sınıfının kendiliğinden gücüne vurgu yapmasıdır. Ancak otonomistlerin uvriyeristlerle¹⁵⁸ karıştırılmaması için, otonomist Marksistlerin sınıf kavramı ve sınıf mücadelesinden ne anladıklarını incelemek gerekir.

Her şeyden önce otonomist Marksistler ücretli işgücü eşittir işçi sınıfı biçimindeki bir kategorileştirmeye karşı çıkmaktadır. Harry Cleaver'a göre geleneksel Marksizm, sermayenin işçiyi sömürme yolu olarak belirli bir biçime, ücret biçimine odaklanmıştır. Sömürüye odaklanan bu görüşün politik hedefi de ücret sistemini ortadan kaldırmaktır.¹⁵⁹ Cleaver, Marks'ı bütünüyle farklı okuduklarını, çünkü ücret sistemine değil, kapitalist sosyal ilişkilerin özü olan işe odaklandıklarını belirtir. Kapitalizm insanları sadece iş yoluyla sömüren bir sosyal sistem değildir. Kapitalizm bütün yaşamın ‘iş’e indirgendiği, ve böylece insanları yabancılaştırdığı ve kendilerini gerçekleştirmelerini engellediği bir sosyal sistemdir. Dolayısıyla otonom Marksistler sömürüye değil, tahakküme odaklanır. Yaşamın işe indirgenmesi, sadece uzun çalışma saatleri yüzünden insanların diğer aktiviteler için çok az enerjisinin kalması anlamına gelmez. Diğer yaşam aktivitelerinin tamamı yaşamın iş gücü olarak yeniden yaratılmasına indirgenir. Bir başka ifade ile, dinlenme zamanları bile işgücünün işe yeniden hazırlanması için vardır. Kapitalizm kendi sürekliliğini sağlamak için tüm yaşamı işe ve bütün toplumu büyük bir “sosyal fabrika”ya dönüştürmektedir.¹⁶⁰ Bu noktada emek kategorisi, otonom Marksistler tarafından “toplumsal emek” kavramsallaştırmasıyla

---

¹⁵⁶ “Otonomist Marksizmin Soyağacı”, *Otonom*, S. 6, 15 Mayıs 2004, s.26

¹⁵⁷ Massimo De Angelis, “An Interview with Harry Cleaver”, www.geocities.com/CapitolHill/3483/cleaver.html, 07.03. 2004

¹⁵⁸ İşçici: İşçi sınıfının politik bilincinin sendikal mücadeleden doğacağını savunan akımlar.

¹⁵⁹ De Angelis, “An Interview...”, www.geocities.com/CapitolHill/3843/cleaver.html, 07.03.2004

¹⁶⁰ De Angelis, “An Interview...”, www.geocities.com/CapitolHill/3843/cleaver.html, 07.03.2004

ücretlendirilmemiş emeği de kapsayan bir biçimde yeniden yorumlanır. Ücretli emek nasıl fabrika içinde işin dayatılmasına karşı mücadele ediyorsa, ücretlendirilmemiş emek de, yaşamlarının işe indirgenmesine karşı mücadele vermelidir. Yani sınıf mücadelesinin alanı yalnızca fabrikalar değil, sosyal yaşamın bütün alanlarıdır. Sınıf mücadelesi işin reddine, daha doğrusu yaşamın işe dönüştürülmesinin reddine ve alternatif varoluş (being) yollarının yaratılmasına dayanmalıdır. Otonom Marksistler için otonomizm, hem toplumsal emeğin bileşenleri olarak bütün toplumsal kesimlerin kendi özerk mücadelelerini bağımsız örgütlenmeleriyle vermesi, hem de alternatif varoluş biçimlerinin ve hiyerarşik olmayan (yatay) ilişki alanlarının yaratılması anlamına gelir.

Otonom Marksizmin önde gelen kuramcılarında olan Antonio Negri'nin, Michael Hardt'la birlikte kaleme aldığı İmparatorluk adlı kitap küreselleşme karşıtı hareket içinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü Hardt ve Negri, "İmparatorluk" kavramıyla yepyeni bir dönem olarak algıladıkları "küresel kapitalizm" döneminde iktidarın işleyiş biçimini analiz etmeye çalışırken, aynı zamanda hakim küreselleşmeye karşı, küresel bir alternatifin de olanaklarını araştırmaktadır. Kitabın basımı Seattle eylemlerinden sonraya denk düştüğü için "alternatif küreselleşmeciler" in az ya da çok başvurduğu bir kitap olmuştur. Hatta İmparatorluk'un sunduğu kavramsal çerçeve Disobedienti gibi küreselleşme karşıtı hareket içinde yer alan bazı otonom grupları daha doğrudan etkilemektedir. Aynı zamanda Savran'ın belirttiği gibi Seattle'da ortaya çıkan protestolarla, İmparatorluk'ta ileri sürülen pek çok tezin doğrulandığı yönünde bir kanaat mevcuttur. Örneğin, İmparatorluk'ta geçen yeni politik özne olarak "çokluk"la (multitude) küreselleşme karşıtı harekette ortaya çıkan heterojen bileşimin uygunluk taşıdığı savunulur.¹⁶¹

Hardt ve Negri İmparatorluk'un Türkçe basıma önsözünde, kitabın "küreselleşmiş bir dünyada genel bir iktidar teorisi kaleme almayı" amaçladığını belirtmektedir.¹⁶² "Küreselleşmiş" olduğunu kabul ettikleri günümüz dünyasının iktidar yapılarını anlamada "emperyalizm" kavramının yetersiz kaldığını ileri süren yazarlar, bu günün iktidar mekanizmasını İmparatorluk kavramı altında çözümlenmeye çalışmaktadır. Kitabın temel tezlerinden biri, küreselleşme sürecine paralel olarak ulus-

¹⁶¹ Sungur Savran, "Alternatif Küreselleşme" mi, Proleter Enternasyonalizmi mi?: İmparatorluk'a Reddiye", *Praksis*, S. 7, Yaz 2002, s. 229 (225-266)

¹⁶² Michael Hardt ve Antonio Negri, *İmparatorluk*, çev. Abdullah Yılmaz, 4. bs., İstanbul: Ayrıntı Yay., 2002, s. 13

devletin egemenliğinin gerilediğidir.¹⁶³ Emperyalizme özgü olan ulus-devletlere dayalı egemenlik biçimi sona ermiş; yerini yeni bir egemenlik biçimine bırakmıştır. Hardt ve Negri bunu şöyle ifade eder: “Egemenlik yeni bir biçim almış, tek bir hükmetme mantığı altında birleşmiş bir dizi ulusal ve ulus-üstü organdan oluşmuştur. İşte bu yeni küresel egemenlik biçimi bizim İmparatorluk dediğimiz şeydir.”¹⁶⁴ Emperyalizm döneminde “ulusal sınırlarla tanımlanan güç merkezi ve geri kalan dünyanın bu merkezden yönetilmesi” biçiminde işleyen egemenliğin tersine, İmparatorluk toprak temelli bir iktidar merkezi yaratmaz. “İmparatorluk, giderek bütün yerküreyi kendi açık ve genişleyen hudutları içine katmakta olan merkezsiz ve topraksız bir yönetim aygıtıdır.”¹⁶⁵ Bu noktada İmparatorluk’un bir diğer özelliği karşımıza çıkar: Bir “dışarı”nın yokluğu. “Moderninden post-moderne geçişte, emperyalizmden İmparatorluğa geçişte, içerisiyle dışarı arasındaki ayrım giderek silinir.”¹⁶⁶ Modernitenin bütün ikiliklerinin ortadan kalkması anlamında kullanılan “dışarı”nın yokluğu birbiriyle ilintili birkaç farklı noktadan ele alınır, fakat bizi ilgilendiren kısmı egemenlik nosyonu açısından ele alınmıştır. Yazarlara göre modern egemenlik, bir toprak parçası ve bu toprağın dışarıyla ilişkisine göre belirlenir.¹⁶⁷ Ulus-devletin sınırlarıyla tanımlanan “içerisi” ile “dışarı” arasındaki ayrım, ulus-devletin bir egemenlik aygıtı olarak yok olmasıyla ortadan kalkmıştır. Yeni emperyal egemenlik düzeninde, “topyekün piyasa”nın sınırsızlığında bütün coğrafi mekan ve toplumsal ilişkiler alanı, kapitalist ilişkiler açısından “içerisi” olarak yeniden kurulmuştur.

Yazarlar, sınırların çöküşü ile sermayenin önünde pürüzsüz bir dünya yaratıldığını, Kuzey-Güney, Birinci Dünya-Üçüncü Dünya gibi ayrımların ortadan kalktığını savunur.¹⁶⁸ Yazarların bu argümanı en çok tartışılan noktalardan biridir. Örneğin, benzer ekonomik politikalar uygulasalar da hâla her ülkenin uluslararası ekonomideki yerinin kendi özgül koşulları –genel ekonomik yapısı, sınıf ilişkileri rejimi, ulusal parası, kamu maliyesi vs.- ile belirlendiğini ifade eden Savran’a göre, dünya piyasası altbölümlerden oluşan “kırıklı bir yapı” arz eder.¹⁶⁹ Yine pratikte, küreselleşme karşıtlarının en çok üzerinde durduğu konulardan biri neo-liberal

---

¹⁶³ A.g.e., s. 18

¹⁶⁴ a.y.

¹⁶⁵ a.g.e., s. 19

¹⁶⁶ a.g.e., s. 201

¹⁶⁷ a.g.e., s. 202

¹⁶⁸ a.g.e., s. 341-345

¹⁶⁹ Sungur Savran, a.g.m, s. 245

politikaların yaygınlaşmasıyla Birinci Dünya ile Üçüncü Dünya arasındaki eşitsizliğin derinleşmesidir.

Hardt ve Negri emperyalizmden İmparatorluğa geçişi kapitalist üretim tarzındaki değişimle açıklar. Üretim artık yalnızca maddi malların üretimi anlamına gelmez. “Büyük endüstriyel ve finansal güçler yalnızca metaları değil, öznellikleri de üretir...Onlar ihtiyaçları, toplumsal ilişkileri, bedenleri ve zihinleri üretir; yani, onlar üretenleri üretir.”¹⁷⁰ Küresel ekonominin post-modernleşmesi sürecindeki üretim tarzına yazarlar “biyo-politik üretim” adını verir. Biyo-politik üretim tarzı “ekonomik, politik ve kültürel alanların giderek daha fazla örtüştüğü ve birbirini sardığı, bizatihi toplumsal hayatın üretimidir.”¹⁷¹ Yani bu üretim tarzında Marks’ın analizinin temelini oluşturan altyapı/üstyapı ayrımı ortadan kalkmıştır. Biyo-politik üretim çağında üretim fabrika sınırlarının dışına taşmıştır. Sermayenin üretimi toplumsal hayatın üretimi ve yeniden üretimiyle birleştiği için, üretici, yeniden üretici ve üretken olamayan emek arasındaki ayrım da ortadan kalkmıştır. Emek, Hardt ve Negri tarafından “toplumsal işçi”¹⁷² kategorisi altında genelleştirilir. proletarya, “emekleri kapitalist üretim ve yeniden üretim biçimleri tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak sömürülen ve bu biçimlere tabi kılınan herkesi kapsayan” bir kategori olarak “sermaye içinde olma ve sermayenin devamını sağlama” işleviyle tanımlanır.¹⁷³ Üretimin kendisi biyopolitikleştiğinden, İmparatorluk biyopolitik bir düzen kurar. Şirketlerin hayatın bütününe üretmesi gibi, İmparatorluk da yalnızca bir toprak parçasını veya nüfusu yönetmekle, insan ilişkilerini düzenlemekle kalmaz, doğrudan insan doğası üzerinde hakimiyet kurmaya çalışır.

Hardt ve Negri’nin İmparatorluk tezinin temelinde, kapitalist projenin ekonomik güçle politik gücü birleştirmekte olduğu, böylelikle gerçek anlamda bir kapitalist düzenin yaratılmakta olduğu fikri yatar.¹⁷⁴ Bu yorum kapitalizmin doğasına ilişkin çok temel tartışmaları gündeme getirmektedir. Örneğin Ellen Meiksins Wood, kapitalizmde ekonomik güçle politik gücün birbirinden ayrılmış olmasının kapitalizmi diğer üretim biçimlerinden ayıran temel özelliği olduğu düşüncesiyle, Hardt ve Negri’yi eleştirir. Marks’a atıfla Wood feodal toplumlarda, feodal beylerin ekonomik sömürü gücünü askeri, politik ve hukuki zorun iktidarından aldığını belirtir. Kapitalizmde ise “sermayenin ekonomik zoru, yani mülksüzleştirme zorunluluğu, işçileri, emek güçlerini

---

¹⁷⁰ Hardt ve Negri, a.g.e., s. 57

¹⁷¹ a.g.e., s. 19

¹⁷² a.g.e., s. 409

¹⁷³ a.g.e., s. 77-78, 403

¹⁷⁴ a.g.e., s. 33

bir ücret karşılığında satmaya zorlar ve sermayenin emek üzerinde egemenlik kurmasını olanaklı kılar...Kapitalist egemenliğin ayırıcı özelliği, gücün güç sahibi olanlar tarafından doğrudan değil, piyasalar aracılığı ile işletilmesidir. Kapitalist egemenliği olanaklı kılan, doğrudan üreticilerin piyasaya olan bağımlılıklarıdır.”¹⁷⁵ Wood’a göre, “kapitalizmin “ekonomik” sömürü biçimi ve hayatın pazarın yasaları aracılığıyla düzenlenmesi, başka hiçbir toplumsal form altında söz konusu olmayan bir biçimde “siyasal” alandan biçimsel olarak ayrı bir “ekonomik” alanın bulunduğunu göstermektedir.”¹⁷⁶ Elbette Hardt ve Negri’nin tahakkümün çeşitli biçimleri olduğu ve bunun sadece ücret biçiminde gerçekleşmediği yönündeki vurgusu doğrudur. Ancak Wood’un belirttiği gibi ücretlilik sistemi kapitalist sömürünün temel kaynağıdır ve kapitalizme özgü olan diğer tahakküm biçimlerini önceler.

Ekonomi ile politikanın birleştiği tezi, Hardt ve Negri’nin devlete olan yaklaşımlarının da kaynağını oluşturur. Ulus-devletin çöküşü yazarlar açısından sermaye ile devletin örtüşmesi anlamına gelir.¹⁷⁷ Dünya piyasasının gerçekleşmiş olması yazarlara göre ulus-devlete olan gereksinimi de ortadan kaldırmıştır. Oysa günümüzde sermaye devlet gücüne giderek daha fazla ihtiyaç duymakta, uluslararası rekabette daha avantajlı olabilmek için devletin gücünü arkasına almaktadır. James Petras bu noktayı şöyle dile getirir: “Devletin sermayeler arası rekabete aracılık ettiği, onu etkilediği ve yönettiği bir durum söz konusudur...Devlet, açıkça söylemek gerekirse, şirketlerin yatırım genişlemesinde can alıcı bir unsur olan yatırım garantilerinin polis memurudur.”¹⁷⁸ Burada şöyle bir itiraz gelebilir: Hardt ve Negri’ye göre İmparatorluk da toplumsal düzeni devam ettirmek ve sermaye birikim mekanizmalarını güvence altına almak için işleyen bir siyasi biçimdir. Böyle olsa bile bu güç sermayenin doğrudan gücü olarak kavramsallaştırılmıştır. Kollektif sermayenin iktidar aygıtı olarak İmparatorluk yeni bir devlet biçimi değildir, küresel bir örgüt de değildir. Yerel, ulusal ve ulüstü güçlerden oluşan, ağ biçiminde yapılanan bir iktidar aygıtıdır. İmparatorlukla “küresel sermaye” arasındaki ilişki özerkliğe ya da “görelî özerkliğe” değil, mutlak olarak örtüşmeye dayanır. Bu da İmparatorluk ve küresel sermayenin bir ve aynı şeyler olduğu yolundaki bir yorumu olanaklı kılar.

¹⁷⁵ Ellen Meiksins Wood: “Kapitalist İmparatorluk ve Ulus Devlet: Yeni Bir Amerikan Emperyalizmi mi?”, çev. Münevver Çelik, *Conatus*, S. 1, Şubat-Mayıs 2004, s.113

¹⁷⁶ Ellen Meiksins Wood, “Sermaye İmparatorluğu”, çev. Ecehan Balta, A. Ekber Doğan, *Praksis*, S. 10, Yaz-Güz 2003, s. 241

¹⁷⁷ Hardt ve Negri, a.g.e., s. 250

¹⁷⁸ James Petras: “Değişik Adlı Bir Gül Ya da Emperyalizmin Kokusu”, çev. Cevdet Aşkın, *Cosmopolitik*, S. 2, Kış 2002, s. 164-165

Hardt ve Negri bir yandan İmparatorluk olarak adlandırdıkları küresel düzeni eleştirirken, diğer yandan da özgürlük güçlerine yeni imkanlar sunduğu için onu selamlar. Yazarlar sermayenin küreselleşmesine direnmek yerine onu hızlandırmak gerektiğini ileri sürerler.¹⁷⁹ Çünkü bu, alternatif bir küresel sistemin kurulması için gereken altyapıyı sağlar. Devlet yapı olarak çöktüğü için “sermaye ile emek uzlaşmaz biçimde karşı karşıya gelmiştir.”¹⁸⁰ İlişkilerin küreselleşmesine değil, özgül bir küresel ilişkiler rejimi olarak İmparatorluğa karşı verilecek bir mücadelenin mutlak surette küresel olması gerektiğini savunurlar. Hardt ve Negri İmparatorluk’un karşısına devrimci özne olarak “çokluk”u (multitude) koyar. Çokluk kavramı kitapta ayrıntılarıyla işlenmez. Zaman zaman yukarıda tarif edilen “yeni proletarya”nın yerine kullanılır. “Çokluk”, “halk” kavramından indirgenemez ve çok boyutlu olmasıyla ayrılırken, kitle, grup, kalabalık gibi kavramlardan edilgen değil etkin, kolayca güdümlenemez olmasıyla ayrılır.¹⁸¹ Michael Hardt bir söyleşisinde “Cenova’dan Seattle’a uzanan küreselleşme karşıtlarının eylemleri “çokluk” kavramından neyi anladığımıza en iyi örneği oluşturuyor” demektedir. “Bu protestolar bünyesinde tek tek her grup farklılıklarıyla varlığını sürdürdü. Ama bu gruplar birlikte örgütlenebildi ve tek bir dille konuşabildi.”¹⁸² Demek ki çokluk herşeyden önce farklılıklara dayanan, fakat aynı zamanda birlikte hareket edebilen, hareket halindeki bir öznedir. Başka bir yerde de Wobblies olarak anılan ABD’deki Dünya Endüstri İşçileri’nin (IWW) mücadelesini örnek gösterirler. Wobblies’i Hardt ve Negri için önemli kılan, sabit ve kalıcı yönetim aygıtları kurmaksızın, durmak bilmez bir hareket içinde oluşlarıdır. Wobblies güçlü grevler örgütlemiş olmalarına rağmen hiçbir zaman kalıcı sendikal yapılar kurmamıştır.¹⁸³ Deleuze ve Guattari’nin göçebelik üzerine vurgularını, Hardt ve Negri de paylaşır. Topraktan kopuş ve hareket halinde oluş devrimci öznenin temel karakteristiğidir. Öte yandan çokluğun mücadele alanı neresidir diye soracak olursak, Hardt ve Negri’nin vereceği cevap, her yer olacaktır. İmparatorluk bir “yok-yer”de hüküm sürdüğü için, ele geçirilecek bir iktidar/güç odağı ve sabit bir mücadele zemini yoktur. İmparatorluğa karşı her yerde mücadele edilmelidir. Çokluk hayatı otonom olarak yeniden üretme potansiyeline sahiptir.¹⁸⁴

¹⁷⁹ Hardt ve Negri, a.g.e., s. 220

¹⁸⁰ a.g.e., s. 251

¹⁸¹ a.g.e., s. 15

¹⁸² Michael Hardt: “Küreselleşmeciler Küreselleşmeyi Engelliyor”, <http://f50.../message-view.cgi?Nummer=202260&ThreadNummer=138&Beitrag=15>, 29.02.2004

¹⁸³ Hardt ve Negri, a.g.e., s. 221

¹⁸⁴ a.g.e., s. 397-399

Yazarlara göre, İmparatorluğa karşı sınırlı ve bölgesel bir otonomluğu amaçlayan bir projeye direnmek mümkün değildir. Ancak önerdikleri alternatif de somut olmaktan uzaktır: “İmparatorluğa ancak kendi genellik düzeyinde ve dayattığı süreçleri mevcut sınırlarını aşacak şekilde zorlayarak etkili bir biçimde karşı durulabilir...Küreselleşme bir karşı-küreselleşme, İmparatorluk da bir karşı-İmparatorlukla göğüslenmek zorundadır.”¹⁸⁵

Kısaca özetlemek gerekirse, otonomistlerin mevcut sistemi eleştirirken temel referans noktaları tahakküm ilişkileridir. Otonomistlere göre, kapitalist sistemde bütün toplumsal ilişkiler ve doğa-insan ilişkileri tahakküm ilişkileriyle biçimlenmiştir. Dolayısıyla bu ilişkilerin niteliğini değiştirecek bir mücadelenin bugünden, kendi içinde alternatif kültür, örgütlenme ve iktidar anlayışını oluşturması ve hayata geçirmesi gerekir. Küreselleşme sermayenin emekçi sınıfların mücadelesine bir cevap olarak gelişmiş olsa da, onu sadece kapitalizmin bir zaferi olarak yorumlamamak gerekir. “Ulusötesileşmenin” yarattığı koşullar, muhalefet hareketleri için de önemli fırsatlar yaratmaktadır. Pratik anlamda ulusal sınırları aşmış olan küreselleşme karşıtı hareket, teorik/politik anlamda da ulusal egemenliğin ele geçirilmesini değil, küresel alana yayılmış alternatif bir egemenlik biçiminin yaratılması hedefini taşımaktadır.

3.3.3. Sosyalistler:

Sosyalistler olarak sınıflandırdığımız bu gruba, Marksist-Leninist geleneğin çeşitli akımları içinde yer alan, kapitalizmin alternatifi olarak sosyalizmi hedefleyen grupları dahil ediyoruz.¹⁸⁶ Reel sosyalizmin bürokratik deneyimler yaratmasının getirdiği prestij kaybı, dünya işçi sınıfı hareketinin yenilgisi, ideolojik alanda Marksizmin uzun yıllardır geri planda kalması gibi nedenlerden dolayı uzun yıllardır zayıflayan sosyalist sol, küreselleşme karşıtı harekette de görece daha az temsil edilmektedir. Küreselleşme karşıtı harekete sosyalistler, genellikle daha geniş koalisyonlar içinde yer alarak destek vermektedir. Örneğin Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde ATTAC içinde, İtalya'da Cenova Sosyal Forumu'nda, İngiltere'de Globalise Resistance bünyesinde hareket eden çeşitli sosyalist gruplar mevcuttur. Bunun yanı sıra özellikle Brezilya'daki Topraksız Köylüler Hareketi (MST) örneğinde olduğu

¹⁸⁵ a.g.e., s. 221

¹⁸⁶ Bu sınıflama ile “özgürlükçü (liberter) sosyalizm” savunucularını dışarıda bırakmış oluyoruz. “Sosyalist” sözcüğü yaygın olarak Marksist-Leninistleri ifade ettiği için, bu kategori altında biz de yalnızca Marksist-Leninist geleneğin çeşitli temsilcilerini incelemeyi uygun gördük. Özgürlükçü solun çeşitli temsilcilerini -anarşistleri, otonom Marksistleri ve radikal demokratları- daha önceki bölümlerde incelemiş olmamız bu grupları kapsama zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır.

gibi çeşitli taban hareketlerinde de belirgin sosyalist eğilimler vardır. Porto Alegre II'deki sosyal hareketler toplantısında MST, "Başka Bir Dünya Mümkün - Yalnızca Sosyalizm Olarak" sloganını içeren bir pankart açmıştır.¹⁸⁷ Avrupa'da iki ana uluslararası Troçkist akım, Dördüncü Enternasyonal ve Uluslararası Sosyalist Akım (International Socialist Tendency) başından itibaren küreselleşme karşıtı hareket içinde yer almıştır. Uluslararası Sosyalist Akım'ın en büyük üç Avrupa şubesi, Britanya, İrlanda ve Yunanistan'daki Sosyalist İşçi Partileri (SWP), bu ülkelerde anti-kapitalist hareketin gelişmesinde büyük bir katkı sağlamıştır.¹⁸⁸ Türkiye'de de küreselleşme karşıtı hareketin bileşeni olarak kurulan İstanbul Sosyal Forumu, Sosyalist İşçi Partisi'nin Türkiye şubesi tarafından yönlendirilmektedir. Yine İtalya'daki PRC (Partito della Rifondazione Comunista) İtalya'daki küreselleşme karşıtı hareketlere destek veren en büyük sosyalist örgütlenmelerden biri olarak öne çıkmaktadır.

Sosyalistlere göre, sadece küreselleşme ve/veya neo-liberalizmle mücadele etmek mevcut sorunların üstesinden gelebilmek için yeterli değildir. Çünkü yoksullaşmadan, ekolojik kirlenmeye, üçüncü dünyanın borçlarından, savaşa pek çok sorun kapitalizmin yapısal özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Çeşitli reformlarla, ancak kısa vadeli ve yüzeysel çözümler üretilebilir. Kalıcı çözüm örgütlü işçi sınıfının mücadelesi ile kapitalizmi kökten devirmek ve yerine sosyalizmi inşa etmekle mümkündür.

Sosyalistleri diğer anti-kapitalistlerden (örneğin anarşistlerden) ayıran iki temel nokta vardır. İlk olarak, sosyalistler mücadelenin devrimci bir partinin önderliğinde yürütülmesi gerektiği fikrindedir. Oysa anarşistler ve diğer otonomistler, sınıf mücadelesini savunsalar bile, bu mücadelenin partilerden bağımsız yürütülmesi gerektiğini savunur. İkinci olarak, sosyalistler kapitalizmin alternatifi olarak ilk aşamada proletarya diktatörlüğünü savunur. proletarya diktatörlüğü işçi devleti anlamına gelir ki, devlet ancak toplumsal dönüşümün belli bir aşamasında yavaş yavaş söndürülmelidir. Anarşistler devrimle birlikte devletin de hemen ortadan kaldırılması gerektiği görüşünü savunur.

Sosyalistler tarihsel bir zorunluluk, kaçınılmaz bir olgu olarak görülen küreselleşme fikrini reddederler. Ancak küreselleşmenin ne olduğuna ilişkin farklı görüşler mevcuttur. Bazılarına göre, neo-liberalizm ve "küreselleşme" sermayenin içine

---

¹⁸⁷ Callinicos, *Anti-kapitalist...* s. 91

¹⁸⁸ Callinicos, *a.g.e.*, s. 90

düştüğü (aşırı birikim) krizini aşmak için geliştirdiği bir stratejidir. Günümüz dünyasını anlamada emperyalizm kavramı hâla geçerlidir, çünkü “küreselleşme” olarak adlandırılan dönem yepyeni bir dönem değil, sermayenin uluslararasılaşmasının devam ettiği ve bunun hâla ulus-devletler üzerinden yürütüldüğü bir dönemdir. Örneğin James Petras’a göre, küreselleşme “dünya-tarihsel gelişme sürecinde döngüsel bir olgu”dur.¹⁸⁹ Kapitalizm tarihinde doruğa ulaşmış küreselleşme evreleri, kriz anları ve ekonomik akışların içe döndüğü dönemler yaşanmıştır. Petras, dış ticaret ve uluslararası gelirlerin Avrupa gayri safi milli hasılasındaki payının, 19. yüzyılın sonunda, 20. yüzyılın sonunda olduğundan daha büyük olduğuna işaret ederek küreselleşmenin döngüsel bir tarihi olduğunu kanıtlamaya çalışır.¹⁹⁰ Anlaşılabacağı üzere Petras dünya piyasalarının bütünleşmesine dayalı bir küreselleşme fikrini reddeder. Petras’ın küreselleşmeden kastettiği, sermayenin uluslararasılaşmasından başka bir şey değildir. Farklı bir görüşe sahip olan Ellen Meiksins Wood ise; Hardt ve Negri’nin savunduğu biçimiyle bütünüyle entegre olmuş bir piyasanın gerçekliğini savunmasa da, bir olgu olarak küreselleşmeyi kabul eder. Wood’a göre “küreselleşme entegre olmuş bir piyasayı teşvik etmekten ziyade onu engellemektedir. Sermayenin küresel hareketi, sadece emeğe, piyasaya ve kaynaklara serbest ulaşımı gerektirmez, ayrıca kârlılığı artıran bir ekonomik ve toplumsal bölünmeyi de gerektirir.”¹⁹¹ Yani Wood’a göre küreselleşme döneminde eşitsiz gelişme dolayısıyla emperyalizm sürmektedir. Ancak Wood yeni bir emperyalizm teorisine ihtiyaç olduğu kanaatinde. Çünkü klasik emperyalizm kuramları emperyalizmi kapitalist güçler ve kapitalist olmayan güçler arasındaki bir ilişki biçimi olarak ele alır. Oysa günümüz dünyasında kapitalizm piyasa koşullarını küresel çapta empoze edebilmektedir. Wood şöyle ifade eder: “Tüm dünyanın kapitalist ekonomiye geçtiği bir dünya bağlamında değil, ama tüm dünyanın kapitalizmin zorunlulukları tarafından yönlendirildiği ve emperyalizmin bu zorunlulukların maniple (sic.) edilmesine dayandığı bu yeni durum, kapitalizmin bu klasik emperyalizm teorilerinin bir zamanlar tasavvur ettiğinden çok daha evrensel hale geldiğini gösteriyor. Dolayısıyla, çok yakın zamanda açığa çıkan bu evrensel kapitalizmi açıklamak için yeni bir kurama ihtiyacımız var.”¹⁹²

¹⁸⁹ James Petras, “Küreselleşme: Sosyalist Bir Perspektif”, çev. Ali Ekber, Küreselleşme ve ... s. 10

¹⁹⁰ A.g.e., s. 11

¹⁹¹ Ellen Meiksins Wood: “Sermaye İmparatorluğu”, çev. Ecehan Balta, A. Ekber Doğan, Praksis, Yaz-Güz 2003, S.10, s. 245

¹⁹² A.g.m., s. 248

Küreselleşmeye ilişkin tartışmada sosyalistler ulus-devletin varlığını sürdürdüğü noktada ortaklaşır. Ulus-devletin artık var olmadığı yönündeki yaygın görüşün tersine, sosyalistlere göre devletsiz bir kapitalizm düşünülemez. Hatta günümüzde sermayeler arasındaki rekabetin artmasına bağlı olarak devlet faaliyet alanını genişletmiştir. Yine James Petras ve Ellen Meiksins Wood üzerinden sosyalistlerin bu konuya yaklaşımlarını inceleyebiliriz.

James Petras ulus-devletin varlığını sürdürdüğü görüşünü, sermayenin ulusal sermayeler biçiminde bölünmüşlüğüne devam etmesi olgusuna dayandırır. Her bir ulusal sermaye yayılması sürecinde kendi devletine ihtiyaç duyacaktır. Sermaye daha fazla genişlemeye çalıştıkça devlete daha fazla ihtiyaç duyduğundan, günümüzde devletin hem faaliyet alanı genişlemiş hem de ekonomiye müdahalesi artmıştır. Petras, “küreselleşmeci tezler”in, çokuluslu şirketlerin, belirli herhangi bir ulus-devlette özgül bir yerleri olmayan küresel şirketler olduğu; eski ulus-devletlerin yerini uluslararası finans kuruluşları, DTÖ ve çokuluslu şirketlerin başındaki kişilerden oluşan yeni bir dünya hükümetinin aldığı; eski ekonominin yerini, enformasyon devrimine bağlı olarak yeni bir ekonominin aldığı gibi yanlış varsayımlardan hareket ettiğini belirtir. Oysa Petras’a göre; çokuluslu şirketler pek çok ülkede faaliyet gösterse bile, stratejik kararlar, yöneticiler ve kârların büyük bir kısmı ABD, AB ve Japonya’daki şirket merkezlerinde yoğunlaşmaktadır.¹⁹³ Çokuluslu şirketlerin araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin ve doğrudan yatırım kararlarının “ana”vatanda yoğunlaştığını ampirik verilerle destekleyen Petras, çokuluslu şirketlerin “küresel” olduğu görüşünü reddeder.¹⁹⁴ Uluslararası finans kuruluşlarının dünyanın pek çok yerinde çeşitli toplumsal kesimleri etkileyen kararlar aldığı doğrudur ancak, bu kararları alanlar güç ve fonları emperyal devletlerden alırlar. Yani uluslararası iktidar, ulusüstü varlıklarda değil, emperyal devletlerde temellenir.¹⁹⁵ Uluslararası finans kurumları emperyal devletlerin iktidarını daraltan değil, tersine genişleten, dolayısıyla emperyal devletler arasında rekabetin alanı haline gelen kurumlardır.¹⁹⁶ Yine bir başka yerde yazar, emperyal devletlerin, bilhassa ABD’nin çokuluslu şirketleri kurtarmak ve finansal krizleri engellemek için çeşitli coğrafyalardaki krizlere nasıl müdahale ettiğini, deniz aşırı pazarların ele geçirilmesi ve ülke pazarlarının korunmasında, “serbest pazar” söylemlerine rağmen nasıl merkezi bir

¹⁹³ Petras, “Devletin Merkeziliği”, *Küreselleşme ve...s.* 24-28

¹⁹⁴ Petras, “Neomerkantalist İmparatorluklar Çağında 3. Teknolojik Devrim Miti”, çev. Cevdet Aşkın, *Küreselleşme ve...s.*, s. 42

¹⁹⁵ Petras, “Devletin Merkeziliği”, *Küreselleşme ve...s.* 25, 37

¹⁹⁶ A.g.e., s. 25

rol oynadığını ve çokuluslu şirketler arasındaki rekabete emperyal devletlerin nasıl öncülük ettiğini gösterir.¹⁹⁷

Ellen Meiksins Wood ise, sermayenin ulus devlete olan ihtiyacını kapitalizmde ekonomik alanla siyasal alan arasındaki ayrışmaya dayandırır. Hardt ve Negri'nin görüşlerine ilişkin tartışmada da aktardığımız gibi Wood, kapitalist sınıf sömürsünün ekonomi dışı araçlarla, yani askeri ve siyasal baskı araçlarıyla değil, ekonomik araçlarla gerçekleştiğini belirtir. Ancak Wood hemen arkasından ekler: "Kapitalist el koyma biçimi doğrudan doğruya ekonomi dışı zorun gücüne bağımlı olmayabilir, ancak hâlâ bu zorun desteğine ihtiyaç duymaktadır.¹⁹⁸ Çünkü kapitalizm doğası gereği, piyasa "yasalarının" toplumsal düzeni bozmakla tehdit ettiği ve ekonomi dışı toplumsal bağları yıkmaya eğilimli olan anarşik bir sistemdir. Fakat aynı zamanda kapitalizm ciddi toplumsal düzenlemeleri gerektiren istikrar ve öngörülebilirlik gerektirir. Kısaca piyasanın anarşisi, onun toplumsal ilişkiler üzerindeki yıkıcı etkileri ve en önemlisi çoğunluğun mülksüzlüğüne dayalı olan iktidarın sürdürülmesi zorunluluğu gibi olgular bir takım düzenlemeleri zorunlu kılar.¹⁹⁹ Kapitalizmde bütün bu işlevleri yerine getirebilecek tek güç ulus-devlettir. Bugüne kadarki gelişmeler, "başka hiçbir kurumun, hiçbir ulusötesi örgütün, toplumsal düzenin, mülkiyet ilişkilerinin, istikrarın ve sözleşme garantisinin ya da sermayenin günlük yaşantısında ihtiyaç duyduğu diğer temel koşulların zorlayıcı bir garantörü olarak, ulus-devletin yerini almaya başlamadığını göstermektedir...Hatta sermayenin ihtiyaç duyduğu tipte bir düzenleme, belirgin olarak, tanımlanmış mekansal ve demografik sınırlar dışında olanaksızdır."²⁰⁰ Ellen Meiksins Wood, küresel ekonominin bütün bu zorunluluklara bağlı olarak teritoryal devletler sistemine dayandığını belirtir. Küresel sermayenin siyasal biçimi, küresel bir devlet değil, çok sayıda yerel devletten oluşan bir sistemdir. Wood'a göre sermayenin yayılması karşısında, ulus-devletin kendi sınırlarını aşamaması küresel kapitalizmin temel çelişkilerinden biri olarak açığa çıkar.²⁰¹

Ulus-devletin varlığını sürdürdüğüne dair görüşün en önemli politik sonucu, devlet iktidarının politik ve toplumsal mücadelede ele geçirilmesi gereken bir hedef olarak tanımlanmasıdır. Ulus-devletin sona erdiğini ileri süren görüşlerden bazıları (örneğin Hardt ve Negri) artık ele geçirilecek bir iktidar merkezinin olmadığını iddia

¹⁹⁷ Petras, "Değişik Adlı Bir Gül...", s. 164-166

¹⁹⁸ Wood, "Sermaye İmparatorluğu...", s. 242

¹⁹⁹ Wood, a.y.

²⁰⁰ Wood, a.g.m., s. 244

²⁰¹ Wood, a.g.m., s. 243, 245.

ederken, bazıları ise (örneğin sosyal demokratlar) zayıflayan ulus-devletin mücadele sürecinde en önemli müttefiklerden biri olduğunu savunur. Oysa sosyalistler, geçmişte olduğu gibi bugün de devrimci bir dönüşümün temel ayaklarından biri olarak devlet iktidarının ele geçirilmesini öngörür. Sosyalistlere göre, kapitalizme karşı mücadelede sadece ulus-üstü kurumların hedef tahtasına koyulması yetmez. Küresel muhalefet yerel dinamiklerini sağlamlaştırarak, her bir yerel devlete ve emperyalizme karşı mücadelesini yükseltmelidir. Çünkü “sınıflar arası iktidar mücadelesi hâlâ ulusal düzeyde verilmektedir.”²⁰²

3.3.4. Küreselleşme Karşıtı Hareketin Genel Politik Karakteri

Küreselleşme karşıtı hareket içindeki çeşitli politik perspektifleri kısaca özetlemeye çalıştık. Ancak küreselleşme karşıtı hareket kendisini oluşturan grupların toplamına indirgenemez. Küresel bir hareketten bahsedebilmemizin nedeni farklı grupları ve dünyanın pek çok bölgesindeki hareketleri birleştiren unsurlardır. Elbette bu birleştirici unsurlar ideolojik, politik ve kültürel boyutlarıyla incelenebilir, ancak biz ideolojik/politik boyutunu incelemekle yetineceğiz.

McAdam ve diğerleri insanların harekete geçmesi için en azından hayatları hakkında ortak bir mağduriyet duygusuna sahip olmaları ve kolektif eyleme geçerek sorunlarını çözebilecekleri kanaatine sahip olmaları gerektiğini belirtir.²⁰³ Küreselleşme karşıtı hareket içinde yer alan çeşitli aktörler -toplumun değişik kesimleri, öğrenciler, işçiler, çevreciler, köylüler, çeşitli sivil toplum örgütü mensupları ve diğer pek çokları- küreselleşme sürecinden farklı biçimlerde etkilenseler de, sorunlarını birbirinden yalıtık olarak algılamamakta tersine bu sorunların küreselleşme ve/veya neo-liberal programın küresel ölçekte uygulanmasından kaynaklandığını düşünmektedirler. Alex Callinicos sistem hakkında gelişen bu bilincin hareketi herşeyden daha fazla karakterize ettiğini belirtir.²⁰⁴ Küreselleşme olgusunu negatif bir süreç olarak gören küreselleşme karşıtlarının, bu olgu karşısında ortak bir mağduriyet duygusuna sahip oldukları aşıkardır. Bu mağduriyet duygusu tekil bir olay ya da yerel bir olgudan kaynaklanmadığı için, çok geniş kesimleri ortak çıkar nosyonu etrafında birleştirebilmektedir. Bu ortak çıkar alanı kendisini genellikle ahlâki terimlerle ifade etmektedir. Örneğin küreselleşme karşıtlarının temel sloganlarından biri olan “Dünya Satılık Değildir” ifadesinin arkasında, herşeyin alınıp satılabilir bir metaya

²⁰² Savran, a.g.m., s. 245

²⁰³ McAdam ve diğerleri, a.g.e., s.5

indirgenmesine karşı ahlaki bir öfke söz konusudur.²⁰⁵ Benzer biçimde hareketin bütün unsurlarını ortak kesen amaçlar somut biçimde tanımlanamadığı ve siyasi bir programa dönüştürülemediği için, nihai hedefler de ahlâki düzeyde formüle edilir. Küreselleşmenin “dünyayı insani olmaktan çıkarması”na karşı hedeflenen “kâr amaçlı değil, insan amaçlı bir dünya” yaratmaktır.²⁰⁶

Küreselleşme karşıtları küreselleşme olgusunun bütünüyle farklı boyutlarına mı odaklanmaktadır yoksa, problemi tanımlarken kullandıkları ortak bir çerçeve mevcut mudur? Küreselleşme karşıtı hareketi doğuran önemli dinamiklerden biri olarak Pierre Bourdieu, Noam Chomsky, Susan George, Naomi Klein gibi entellektüellerin ürettiği eleştirel bir yazının gelişiminden çalışmanın başında söz etmiştik. Küreselleşme karşıtı hareketin doğuşundan beri, bu yazının hareket içinde belli düzeylerde etkin olduğunu, aktivistlerin karşıtlık kurduğu şeyi tanımlamada, bu yazarların neo-liberalizme yönelttiği temel eleştiri noktalarının referans olduğunu belirtmek gerekir. Bunların başında, adil olmayan ticaret, finansal liberalizasyon, iktisadi gücün sınırsızlığı, çokuluslu şirketlerin faaliyetleri, “ulusüstü” kurumların demokratik olmayan yönetimi gibi konular gelmektedir. Hareketin bütününe mal olmuş çarpıcı sloganlar genellikle bu unsurları içerir.

Van Aelst ve Walgrave’in daha önce bahsettiğimiz araştırmasında da, küreselleşme karşıtlarının oldukça kapsamlı bir kavram olan “küreselleşme”nin bambaşka yönlerine değil, belli birkaç yönüne odaklanmakta olduğu açığa çıkmıştır. Van Aelst ve Walgrave’in araştırmasına konu olan 17 web sitesinin büyük bir çoğunluğu serbest ticaret ve ekonomik tahakküm konularına yönelmektedir. Yani küreselleşme karşıtları için “küreselleşme” birincil olarak ekonomik bir sorundur. İkincil olarak ise küreselleşme politik bir sorun olarak görülmektedir. Çeşitli web siteleri özellikle ulusüstü kurumlar tarafından yürütülen “uluslararası yönetişimin” demokratik olmadığı yönünde tartışmalar yürütmektedir. Küreselleşmenin kültürel boyutu ise en az ilgi gösterilen konu olarak ortaya çıkmaktadır.²⁰⁷ Bu bulgular küreselleşme karşıtlarının, geçtiğimiz on yıllık dönemde entellektüel/siyasi alana damgasını vuran post-modernizmin kimlik politikalarını siyasi bir çizgi olarak benimsememekte olduğunu açık bir biçimde göstermiştir. Elbette küreselleşme karşıtı

²⁰⁴ Callinicos, a.g.e., s. 16

²⁰⁵ Callinicos, a.g.e., s.29

²⁰⁶ Ahmet İnsel, “Küresel Karşı-iktidar Arayışı”, Radikal İki, 29 Ekim 2000

²⁰⁷ Peter Van Aelst ve Stefaan Walgrave, “New Media, New Movements? The Role of the Internet in Shaping the ‘Anti-Globalization’ Movement”, *Information, Communication & Society*, S. 4, 2002, s. 478

hareket içinde daha önce kimlik siyasetine dönüştürülen konularla ilgili –toplumsal cinsiyet, ırk, ulusal köken vs.- mücadele veren çok sayıda örgüt mevcuttur. Dahası küreselleşme karşıtı hareket, geçen yirmi otuz yılda farklı baskılarla mücadele etmiş hareketlerin tarihsel birikimlerini arkasına alan, bu hareketlerin gündeme getirdiği sorunları önemseyen ve tahakkümün çeşitli biçimlerine karşı olmayı, çeşitliliğin ve farklılığın korunmasını siyasi ve ahlâki ilkeler olarak benimseyen bir harekettir. Ancak küreselleşme karşıtı hareket “belirli bir kimliğe sahip olmanın diğer bütün kolektif eylem temellerinin yerini aldığı”²⁰⁸ anlamındaki kimlik siyasetini ve “rakip tikelciliklerin çatışması”na²⁰⁹ indirgenen siyaset anlayışını aşmış, farklı mücadele konularını ortak bir çerçeve ve mücadelede bütünleştirmeyi başarmıştır. Artık tartışma farklı kimliklerin ve kültürlerin tanınmasına ilişkin değil, sermayenin farklı kültür ve kimliklerden kendi birikimi için nasıl faydalandığına ilişkindir. Naomi Klein’in sermayenin çok kültürcülükten nasıl fayda sağladığını uzun uzun tartıştığı No Logo adlı eserinin, tüm dünyada en çok okunan kitaplar arasına girmesi tartışmanın yönüne dair önemli bir veri sunmaktadır.

Küreselleşme karşıtı hareketin perspektifinden, küreselleşme sürecinin baş aktörleri olarak, çok uluslu şirketler ve “ulusüstü” kurumlar görülmektedir. Küreselleşme karşıtı hareketlerin sembolik ve önemli anları olan zirve protestolarında özellikle uluslararası kurumlar hedeflenir. Eylemlerde zaman zaman hükümet temsilcileri de protesto edilir, ancak devlet doğrudan hedeflenmez. Devletin muhalefet dışında tutulmasının bir nedeni, küreselleşme karşıtı hareket içindeki büyük çoğunluğun ulus-devleti küreselleşme sürecinde mağdur edilen bir konumda görmesidir. Buna paralel olarak devlet-iktidarının ele geçirilmesi amacı da taşınmaz. Ancak küreselleşme karşıtı hareketin devlet iktidarını hedeflememesinin önemli bir nedenini de örgütlenme biçimlerinde aramak gerekir. Hareketi oluşturan unsurların büyük çoğunluğu parti-dışı örgütlenmelerdir ve temsile dayalı mekanizmaları genellikle reddederler. Bugüne kadar devlet iktidarına talip olmak, ister parlamenter yolla olsun ister parlamento dışı yollarla, hep parti aracılıkları ile mümkün olmuştur. Küreselleşme karşıtı hareketin daha fazla parti-dışı örgütlere dayanması, iktidara talip olmalarını da engelleyen bir faktördür. Küreselleşme karşıtı hareketin simgesi haline gelmiş olan Jose Bove “Biz iktidarı talep etmiyoruz, karşı-iktidarı oluşturuyoruz”²¹⁰ derken, küreselleşme karşıtı harekette

²⁰⁸ Callinicos, a.g.e., s. 118

²⁰⁹ Callinicos, a.g.e., s. 118

²¹⁰ Jose Bove'den aktaran Ahmet İnel: “Küresel Karşı İktidar Arayışı”, *Radikal İki*, 29 Ekim 2000

oldukça yaygın olan bir görüşün sözcülüğünü yapmaktadır. “İktidarı talep etmeden karşı-iktidar oluşturmak” hareket içindeki bazı radikal gruplar için (örneğin anarşistler) her türlü iktidara karşı olmak, toplumsal bir dönüşümü yeni iktidarlar yaratmadan sağlamak gibi anlamlar taşısa da, reformist gruplara mevcut iktidar güçlerine aşağıdan bir baskı oluşturmaktan öte bir anlam taşımaz.

Küreselleşme karşıtı mücadelenin ne için verildiği, istenenin ıslah edilmiş bir kapitalizm mi yoksa bütünüyle bambaşka bir toplum modeli mi olduğu konusunda bir oydaşma bulunmadığını ifade etmiştik. Ancak günümüz anti-kapitalizmde ana eğilimin radikal bir kopuştan ziyade, “pazar ekonomisi yöntemini mutlak biçimde reddetmeden, kapitalizmin “sınırsızlığına” bir set çekmek”²¹¹ olduğunu belirtmek gerekir. Küreselleşme karşıtları çatışmayı “üretim tarzları alanında değil, iktisadi güç ve onun sınırsızlığı ile siyasal güç arasındaki çelişki” üzerine kurmaktadır.²¹² Reformist olsun, radikal olsun muhalif grupların çoğunluğunun ileri sürdüğü talepler, mevcut sistemin demokratikleştirilmesine, siyasal, toplumsal ve çevresel adalet arayışına yönelmiştir.

3.4. KÜRESELLEŞME KARŞITI HAREKETİN TABANI

Küreselleşme karşıtı hareketin tabanına ilişkin bir analiz, bu hareketin hangi sosyal sınıf ve/veya tabakalara dayandığını incelemeli ve bu grupların bazı demografik özellikleri hakkında temel verilere dayanmalıdır. Kapitalist küreselleşmenin hem uzamsal hem de sosyal açıdan oldukça geniş kesimleri etkilediğini, buna bağlı olarak küreselleşme karşıtı hareket içinde değişik alanlarda örgütlü olan aktörlerin yer aldığını çalışmanın daha önceki bölümlerinde belirtmiştik. Dünyanın dört bir yanındaki muhalif hareketlerin ve çeşitli örgütlerin küreselleşme karşıtlığı zemininde bir araya geldiği ve bu bir araya gelişin oldukça gevşek ağlar aracılığıyla gerçekleştirildiği düşünüldüğünde, küreselleşme karşıtı hareketin tabanına dair bir araştırmanın oldukça güç olacağı açıktır. Üstelik küreselleşme karşıtı harekete katılan grupların oranları da, çeşitli ülkelere ve bölgelere göre farklılık gösterir. Örneğin, Almanya’da küreselleşme karşıtı hareket daha fazla “yeni sosyal hareketler”in üye tabanından katılımlar olurken, Fransız aktivistlerin çoğunluğu sendikalardan gelmektedir. İspanya ve İtalya’da ise hareket çok daha

²¹¹ Ahmet İnsel, “Anti-kapitalizm, Pazar ve Küreselleşme”, *Radikal İki*, 26.01.2003

²¹² İnsel, “Anti-kapitalizm, Pazar...”

heterojen bir tabandan beslenmektedir.²¹³ Bu farklılıkların bölgeler arasında daha çarpıcı olacağı beklenmelidir. Örneğin Latin Amerika'daki sosyal hareketlerin gücüne bağlı olarak bu bölgede küreselleşme karşıtı hareket daha fazla küçük köylü, topraksız kır işçisi ve işsiz hareketlerinden beslenmektedir. Öte yandan aktivistlerin çoklu örgütsel üyelikleri analizi zorlaştıran diğer bir unsurdur. Cenova gösterilerine katılan aktivistlerle yapılan bir araştırmada, aktivistlerin %97.6'sının geçmişte veya günümüzde en az bir örgüte, %80.9'unun en az 2, %61'inin en az 3, %38.1'inin en az 4, %22.8'inin en az 5 ve %12.6'sının en az 6 ve daha fazla örgüte üye olduğu bulunmuştur.²¹⁴ Yine 2001 yılında Floransa'da gerçekleştirilen Avrupa Sosyal Forumu'na katılanların yoğun olarak birden fazla örgüte üye olduğu tesbit edilmiştir.²¹⁵ Çoklu üyeliklerin temel nedenini şemsiye örgütlenmelerde aramak gerekir. Örneğin partili veya sendikalı pek çok kişi aynı zamanda ATTAC gibi şemsiye örgütlere üye olmaktadır.

Küreselleşme karşıtı hareketin kendini daha fazla zirve protestoları ile ifade etmesi ve bu protestolara katılımın zamansal ve finansal kaynak gerektirmesi; oluşturulan örgütsel ağların internet üzerinden şekillenmesi ve bu ağlara dahil olabilmenin teknoloji ve bilgi donanımına sahip olmayı gerektirmesi gibi nedenlerle, pek çok insan bu hareketin bir orta sınıf hareketi olduğu, toplumun görece elit bir kesimini harekete geçirdiği yönünde bir fikre sahiptir. Ancak bu bakış açısı zirve zirve dolaşan bir grubun olduğunu, katılımcıların çoğunun başka ülkelerden geldiğini ve oluşturulan ağlara yalnızca internet aracılığı ile katılmanın mümkün olduğunu varsayar.

Anarşist Eurodisnie Topluluğu'ndan bir aktivistin aktardığına göre, "Avrupa Halkları Küresel Eylem Konferansı (Mart 2001) sırasında yapılan "zirve zirve dolaşmak yerel eylemciliğe karşıdır" konulu bir seminerde, insanlara gerçekten kaç zirveye katılmış oldukları sorulduğunda, hemen hemen hiç kimsenin "zirveden zirveye dolaşmak" olgusu olarak nitelendirilebilecek tarzda ikiden fazla zirveye katılmadığı"²¹⁶ ortaya çıkmıştır. Elbette çeşitli örgütlerin ulusal ve uluslararası önderleri, öne çıkan entellektüeller ve oluşan küçük bir kesim zirvelerin ve Sosyal Forumların çoğuna katılmaktadır. Ancak tabandan söz ettiğimizde bu grupları değil, harekete geçirdikleri grupları kastetmekteyiz. Büyük protestolar uluslararası ağlar yoluyla örgütlenmiş olsa da, katılımın sayısını ve niteliğini belirleyen unsurlar, uluslararası faaliyet yürüten

²¹³ Donetella della Porta, "Democracy in Movement: Organizational Dilemma and Globalization from Below", 3-5 Kasım 2003'te yapılan "Les Mobilisations altermondialistes" Kolloyumunda sunulan metin, www.afsp.msh-paris.fr/activite/groupe/germm/collgermm03txt/germm03dellaporta2.pdf, 22.04.2004

²¹⁴ della Porta, "Democracy in Movement..."

²¹⁵ Andretta, della Porta ve Mosca e Reiter'dan aktaran della Porta, "Democracy in Movement..."

örgütlerin değişik ülkelerden taşıdığı insanlar değil, bu örgütlerin ulusal/yerel ayakları ve protestonun gerçekleştiği ülkenin muhalif hareketleri ve örgütleridir. Örneğin Seattle'da çok sayıda ülke dışından gelen aktivist olmasına rağmen, asıl katılımı artıran unsur Amerikan sendikalarının desteği ve katılımı olmuştur. Yine Dünya Sosyal Forumları pek çok ülkeden çok sayıda örgütü ve aktivisti bir araya getirir, ama sokaklardaki gösterilerde Forumun yapıldığı ülkeden aktivistlerin sayısı her zaman daha fazladır.

Öte yandan internete erişim, küreselleşme karşıtı hareket içindeki ağlarda ve eylemlerin organizasyonu sürecinde yer almayı ve dünyanın pek çok bölgesindeki etkinlikler hakkında bilgilenmeyi büyük oranda kolaylaştırır, ancak bu durum mutlaka kişisel olarak internete erişimi zorunlu kılmaz. Kollektif ve örgütsel erişim olanakları, bireysel olarak bilgisayar ve internet donanımından mahrum kesimlerin de hareketle ilişkilmesini mümkün kılmaktadır. Öte yandan küreselleşme karşıtı harekete katılımın tek tek yolu internet dolayımı değildir. Zirve protestolarının gerçekleşebilmesinin önemli bir nedeni ulusal ve yerel düzeyde çok sayıda küreselleşme/neoliberalizm/emperyalizm muhalifi hareket ve örgütün varlığıdır. Bu hareket ve örgütlerin çoğu elbette internet üzerinde şekillenen ağlara dahildir. Ağlar öncelikle çeşitli örgütleri bir araya getirir. Protestoların nerede ve nasıl gerçekleştirileceği büyük ölçüde bu ağlar üzerinden şekillense de, örgütler tabanlarını seferber etmek için çok çeşitli yöntemler kullanır.

Küreselleşme karşıtı hareketin sosyal tabanına dair bütünlüklü bir araştırma bulunmadığı için, hareketin hangi sosyo-ekonomik gruplara dayandığı, katılanların yaşa, cinsiyete ve buldukları coğrafyaya göre dağılımı gibi konularda kesin verilere sahip değiliz. Ancak küreselleşme karşıtı harekete dair edindiğimiz bilgileri yorumlayarak ve sınırlı sayıdaki örgütün tabanı hakkında edindiğimiz bilgileri derleyerek hareketin tabanına dair sınırlı da olsa bir anlayış geliştirebiliriz.

Küreselleşme karşıtı hareketin farklı sınıf ve tabakalara dayandığını, harekette yer alan örgütlerin çeşitliliğinden anlayabiliriz. Örneğin binlerce köylüyü, küçük çiftçiyi ve tarım işçisini harekete geçiren MST'nin²¹⁷, Meksika yerlilerinin mücadele örgütü olan Zapatistalar'ın, Fransa'da küçük çiftçilerin örgütü olan Confederation Paysanne'nin, Hindistan'da Gandici Sosyalist Köylü Birliği'nin ve daha onlarcasının

---

²¹⁶ Marco, "Zirve Zirve Dolaşmayı Bırakın!" Küreselleş-me..., s.144,

mevcudiyeti küreselleşme karşıtı hareket içinde güçlü bir köylü tabanın varlığına işaret ederken, çeşitli sektörlerde örgütlü işçi sendikalarının varlığı işçi sınıfının da harekette içerildiğini gösterir. Çeşitli kampanyaları örgütleyen çok sayıdaki sivil toplum örgütü ve yurttaş inisiyatifi oldukça heterojen grupları -gençleri, entellektüelleri, beyaz yakalı işçileri ve hizmet sektörü çalışanlarını, orta sınıfın değişik unsurlarını- harekete geçirebilmektedir. Örneğin ATTAC farklı gruplardan oluşan güçlü bir tabana sahiptir. Fransız ATTAC'ın kurucu üyeleri arasında, çeşitli sendikalar, dernekler, gazete ve dergi çevreleri ve entellektüeller yer alır. Marcos Ancelovici'ye göre, entellektüeller sadece sembolik üye olmaktan çok, merkezi rolleri olan aktif üyelere sahiptir. ATTAC üyeliğinde dikkat çekici bir özellik, ağırlıklı grubu kamu sektöründe örgütlü sendikalar, özellikle öğretmen sendikalarının oluşturmasıdır.²¹⁸ Öğretmenlerin, küreselleşmenin sonuçlarından doğrudan etkilenen gruplar (tekstil işçileri gibi) arasında yer almadıkları halde, Fransa'da küreselleşme karşıtı hareketin önde gelen aktörleri arasında yer almaları ilgi çekicidir. Bernard Cassen ATTAC'ın sosyal tabanının çoğunluğunun kamu hizmetlerinde çalışan alt-orta sınıf mensupları olduğunu, aynı zamanda hizmet sektöründe olup da özel sektörde çalışan işçi ve yöneticilerin mevcut olduğunu ve az sayıda da çiftçi ve işsizlerin yer aldığını belirtir.²¹⁹ Yukarıda da söz ettiğimiz gibi farklı ülkelerde, küreselleşme karşıtı hareketin dayandığı sosyal grupların ağırlığı değişiklik göstermektedir. Kuzey Amerika'da çevreci hareketler oldukça güçlü iken Fransa'da kitleleri harekete geçirebilecek bir güce sahip olmadıkları gibi, ATTAC'ın kurucuları arasında Yeryüzü Dostları (Friends of The Earth) dışında çevreci bir örgüt de yoktur.

Küreselleşme karşıtı harekete Kuzey ve Güney ülkelerinden katılım konusunda farklı görüşler vardır. Bazıları bu hareketin daha fazla Kuzey Amerika ve Avrupa'ya dayandığını iddia eder ve pek çok eyleme üçüncü dünyadan katılımın yetersiz olduğu yönünde eleştirilerde bulunur.²²⁰ Öte yandan tersi görüşler de mevcuttur. Örneğin Buttell'e göre küreselleşme karşıtı protestoların aslan payı güney ülkelerinde gerçekleşmiştir.²²¹ İki farklı görüşün temel nedeni küreselleşme karşıtı hareketin sınırlarını farklı çizmeleridir. Birinci görüş, küreselleşme karşıtı hareketi büyük zirve

²¹⁷ Bkz. Michael Löwy, "The Socio-Religious Origins of Brazil's Landless Rural Workers Movement", *Monthly Review*, Haziran 2001. www.findarticles.com/cf_dls/m1132/2_53776497771/print.jhtml, 10.02.2004.

²¹⁸ Marcos Ancelovici, "Organizing against Globalization: The Case of ATTAC in France", *Politics & Society*, C. 30, S. 3, Eylül 2002,, s. 440

²¹⁹ Bernard Cassen, "On The ATTACK", *New Left Review*, S. 19, Ocak-Şubat 2003, s. 46

²²⁰ Roland Bleiker, "Activism After Seattle: Dilemmas of the Anti-globalisation Movement", *Pasifica Review*, C. 14, S. 3, Ekim 2002, s. 200

²²¹ Frederick H. Buttell, "Some Observation on the Anti-globalisation Movement", *Australian Journal of Social Issues*, C. 38, S. 1, Şubat 2003, s. 98

protestoları ile sınırlarken, ikinci görüş dünyanın farklı bölgelerinde gerçekleşen küreselleşme karşıtı protestoları ve kendilerini hareketin bir parçası olarak gören tüm küreselleşme karşıtı grupları ve bunların mücadelelerini küreselleşme karşıtı hareketin çerçevesine alır. Bize göre, sadece eylemlere odaklanmak hareketin tarihsel ve toplumsal kökenlerini anlamamızı zorlaştırır. Kaldı ki büyük zirve protestolarına paralel olarak dünyanın pek çok bölgesinde yerel düzeyde gerçekleştirilen protestoları hareketin bir parçası olarak görmemek mümkün değildir. Üçüncü dünya ülkelerinde yerel eylemlerin özellikle Brezilya, Arjantin, Güney Kore, Bolivya, Endonezya Tayland ve Hindistan'da yoğunlaştığı görülür.²²² Öte yandan üçüncü dünya ülkelerinin küreselleşme karşıtı harekete katılımı sadece yerel eylemler yoluyla değildir. Küreselleşme karşıtı hareketi hazırlayan eylemlerden biri olan “kıtalararası karavan” eylemine Güneyden katılımın oldukça yüksek olmasından da anlaşılacağı gibi Güney ülkeleri başlangıcından beri küreselleşme karşıtı hareketin temel dinamiğidir. Dünya Sosyal Forumlarının üçüncü dünya ülkelerinde gerçekleştirilmesi ile de üçüncü dünya ülkelerinin küreselleşme karşıtı hareketteki ağırlığı artmıştır.

Buttel, küreselleşme karşıtı hareketin en aktif katılımcılarını gençlerin oluşturduğu yönünde bir gözleme sahiptir.²²³ Bu gözleme dayanarak küreselleşme karşıtı hareketin katılımcılarının genç ve iyi eğitilmiş olduğunu, “yeni sosyal hareketler”in tabanını oluşturduğu öne sürülen “yeni orta sınıf”ın sosyal profiline benzer bir profil sergilediğini ileri sürer. Ampirik verilere sahip olmamakla birlikte eylemlerde gençlerin daha aktif olması ve hareketin gençlerden daha fazla beslendiği yorumlarına neden olması, gençlerin daha çok doğrudan eylem gruplarında yer almaları, bu eylemlerin basının daha fazla ilgisini çekmesi ve yeni eylem biçimlerinin ağlar üzerinde tartışılıyor olması ile ilgili olabilir. Ancak bu küreselleşme karşıtı hareketin bir gençlik hareketi olduğu, ya da gençlerin çoğunlukta olduğu anlamına gelmez. Küreselleşme karşıtı hareket içinde doğrudan eylem grupları dışında çok sayıda örgüt ve grup vardır. Bernard Cassen, ATTAC gibi oldukça popüler bir örgütte bile gençlerin (35 yaşın altında olanların) oranının %25-30'u geçmediğini, gençliği çekmek konusunda parti ve sendikaların da benzer problemleri yaşadığını belirtir.²²⁴ Yine Sosyal Forumlar'a

---

²²² Buttel, a.g.m., s.98

²²³ Buttel, a.g.m., s. 100. (Buttel gözlemini ampirik bir araştırmaya değil, popüler basın ve hareket içindeki grupların web sayfalarından edindiği izlenime dayandırır. Bkz. Dipnot No: 8)

²²⁴ Cassen, a.g.m., s. 46

gençlerin daha fazla katılımını sağlamak, Forum organizatörlerinin gündeminde olan bir sorundur.

Kısaca özetlemek gerekirse, kanaatimizce küreselleşme karşıtı hareket sınıfsal, mekansal ve yaş grupları bakımlarından heterojen bir tabana sahiptir. Ancak küreselleşme karşıtı hareketin tabanına dair bütünlüklü bir araştırmanın eksikliği nedeniyle bu iddiaların sadece gözlem ve yorumlara dayandığını tekrar hatırlatmak gerekir.

4. KÜRESELLEŞME KARŞITI HAREKETİN ÖRGÜTLENME YAPISI

Önceki bölümlerde küreselleşme karőiti hareketin heterojen bir tabandan beslendiğini, farklı talepleri ve farklı politik perspektifleri olan çeşitli aktörlerin/örgütlerin/hareketlerin ortak eksenlerde bir araya gelmesiyle oluştuğunu vurguladık. Ancak asgari düzeyde de olsa örgütsel bir bütünleşme olmadığı sürece, bütünlüklü bir sosyal hareketten söz edemeyiz. Küreselleşme karőiti hareket içindeki farklı muhalefet güçleri arasındaki eklemlenme örgütsel düzeyde nasıl gerçekteleőmektedir?

Merkezi bir örgütlenmenin olmayıőı ve yeni örgütlenme formlarının yaratılıyor olması, küreselleşme karőiti hareketin örgütsel yapısını anlamakta belirli bir zorluğa neden olabilir. Çünkü bu zamana kadar örgütlenmelerin ezici bir çoğunluğu ulusal düzeyde gerçekteleőtirilmiőtir. Uluslararası örgütlenmeler ise genellikle ulusal temsiliyetler üzerinden yürütülmüőtür. İspanya İç Savaşı'ndaki anti-faşist mücadelede dünyanın dört bir yanından gelen gönüllülerin oluőturduduđu "Uluslararası Tugaylar" örneğinde olduğu gibi, tarihte gerçekte anlamda tabandan uluslararası hareket örnekleri olmasına rağmen, bunlar küresel ölçekli hareketler olmaktan çok belirli bir ülke saatinde yürütülen mücadelelerdir. Yine, 1980'lerin sonlarından itibaren Greenpeace, Friends of the Earth gibi çok sayıda uluslararası mücadele yürüten örgüt ortaya çıkmış olsa bile, hiç biri küreselleşme karőiti hareketin yarattığı zenginlikte bir küresel örgütlenme biçimini daha önce yaratamamıőtir.

Daha önce sıklıkla söz ettiğimiz gibi küreselleşme karőiti hareket çok sayıda örgütün bir araya gelmesiyle varolabilmiőtir. Bu yüzden ilk analiz düzeyimiz, hareket içindeki çeşitli örgütlerin, kendi iç örgütlenmelerini nasıl sağladığına ilişkin olacaktır. Ancak küreselleşme karőiti hareketin yapısı ve örgütlenme biçiminden bahsederken elbette en önemli unsur uluslararası koalisyonların ve çeşitli zirve protestolarının nasıl örgütlendiğidir. Harekete asıl formunu veren bu düzeydeki örgütlenme ikinci analiz düzeyimizi oluşturacaktır. Küreselleşme karőiti hareketin yapısını ve örgütlenme biçimini anlamamızı sağlayacak olan üçüncü düzey ise sosyal forumların örgütlenme sürecidir. Aktörlerin büyük çoğunluğunu içeren Sosyal Forumların örgütlenme biçiminin analizi, onu daha önceki sosyal hareketlerin uluslararası platformlarıyla karşılaőtırmek için fırsat sunacaktır.

4.1. KÜRESELLEŞME KARŞITI HAREKETİ OLUŞTURAN ÖRGÜTLER İÇ ÖRGÜTLENMELERİNİ NASIL SAĞLAMAKTADIR?

Küreselleşmeye karşı oluşan muhalefeti, kendiliğinden oluşan tepkiler olarak görmek mümkün değildir. Bu sürecin şekillenmesi örgütlü politik çabaların ürünüdür. Bir kısmı oldukça eskilere dayanan, bir kısmı görece yeni olan bu mücadelelerin örgütlenme biçimleri de oldukça çeşitlilik arz eder. Küreselleşme karşıtı hareket içinde yer alan örgütleri üç kategoride incelemek mümkündür: Yurttaş inisiyatifleri, taban hareketleri ve anarşist ve otonom örgütlenmeler. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, her bir örgütün tarihsel ve toplumsal özgünlüklerinden kaynaklanan farklılıkları dikkate alındığında her türlü kategorizasyon belirli ölçülerde indirgemeyi içinde barındırır.

4.1.1. Yurttaş İnişiyatifleri

Çeşitli yardım örgütleri, araştırma grupları, tüketici örgütleri, belirli konularda uluslararası kampanyalar yürüten örgütler, alternatif medya örgütleri ve benzerleri bu gruba dahil olan örgütlenmelerdir. Bunlar da kendi içinde büyük farklılık gösterir. Kimileri esas olarak kadro örgütlenmelerine dayanan STK tipi yapılanma arz ederken, kimileri geniş bir tabana sahip olan ve farklı örgütleri de bünyesinde barındıran şemsiye örgütlerdir. Dar kadro örgütlenmesine dayanan sivil toplum örgütlerinin pek çoğunun da çeşitli sosyal hareketlerle ve sivil inisiyatiflerle yakın ilişki içinde olduğunu belirtmek gerekir.

Tekil örgütlerin çoğu, benzer alanlarda faaliyet yürüten örgütlerle koalisyonlar kurarlar ve küreselleşme karşıtı hareket içindeki varlıklarını bu koalisyonlar üzerinden gösterirler. Örneğin Oxfam, İngiltere merkezli bir araştırma ve yardım örgütü iken, 50 Yıl Yeter adlı, DB, IMF ve DTÖ politikalarına karşı kampanyalar örgütleyen uluslararası ağın da bir parçasıdır. Küreselleşme karşıtı hareket içinde yer alan çok sayıdaki tekil örgütü burada tek tek incelemek olanaksızdır. Kurdukları koalisyonların nasıl işlediğini ise bir sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak inceleyeceğiz.

Küreselleşme karşıtı hareket içinde yer alan şemsiye örgütlere örnek olarak, oldukça geniş bir tabana sahip olan ve hareket içinde öne çıkan ATTAC'ın örgütlenme modelini ele alacağız.

ATTAC, kuruluşundan itibaren hızla büyüyen, iki yıl içinde 30 binden fazla üyeye sahip olan ve insanları harekete geçirebilen bir örgüt olarak küreselleşme karşıtı hareket içinde hızla sivrilmiştir. Hem bireysel üyeleri, hem de tüzel kişilikleri (temel

→ : Seçer, Atar → : Tavsiye eder, Teklif eder

Ulusal Düzey:

1. Genel Meclis: Örgütlenmenin en yüksek organı olan genel meclise üyelik aidatı ödeyen herkes dahildir. 30.000'den fazla üyesi vardır. Yılda bir kez toplanır. Kararlar çoğunluğun oyuyla alınır, ancak statü değişikliği ve fesih kararı ancak meclise katılan üyelerin üçte iki çoğunluğuyla alınabilir. Yönetim kurulu üyelerini seçer.
2. Yönetim Kurulu: 30 sandalyeye sahip olan yönetim kurulunun 18 üyesi kurucu üyeler için ayrılmıştır. Geri kalan 12'si Genel Meclisin 30.000 üyesi arasından seçilir. Üyeler üç yıl için seçilir. Yılda en az iki kez toplanır. Genel Meclisin yetkisi dışındaki bütün kararları alan organdır. Kararlar çoğunluk oyuyla alınır.
3. Kurucular Kurulu: 70 kişiden oluşan kurucular kurulu, Yönetim Kurulu'na genel yönelim ve eylem hattı konusunda tavsiyelerde bulunur.
4. Büro: Başkan, başkan yardımcıları, genel sekreter, ve mali sorumludan oluşur ve yönetim kurulu içinden seçilir. Başkan derneğin yasal temsilcisidir. Büro yönetim kurulunun kararları doğrultusunda derneğin yönetiminden sorumludur.
5. Bilim Konseyi: Üyeleri Yönetim Kurulu tarafından tayin edilir ve araştırma ve yayın faaliyetinden sorumludur.

Yerel Düzey:

1. Yerel Komiteler: Yerel komitelerin her birinin kendi tüzel kişiliği vardır. Merkezden görece bir özerklikleri mevcuttur. ATTAC adına yerel faaliyet yürütmek ve tüzel kişilik hakkı elde etmek, merkezi politik çerçeveyi kabul etmek ve benimsemek koşuluyla tanınır. Her bir yerel örgütün kendi başkan, sekreter gibi yönetim aygıtı vardır. 2003 yılı itibariyle Fransa ATTAC 200'den fazla yerel komiteye sahiptir.²²⁹

²²⁸ Ancelovici, a.g.m., s. 442-444

²²⁹ Bkz. Cassen, a.g.m., s. 43

2. Yerel Komitelerin Ulusal Konferansı: Yerel Komitelerin temsilcilerinden oluşur ve derneğin genel yönelişini daha ayrıntılı hale getirip geliştirirler. Yılda birkaç kez toplanır. Merkezi Yönetim Kurulu nezdindeki statü ve rolü hala tartışılmaktadır.

Ayrıca ATTAC'ın uluslararası ilişkilerini yürüten 20 kişiden oluşan bir Uluslararası Komisyon mevcuttur.

Oldukça formel bir örgütlenme yapısına sahip olmasına rağmen ATTAC merkeziyetçi değildir ve katılımcı bir yapısı vardır. Yerel komitelerin -derneğin genel yönelimleri çerçevesinde hareket etmek koşuluyla- kendi strateji ve etkinliklerine karar verebilecek düzeyde özerkliğe sahip olması bu noktada kritik bir öneme sahiptir. Yerel komitelerin merkezin müdahalesinden uzak işleyişi sayesinde daha aktif üyelik mümkün olmaktadır. Bazı yerel komiteler konferans, forum gibi etkinlikleri tercih ederken, diğerleri sokak gösterilerine yoğunlaşabilir. Yerel komiteler, belirli konularda yerel düzeyde koalisyon kurabilirler.

İnternetin ATTAC'ın gelişiminde özel bir yeri vardır. ATTAC ilk kurulduğunda yerel komitelerin inşa edilmesi plan dahilinde değildi. ATTAC internet sayesinde duyulmaya başlandıkça yatay ağlar da paralel olarak gelişti. Yerel komitelerin oluşumu, ulusal organları şaşırtan bir dinamikte, tam anlamıyla aşağıdan yukarıya doğru gelişen bir süreç oldu.²³⁰ Bugün internet hem çok sayıdaki yerel komite arasında, hem ulusal düzeydeki organlarla, hem de diğer örgütlerle iletişim kurabilmek için başvurulan en önemli araçtır.

4.1.2. Taban Hareketleri

Taban hareketleri olarak adlandırdığımız bu gruba işçi ve köylü hareketleri, işsiz hareketleri, bazı çevreci hareketler ve kadın hareketleri gibi sosyal hareketler girmektedir. Ancak küreselleşme karşıtı hareket içinde yer alan çeşitli grupları taban hareketleri olarak gruplandırırken bazı zorluklarla karşı karşıya kalmaktayız. Örneğin özellikle üçüncü dünyada şekillenen çevreci hareketleri taban hareketi olarak değerlendirebilirken, Greenpeace gibi radikal çevreci grupları bu kategoriye dahil edememekteyiz. Greenpeace gibi örgütler gerek ulusal ve uluslararası yönetim organları, gerekse heterojen tabanları ile bir önceki bölümde incelediğimiz STK benzeri bir yapılanma arz eder. Benzer bir durum kadın örgütleri için de geçerlidir. Dar kadro

---

²³⁰ Anselovici, a.g.m., s. 444

örgütlenmesine dayanan yüzlerce kadın örgütü mevcutken, Dünya Kadın Yürüyüşü (World March of Women) etkinliklerinin öncüsü Kanada'daki World Women's March gibi kitlesel kadın örgütleri de küreselleşme karşıtı hareket içinde yerini almaktadır.

Elbette çeşitli taban hareketlerinin örgütlenme biçimi, dayandıkları tabana, mücadele verdikleri alana, faaliyet yürüttükleri ülke koşullarına ve hareketin kendi özgünlüklerine göre farklılık gösterir. Örneğin Avrupa'da köylü mücadeleleri sendikalar üzerinden yürütülürken, Latin Amerika'da çok daha özgün örgütlenmeler aracılığıyla yürütülmektedir. Geleneksel sendikal örgütlenmeler artık oldukça iyi bilindiği için²³¹, biz bu çalışmada özgün bir deneyim ve model olan Brezilya'daki "Topraksız İşçiler Hareketi"nin (MST) örgütlenme yapısını inceleyeceğiz.

Brezilya'daki büyük toprak temerküzüne, tarımda tekelleşmeye ve neo-liberalizme karşı mücadele eden MST, Latin Amerika'nın en önemli hareketlerinden biridir. MST topraksız köylüleri, üzerinde üretim yapılmayan toprakları işgal etmek üzere örgütlemektedir. Oldukça radikal bir eylem biçimi olan toprak işgalleri, Brezilya anayasasında yer alan bir maddeye dayandırılarak meşrulaştırılmaktadır. "1964 Brezilya toprak yasasına göre, özel mülkler ekilmediği ya da mülk sahibi ile işçiler arasında çelişkiler ortaya çıktığı ya da çevresel zararın doğduğu koşullarda kamulaştırılabilir."²³² MST temel olarak toprakların yeniden dağıtılmasını talep eden bir hareket olmasına rağmen, sektörel mücadeleyi ulusal çaptaki siyasal sorunlarla bağlayabilmektedir. Örneğin bankacılık sisteminin ulusallaştırılması ve serbest piyasa politikalarına son verilmesi MST'nin önde gelen taleplerindedir.²³³ MST'nin dördüncü kongresinde oluşturulan manifestoda sorunlar bütünlüklü bir perspektifle, kapitalist sistemin ürettiği sorunlar olarak ele alınır ve bu manifesto Brezilya'nın tüm örgütlü kesimlerine bir çağrı niteliğini taşır.²³⁴ MST bu bütünlüklü perspektifi sayesinde kent yoksullarının desteğini alabilmekte ve kentsel hareketlerle yakın ilişkiler kurabilmektedir.

MST önderlerinden João Pedro Stedile Topraksızlar Hareketi'nin üç temel ögenin birleşmesiyle oluştuğunu belirtir. Yetmişli yılların sonundaki ekonomik kriz sanayileşme sürecini tıkayınca, kentte iş bulma olanaklarının daralmasıyla köylüler

²³¹ Bkz. *Küreselleşme ve Sendikal Örgütlenme*, Dünya Sendikal Hareket Dosyası 6, Petrol-İş Yayın No: 80, İstanbul: Petrol-İş, 2003. "Sendikalar, Yapıları, Çalışmaları", Petrol-İş Yayın No: 29, İstanbul: Petrol-İş, 1993. Alpaslan Işıklı, *Gerçek Örgütlenme: Sendikacılık*, Ankara: İmge Yay., 2003. Michael P. Jackson, *Sendikalar*, Ankara: Öteki Yay. 1996

²³² Monica Dias Martins, *Neo-Liberalizme Karşı MST'nin Kafa Tutuşu*, *Topraksızlar, Brezilya'da Topraksız Köylü Hareketi: MST*, Metin Yeğin, İstanbul: İletişim Yay., 2004, s.19

²³³ James Petras, "Latin Amerika'da Köylülük ve Devlet", çev. Cevdet Aşkın, *Küreselleşme ve...* s. 153

²³⁴ Bkz. "MST'nin Brezilya Halkına Manifestosu," *Topraksızlar...*, s.216

kırda kalarak yaşamlarını sürdürmek zorunda olduklarını anlamışlar, ancak neo-liberal politikalar doğrultusunda devlet teşviklerinin, kredilerin vs. azalması, tarımsal pazarların çokuluslu şirketlerin denetimine girmesi gibi gelişmeler sonucunda büyük ölçüde yıkıma uğrayan küçük köylünün kırsal alanda da yaşamını idame ettirmesi oldukça güçleşmiştir. İkinci olarak Katolik Kilisesinin içinde ilerici öğelerin doğması ve toprak reformunu desteklemeye başlaması ile ülke çapında örgütlü tek güç olan kilise küçük köylüleri örgütlemeye önemli roller üstlenmiştir. Ve üçüncü olarak da yetmişlerin sonunda askeri diktatörlüğe karşı gelişen mücadele iklimi, yerel toprak çatışmalarının bile hükümete karşı verilen politik bir mücadeleye dönüşmesine neden olmuştur.²³⁵ Yerel militanlar tarafından birbirinden kopuk bir biçimde başlayan toprak işgalleri, 1978-1983 arasında kentlerde büyük grevlerin patlak vermesiyle birlikte büyük toprak işgallerine dönüşmüştür. Bir kilise örgütü olan “Kırsal Toprak Komisyonları” (CPT) ülkenin dört bir yanında gelişen işgalleri buluşturmak için yerel liderler arasında toplantılar düzenlemeye başlamıştır. Bu buluşmalar sırasında ortak bir bilinç oluşmuştur. Stedile bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“Yavaş yavaş aynı sorunlarla karşı karşıya olduğumuzu anladık ve benzer çözümler üretmeye başladık. 1983 ve 1984 boyunca toprak için mücadeleyi yaygınlaştıracak ve herşeyden daha önemlisi bu yerel çatışmaları bir tarım reformuna yönelik büyük bir savaşa dönüştürecek bir örgütü nasıl inşa edebileceğimizi tartıştık. Sadece birkaç aileyi bir araya getirip, kullanılmamış topraklara yerleştirip herşeyin sona erdiğini düşünmenin hiç birşeyi değiştirmedığının farkındaydık. Geçmişin tarım mücadelelerinden, eğer çiftçiler kendilerini örgütlemezlerse, sadece bir parça topraktan daha fazlası için dövüşmediklerini, asla daha geniş bir sınıf bilincine erişemediklerini ve mevcut sorunlarla boğuşmaya devam edeceklerini biliyorduk –çünkü toprak kendi başına çiftçiyi sömürüden kurtarmaz.”²³⁶

Böylece 1984 yılında Encontro Nacional toplanmış ve basının “topraksızlar” adını verdiği hareket yine bu ismi benimseyerek MST’yi kurmuştur. Encontro Nacional’de MST’nin hem politik partilerden hem de Kilise’den bağımsız, özerk bir hareket olarak örgütlenmesine karar verilmiştir. Hareket “tarım reformu mücadelesi, bir

²³⁵ João Pedro Stedile ile Söyleşi, Topraksız Müfrezeler, New Left Review’dan aktaran Metin Yeğin, *Topraksızlar...*, s. 35

²³⁶ João Pedro Stedile ile Söyleşi..., a.g.e., s.36

başka Brezilya ve sömürücülerin olmadığı bir toplum” çerçevesinde birleşmiştir.²³⁷ MST kitlesel örgütlenmeyi, kadro eğitimini ve doğrudan eylemi birbiriyle bütünleştiren bir yapı arz etmektedir.

MST'nin örgütlenme yapısının yerleşim birimlerinin örgütlenmesi ve MST militanlarının merkezi örgütlenmesi olmak üzere iki düzeyde incelenmesi gerekir. Ancak MST'nin örgütlenme yapısına yönelik mevcut çalışmalar genellikle yerleşim birimlerinin nasıl örgütlendiği üzerinde durmaktadır. Merkezi örgütlenmeye ilişkin edinebildiğimiz verilerin sınırlı olması nedeniyle, bu düzeydeki analizimiz de sınırlı kalmaktadır.

Toprak işgali gerçekleşikten sonra, işgalciler hem kendilerini toprak sahiplerine ve devlete karşı korumak, hem de yerleşim birimlerinde toplumsal hayatı üretmek üzere örgütlenmektedir. Toprak işgallerinden birine katılan ve çalışma alanında aktif olan herkes MST'nin bir üyesidir. Gerçekte MST'ye üye olmanın tek yolu da budur.²³⁸ Dolayısıyla formel bir üyelik söz konusu değildir. Yerleşimler aileler temelinde örgütlenmekte ve ortalama yirmi kişilik komiteler oluşturmaktadırlar. Her bir komite eğitim, sağlık, spor, kültür gibi kolektifin çeşitli ihtiyaçlarından sorumludur. Bütün kararların bu komiteler aracılığıyla alındığı ve bir başkanın bulunmadığı yerleşimlerde bir çeşit özyönetim modeli uygulanmaktadır. Ayrıca kamptaki herkesin katılımıyla her iki ya da üç ayda bir yürüyüş ya da seferberlik gibi kampın geleceğini doğrudan ilgilendirecek kararlar alınması gerektiğinde en yetkili organ olan genel kurul toplanmaktadır.²³⁹ Her yerleşim eyalet düzeyinde, bölgesel ve ulusal düzeydeki komitelere temsilci göndermektedir.

MST'nin eyalet, bölgesel ve ulusal düzeydeki örgütlenmesi yine komitelere dayanır. 15 ile 21 arasında kişiden oluşan komiteler bölgesel ve eyalet toplantılarında seçilir.²⁴⁰ Ulusal komite ise iki yılda bir yapılan ulusal toplantılarda seçilir. Her bir eyaletten bir temsilcinin bulunduğu bu ulusal komitede 21 kişi bulunmakta ve bunların yüzde kırkını kadınlar oluşturmaktadır. Bu sayı bir kota sisteminin olmadığı koşullarda, kadınların seçimlerdeki başarısı sonucunda gerçekleşmiştir.²⁴¹ Yönetimin ve iş

²³⁷ João Pedro Stedile ile Söyleşi..., a.g.e., s.37

²³⁸ João Pedro Stedile ile Söyleşi..., a.g.e., s.95

²³⁹ Kintto Lucas, “Brezilya Topraksızlar Hareketi: ‘Burada hepimiz Birer Önderiz’”, Çev. R.H. Kömür, www.uzaklar.de.html/brezilya_topraksiz_koyluler_ha.html, 12.02.2004

²⁴⁰ Bu toplantıların ne kadar sıklıkla yapıldığına dair veri elde edilememiştir.

²⁴¹ João Pedro Stedile ile Söyleşi..., a.g.e., s. 62

bölümünün²⁴² komiteler aracılığı ile yürütülmesiyle birlikte, MST'nin yönetim organlarının hiçbir düzeyinde başkanlık yoktur. Beş yılda bir ise ulusal kongreler düzenlenmektedir. Bu bir yönetim veya yürütme organı değil, politik tartışma alanıdır. Ulusal kongrelere katılım oldukça yüksek düzeyde gerçekleşmektedir. Örneğin Stedile 2000 yılında yapılan dördüncü kongreye 11.750 delegenin katıldığını belirtmektedir.²⁴³

Kısacası MST güçlü bir taban örgütlenmesine sahip, merkezi ve demokratik bir örgütlenmedir.

4.1.3. Anarşist ve Otonom Örgütlenmeler

Küreselleşme karşıtı hareketin antikapitalist kampında yer alan çok sayıda anarşist ve otonom grup mevcuttur. Hareket içindeki anarşist ve otonom gruplar, 1930'ların İtalyan deneyiminden farklı olarak, işçi ve köylüler arasında yayılan kitlesel bir hareket olmaktan çok, genç radikal aktivistler arasında yayılan bir eğilimdir. Barbara Epstein'a göre "çağdaş, genç radikal eylemciler için anarşizm, konsensüs sağlayarak karar alan ve özel bir amaç temelinde birlikte çalışan sempatizan gruplarına dayanan, merkezi olmayan örgütsel bir yapı anlamına gelmektedir. Anarşizm, aynı zamanda siyasal ve sosyal eşitlik, tüm hiyerarşilere karşı çıkma, otoriteden özellikle de devletten şüphe duyma ve kendi değerlerine uygun yaşama anlamına geli(yor)r."²⁴⁴ Yine Epstein'ın belirttiği gibi bugünkü anarşizan eğilimin, Bakunin ve Kropotkin'in eserlerinde savunulan anlayıştan çok Naom Chomsky ve Howard Zinn tarafından savunulan özgürlükçü (liberter) sosyalizmle ortak yanları vardır.²⁴⁵

Küreselleşme karşıtı hareket içindeki anarşistler söz konusu olduğu zaman, şiddet tartışmalarında taraflardan birini oluşturduğu için ilk akla gelen genellikle Kara Blok'tur. Ancak Kara Blok pek çoklarının sandığı gibi bir örgüt değil, radikal anarşistlerin küresel çapta bir eylem birliğidir. Çeşitli zirve protestolarında dünyanın dört bir yanından gelen anarşistler Kara Blok şemsiyesi altında eylemlere katılır. Kara Blok dışında Ruckus Society, Act Up, Reclaim The Streets gibi çok sayıda doğrudan eylemi savunan ve anarşizan bir örgütlenme anlayışına sahip örgüt bulunmaktadır. Ayrıca çevreci Earth First!, ırkçılık karşıtı Anti-Racist Action gibi belirli bir toplumsal sorundan yola çıkarak mücadele yürüten anarşist örgütlenmeler de mevcuttur.

²⁴² Eyalet düzeyinde, bölgesel ve ulusal düzeydeki organlar arasındaki işbölümünün nasıl gerçekleştiğine yönelik bilgi edinilememiştir.

²⁴³ João Pedro Stedile ile Söyleşi..., a.g.e., s. 96

²⁴⁴ Barbara Epstein, "Anarşizm", Küreselleş-me!... s. 41

²⁴⁵ A.g.e., s.42

Otonomist gruplar içinde ise İtalya'daki Tutte Bianche ve Ya Basta öne çıkmaktadır. Bu iki otonom çevre Disobedienti (İtaatsizler) adı altında, küreselleşme karşıtı hareket içinde birlikte hareket etmektedir. Antonio Negri ve Michael Hardt gibi Otonom Marksistlerden etkilenen ve Meksika'daki Zapatista hareketiyle dayanışma gösteren bu grupları 1970'lerdeki İtalyan otonom hareketi geleneğinin bir devamı olarak görmek gerekir.

Bu grupların politik perspektifleri birbirlerinden oldukça farklılık gösterse de örgütlenme anlayışları genellikle benzerdir. Zaten anarşistler ve otonom gruplar hareket içindeki politik varlıklarını daha çok örgütlenme ve siyaset yapma biçimleriyle ortaya koymaktadırlar. David Graeber bu gruplar hakkında düşünmeye başlamanın en iyi yolunun, onları sekter Marksist grup tipinin doğrudan zıttı olarak görmek olduğunu belirtir. Graeber'e göre Marksist gruplar teorik analizin doğruluğuna, dolayısıyla ideolojik tek biçimliliğe odaklanır ve otoriter bir örgütlenme yapısına sahiptir. Oysa Anarşist gruplar için önemli olan ideolojik bütünlük değil, anti-otoriter ilkelere göre davranmaktır.²⁴⁶ Graeber'in de belirttiği gibi anarşist örgütlenme biçimleri Leninist örgütlenme anlayışından oldukça farklıdır. Leninist örgütlenme, parti örgütlenmesini öngörür. proletarya partisi devrimci sürecin öncüsü olarak işlevlenir. Oysa anarşist örgütlenme anlayışı başından itibaren öncü-kitle ayrımını reddeder. Leninist örgütlenme biçimi hiyerarşik ve merkezidir. Üyelik koşulu yalnızca aidat ödemekle sınırlı değildir, parti disiplini içinde davranmayı ve verilen ya da üstlenilen sorumlulukları yerine getirmeyi gerektirir. Ancak Graeber'in ima ettiği gibi, merkezi bir örgütlenmenin zorunlu olarak anti-demokratik olacağını varsaymamak gerekir. Bir örgüt hem merkezi olarak örgütlenmiş hem de demokratik olabilir. Bu da ancak aşağıdan denetimin ve katılımın sağlandığı koşullarda gerçekleştirilebilir. Kendisini anarşist olarak adlandırın ya da adlandırmayın, küreselleşme karşıtı hareket içinde yatay örgütlenme biçimlerini ve doğrudan eylemi savunan hemen hemen bütün gruplar, her fırsatta kendilerini geleneksel soldan ayırmaya çalışır. Bu tavır küreselleşme karşıtı hareketi oluşturan örgütlerin geleneksel solla nasıl bir çatışma içinde olduklarının bir göstergesidir.

Anarşist ve otonom hareketin örgütlenmesi, iki temel prensibe dayanmaktadır: Merkeziyetçilikten ve otoriteden uzak ve hiyerarşik olmayan yapılar. Bu prensipler ise pratikte her biri özerk olan dayanışma grupları²⁴⁷ aracılığıyla sağlanmaktadır.

²⁴⁶ David Graeber, "Küreselleşme Hareketi", *Başka Bir Dünya...* s.113

²⁴⁷ Dayanışma grupları (Affinity groups): Türkçeye bazen ilgi grupları olarak da çevrilir. Doğrudan eylemlerde ve ya başka projelerde otonom olarak çalışan 5 ile 20 arası kişiden oluşan küçük gruplar anlamına gelir. Belirli bir ağın

Örgütlenmeler her biri 5-20 kişiden oluşan bu grupların bir kolektifi, ağı ya da federasyonu²⁴⁸ olarak açığa çıkar.

Bir federasyonun nasıl örgütlendiği ve kararların nasıl alındığı bütünüyle federasyon üyelerine bağlıdır. Kararlar genellikle ya konsensüse dayanarak ya da doğrudan demokrasiyi kullanarak alınır. Federasyonlar ağlara göre daha formel örgütlenme biçimine sahiptir. Federasyonlar kolektif eyleme ve örgüte vurgu yaparken, ağlar otonomiye vurgu yapar. Ancak federasyonlara benzer biçimde daha formel örgütlenen ağlar da mevcuttur. Örneğin Doğrudan Eylem Ağı, bir federasyon gibi, ağa ait kararları veren delegelerden oluşan, küresel karar verici bir organa sahiptir. Küreselleşme karşıtı hareket içinde enformel anarşist ağlar daha yaygındır. Food Not Bombs (Bomba Değil Gıda), Earth First! (Önce Dünya), Reclaim the Streets (Sokakları Geri Al), Anti-Racist Action (İrkçılık Karşıtı Eylem) bunlardan bazılarıdır. Ağlarda yer alabilmek için genellikle yalnızca ilkeler üzerinde anlaşmak ya da belirlenen politik bakış açısına sahip olmak yeterlidir.

Küreselleşme karşıtı hareket içinde doğrudan eylemi savunan gruplar, özellikle Kuzey Amerika'daki eylemciler, kurdukları ağlar içinde daha demokratik karar verme süreçleri yaratmak ve savundukları doğrudan demokrasinin yaşayabilir bir modelini üretmek için oldukça yaratıcı yöntemler geliştirmektedir. "Sözcü konseyleri örneğin, daha küçük "dayanışma grupları" arasında iletişimi sağlayan büyük meclislerdir. Genellikle Seattle ya da Quebec gibi büyük ölçekli doğrudan eylemlerden önce veya eylemler sırasında toplanır. (4 ilâ 20 arası kişiden oluşabilecek) her bir ilgi grubu daha büyük bir grup içinde kendi adına konuşma yetkisine sahip bir "sözcü" seçer. Konseyde karar alma sürecine yalnızca bu sözcüler katılabilir. Ama önemli kararlardan önce, tekrar ilgi gruplarına dönerler ve her grup kendi sözcüsünün nasıl bir tavır almasını istediği konusunda görüş birliğine varır. Öte yandan molalarda ise, sorunların çözümü için büyük bir toplantı geçici olarak küçük toplantılara bölünür, daha sonra sentez yapabilmek için yeniden toplanır. Kolaylaştırıcı araçlar, işler çıkmaza girdiğinde sorunları çözmek veya işleri sürdürebilmek için kullanılır. İnsanların diğerlerinin fikirlerini eleştiremeyeceği, sadece kendi fikirlerini sunabilecekleri beyin fırtınası oturumları talep edebilirsiniz; veya insanların karar almak için değil de sadece diğer

---

sorunları tanımlayıcı çerçevesini kabul eden, genellikle aynı işyerinden, mahalleden, okuldan vs. birbirini tanıyan insanlar tarafından oluşturulan gruplar, belirli bir ağın şemsiyesi altında, eylemlerde ortak hareket eder. Bkz. Shawn Ewald, Anarchism in Action: Methods, Tactics, Skills and Ideas. www.radio4all.org/aia/decaffinity.html, 03.03.2004
²⁴⁸ Federasyonlar ve ağlar için bkz. Shawn Ewald: Anarchism in Action: Methods, Tactics, Skills and Ideas. www.radio4all.org/aia/dec_fednet.html, 03.03.2004

insanların öneri hakkında neler hissettiklerini görmek üzere ellerini kaldırdıkları, bağlayıcı olmayan nabız yoklamaları yapabilirsiniz. Akvaryumlar görüşlerde derin farklılıklar varsa kullanılabilir. Her iki taraftan da –biri kadın biri erkek- ikişer temsilciyi alıp, diğer herkesin sessizce onları çevrelediği bir yere oturtursunuz, ve bu dördünün tüm gruba önerilmek üzere bir sentez veya uzlaşmaya varıp varamadıklarına bakarsınız.”²⁴⁹

Küreselleşme karşıtı hareket, iç örgütlenmeleri birbirinden oldukça farklı pek çok örgüte dayanmasına rağmen, bu örgütlerin toplamından farklı bir olgudur. Küreselleşme karşıtı hareketin şekillenmesi, özgün bir model olan bir üst düzeydeki örgütlenme ile olmuştur.

4.2. ZİRVE PROTESTOLARI VE KOALİSYONLAR NASIL ÖRGÜTLENMEKTEDİR?

Küreselleşme karşıtı hareket de herşeyden önce “küresel bir hareket” olmasıyla, kendisinden önceki sosyal hareketlerden ayrılır. Ancak bu yalnızca bir ölçek sorunu değildir. Örgütlenme mantığı ve biçiminde belirgin bir yenilikle birlikte düşünüldüğünde “küresel bir hareket” ifadesi gerçek anlamına kavuşur. Küreselleşme karşıtı hareket pek çokları tarafından “aşağıdan küreselleşme hareketi” ismi ile anılır. Zirve protestolarının ve koalisyonların, yatay ağlarla birbirleriyle iletişime geçen binlerce insanın eseri olduğu dikkate alındığında, bu adlandırma pek de haksız sayılmaz.

Küreselleşme karşıtı hareketin uğraklarını oluşturan zirve protestolarının ve hareketin çeşitli aktörlerini bir araya getiren koalisyonların örgütlenmesinde enformasyon teknolojilerinin ve özelde internetin oldukça önemli bir yeri vardır. Bazı yazarlara göre yeni bilgi ve iletişim teknolojileri uluslararası kolektif eylem için yeni fırsatlar sunmakta,²⁵⁰ bu teknolojiler politik eylemi kolaylaştırmakta ve kolektif eylemin örgütlenmesi önündeki engelleri azaltmaktadır.²⁵¹ İletişim ve enformasyon teknolojilerinin gelişmesiyle, çeşitli sivil toplum örgütleri ve sosyal hareketler birbirleriyle çok daha kolay iletişim kurabilmekte, çeşitli bilgiler çok uzak mesafeler arasında hızla dolaşabilmekte ve insanlar ortak ilgilerini çok farklı mekanlardaki

---

²⁴⁹David Graeber, “The New Anarchists”, *New Left Review*, S. 13, Ocak- Şubat 2002, www.newleftreview.net/NLR24704.shtml, 02.03.2004

²⁵⁰ Doug McAdam, Charles Tilly, Sidney Tarrow, “To Map Contentious Politics”, *Mobilization*, C.1, S.1, Eylül 1996, s. 17-34

²⁵¹ Van Aelst ve Walgrave, a.g.m., s. 466

insanlarla paylaşabilmektedir.²⁵² Günümüzde enformasyon teknolojilerini etkin kullanabilen sosyal hareketlerin ve sivil toplum örgütlerinin daha başarılı olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin Castells, Zapatistalar'ın başarısının arkasında, kendi toplumlarıyla ve dünyayla kurdukları iletişimin yattığını öne sürmektedir.²⁵³

İnternet'in küresel politika ve sosyal hareketler üzerindeki etkilerini araştıran kimi yazarlar, internet sayesinde "sanal topluluklar"ın kurulmakta olduğunu,²⁵⁴ sosyal hareketlerin mekandan bağımsızlaştığını, yer, konum ve uzaklığın önemini yitirdiğini savunurken,²⁵⁵ başka yazarlar da, yeni teknolojiler sayesinde zaman ve mekanın giderek daha fazla sıkıştığını kabul etmekle birlikte yerelin ve mekanın önemini sürdürdüğünü düşünmektedir.²⁵⁶ Ann Capling ve Kim Richard Nossal, küreselleşme karşıtı protestolar, internet ve coğrafi mekan arasındaki ilişkiyi, Avustralyalıların 1998 yılındaki MAI'ye karşı, 1999 yılındaki DTÖ'ye karşı ve 2000 yılında Melbourne'de gerçekleşen DEF toplantısına karşı nasıl mobilize olduklarını inceleyerek, açıklamaya çalışır.²⁵⁷ Bu üç vakada Avustralyalıların tepkisi birbirinden farklıdır. 1997-98 yıllarında MAI, bütün ülkeye yayılan coşkulu ve güçlü bir politik kampanyayı ateşlemiş ve Avustralya toplumunun büyük bir bölümü sonunda MAI'ye karşı tavrı almıştır. Seattle'daki DTÖ mitingi ise hem Avustralya'da, hem de Seattle'daki Avustralyalılar arasında belirgin bir karşı çıkış veya protestoyla karşılanmamıştır. Fakat yine küreselleşmenin simgelerinden biri olan Dünya Ekonomik Forumunun bir toplantısı Avustralya'da yapılıncaya çok sayıda küreselleşme karşıtı aktivist, DEF toplantısını engellemek için seferber olmuştur. Ancak Melbourne'ya Avustralya'nın diğer kentlerinden gelebilenlerin sayısı tahminlerin oldukça altında kaldığı gibi, dünyanın başka bölgelerinde destek mitinglerinin sayısı da çok düşük kalmıştır. Capling ve Nossal bu üç olaydaki farklılığı temel olarak mekanla –hem fiziksel uzaklık anlamında hem de küresel ekonomideki konumlanış anlamında- açıklamaktadır. Capling ve Nossal'a göre DTÖ ve DEF karşıtı protestolar "belirli bir yerde bulunmaya" bağlı iken, MAI'ye karşı olmak mekana bağlı değildir, dünyanın herhangi bir yerinden MAI'ye karşı çıkılabilir. Avustralya gibi ekonomik milliyetçiliğin derin tarihsel kökleri bulunduğu bir ülkede, MAI'ye karşı milliyetçi bir eksenden protestolar örgütlemek çok

²⁵² Robert O'Brien vd., *Contesting Global Governance: Multilateral Economic Institutions and and Global Social Movements*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000s.7., Bleiker, a.g.m., s. 197

²⁵³ Manuel Castells, *Power of Identity* (Information Age C. 2, 3 cilt), Oxford: Blackwell Publishers, 1997, s.81

²⁵⁴ Ann Capling ve Kim Richard Nossal, "Death of Distance or Tyranny of Distance? The Internet, Deterritorialization, and the Anti-globalization Movement in Australia", *The Pacific Review*, 2001, cilt 14, S. 3, s. 446

²⁵⁵ Cairncross'tan aktaran Capling ve Nossal, a.g.m., s. 444

²⁵⁶ Kevin R. Cox'dan aktaran, Capling ve Nossal, a.g.m., s. 445

²⁵⁷ Capling ve Nossal, a.g.m., s. 443-465.

protestolar örgütlemek çok da zor olmamıştır. Oysa Avustralyalılar için DTÖ protestolarında belirli bir yerde (Seattle'da) olmanın maliyeti 11.000 km, 1500 dolar ve 20 saat yolculuk anlamına gelmektedir. Öte yandan, pek çok Avustralyalı, özellikle kırsal kesimde yaşayanlar, ülkelerinin küresel ekonomi içindeki yerini, DTÖ'yle olan sıkı bağlarıyla tanımlamaktadır. Şöyle ki, DTÖ Avustralyalıların, özellikle kırsal bölgelerde yaşayanların ticari hayatında oldukça önemlidir. Çünkü Avustralya dünyanın geri kalan bölgeleriyle NAFTA, AB, gibi bölgesel anlaşmalar sağlayabilecek bir konumda değildir. Avustralyalılar dünyanın geri kalan bölgeleriyle sürekli ticari bağlara sahip olabilmek için böylesi küresel anlaşmalara ihtiyaçları olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden Avustralyalıların, MAI'ye karşı çıkanların bile gözünde DTÖ'nün lağvedilmesi düşünülebilecek bir şey değildir.

Mekanın önemini yitirip yitirmediği noktasında tartışmalar sürmekle birlikte, bilgi ve iletişim teknolojilerinin çağdaş sosyal hareketler üzerinde çok önemli bir rolü olduğu genel kabul görmektedir. Elbette tarihteki bütün sosyal hareketler, kendi çağlarının iletişim araçlarından faydalanmışlardır. Örneğin 1840'ların en önemli iletişim biçimi olan mektuplaşma, dönemin sosyal hareket önderlerinin başvurduğu en yaygın iletişim biçimidir. Ancak günümüz sosyal hareketlerinde internet, hareket içindeki aktörlerin iletişimini sağlamakla kalmamış, bu hareketlerin örgütlenme biçimini bizzat belirleyen bir unsur olmuştur. Naomi Klein, internet olmaksızın son zamanlardaki kitlesel protestoların da mümkün olamayacağını gözlemleyen pek çok kişinin, bu noktayı gözden kaçırdığını vurgular.²⁵⁸

İnternetin mimari haritasını çıkaran TeleGeography adlı Washington merkezli bir araştırma merkezi, internetin çok büyük bir ağ (web) olmadığını belirtir. Araştırma merkezi, internetin yapısını bisiklet tekerleğine benzetir. İnternet, tekerleğin göbeği (hubs) ve tekerlek etrafındaki parmaklardan (spokes) oluşan bir şebeke (network) gibidir. Bu analogide göbek aktivite merkezlerine, parmaklar ise birbirine bağlanmış fakat özerk olan diğer merkezlerle bağlantılara gönderme yapar.²⁵⁹ Naomi Klein bu analogiyi küreselleşme karşıtı hareketin yapısını açıklamak için kullanır. Küreselleşme karşıtı hareket de, her biri özerk olan yüzlerce hatta binlerce "spokes"un bir araya gelerek oluşturduğu, daha büyük aktivist merkezlerinin ağ biçiminde birleşmesiyle oluşan bir harekettir. Genellikle "ağ tipi" yapılanma olarak adlandırılan bu

²⁵⁸ Naomi Klein: "Farewell to 'The End of History': Organization and Vision in Anti-Corporate Movements", *Socialist Register*, 2002, s. 4

²⁵⁹ Aktaran Klein, a.g.m., s. 5

internet temelli örgütlenmenin en dikkat çekici özelliği yatay ilişkilerden oluşması, dolayısıyla minimal düzeyde bir hiyerarşi barındırmasıdır. Kanada Güvenlik İstihbarat Servisi'nin (Canadian Security Intelligence Service) küreselleşme karşıtı hareketle ilgili bir raporunda, merkezi bir yetki kaynağı olmadan iletişim ve koordinasyona izin vermesi ve kısıtlı kaynaklar ve minimal düzeyde bir bürokrasiyle koordineli eylemi mümkün kılması bakımından internetin anarşist felsefeye yeniden hayat verdiği belirtilir.²⁶⁰

Siyaset Bilimci Margaret Keck ve Kathryn Sikkink ağları “gönüllü, karşılıklı ve yatay iletişim ve değiş-tokuş kalıplarıyla nitelenen örgütlenme biçimleri” olarak tanımlamaktadır.²⁶¹ Elbette özellikle kampanyaların örgütlenmesinde başı çeken gruplar ve örgütlenmeler mevcuttur. Ancak bunlar hiyerarşideki avantajlı konumları sayesinde değil, gelişkinlik düzeyleri, konuya bakış açıları ve inisiyatif alma becerileri sayesinde başı çekmektedirler. Kısacası küreselleşme karşıtı hareketi oluşturan birlik herhangi bir merkezi örgütlenme olmadan gerçekleşmiştir.

İnternetin küreselleşme karşıtı hareketi nasıl etkilediğini araştıran Aelst ve Walgrave, küreselleşme karşıtı hareket içindeki sınırlı sayıdaki örgütün internet aracılığıyla nasıl bir ağ kurduğunu, bu örgütlerin web sitelerinin birbirine verdiği bağlantıları (link) analiz ederek ortaya çıkarır.²⁶² Aelst ve Walgrave'e göre bütün bağlantılar karşılıklı olmadığı için örgütler arasındaki her ilişki güçlü değildir. Örneğin Kanada merkezli WTO.action.org adlı site ondört tane küreselleşme karşıtı siteye gönderme yaparken, diğer sitelerden sadece ikisi bu siteye bağlantı verir. Öte yandan pratikte güçlü bağları olduğu bilinen bazı örgütlerin web sayfalarında birbirlerine gönderme yapmadığı da görülmektedir. Bağlantıların güçlü olup olmadığı bir kenara bırakıldığında ise, bütün sitelerin dolaylı olarak birbirleriyle bağlantılı olduğu ortaya çıkar. Naomi Klein'in “hubs” olarak adlandırdığı kimi ağ merkezlerine Aelst ve Walgrave de araştırmalarında ulaşmışlardır. Araştırmaya dahil edilen onyediden beşi (WTO.action.org, 50 years is enough, Global Exchange, Corporate Watch ve Indymedia) ağ içinde merkezi bir konuma sahiptir.

Peki pratikte bu ağlar nasıl işlemektedir? Genellikle bir ağ, sivil toplum örgütlerinin, sosyal hareketlerin veya eylem gruplarının inisiyatifiyle oluşur. Çeşitli sivil toplum örgütleri ve eylem grupları belirli toplumsal meseleler, söz gelimi ecel

²⁶⁰ Aktaran Van Aelst ve Walgrave, a.g.m., s. 469

²⁶¹ Aktaran Brecher, Costello ve Smith, a.g.e., s. 118

tezgahları, üçüncü dünya ülkelerinin borçları, AIDS hastalarının hakları ve hastalıkla mücadele gibi meseleler üzerinde yoğunlaşarak, belirlenen sorun etrafında araştırmalar yapmak, kampanyalar düzenlemek, eğitim faaliyetlerinde bulunmak gibi çeşitli faaliyetlerle dünyanın konuya ilgisini çekmeye çalışır. Konuyla ilgilenen ve sorunun tanımlanmış çerçevesini kabul eden çok sayıda birey, grup, hareket ve sivil toplum örgütü web sayfaları, e-mail grupları ve e-forumlar üzerinden bir araya gelir. Sivil toplum örgütleri ele aldıkları sorun alanıyla ilgili sürekli bir sorumluluk üstlenir. Ağ genişledikçe mesele etrafında yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde somut örgütlenmeler de çoğalır. Örneğin MAI karşıtı platform bu tip örgütlenmenin tipik özelliklerini taşır. MAI'nin içeriği internet üzerinden dünya kamuoyuna yansınınca, dünyanın pek çok bölgesinde çeşitli sivil toplum örgütleri, politik partiler ve çeşitli inisiyatifler bu konuya özel ittifaklar kurmuş ve ulusal çapta kampanyalar örgütlemiştir. Benzer şekilde ATTAC, sermaye spekülasyonlarına vergi getirilmesi için Fransa kökenli bir kampanya olarak başlamasına rağmen, internet vasıtasıyla pek çok ülkeye yayılmış, ATTAC çeşitli ülkelerde dernek biçiminde örgütlenmeye başlamıştır.

Çeşitli sosyal hareketler de sivil toplum örgütleri gibi artan oranda enformasyon teknolojilerini kullanarak, hem başka sosyal hareketlerle bağlantılar kurarlar, hem de dünyanın dört bir yanına mücadelelerini tanıtırlar. Küreselleşme karşıtı hareketi ateşlediği kabul edilen Zapatista hareketi bunun ilk ve en önemli örneğidir. Zapatistalar hem ulusal sınırlar içindeki farklı bölgelerdeki mücadelelerle iletişimi sağlamada, hem de ulusal mücadelelerini küresel ölçekteki mücadelelere eklemlenmede internetten faydalanmışlardır. Zapatistalar internet üzerinden mücadelelerini dünya halklarına duyurmaya başladıktan sonra, Zapatistalarla dayanışma amacıyla dünyanın değişik yerlerinde çeşitli örgütlenmeler oluşturulmuştur. Örneğin, küreselleşme karşıtı hareket içinde doğrudan eylem yöntemleriyle dikkat çeken ve ilk olarak İtalya'da kurulan Tutte Bianche Zapatistalar'ın mücadelelerini desteklemek ve onlarla dayanışmak için kurulmuştur. Sosyal hareketlerin kurduğu ağlar, sivil toplum örgütlerinin özgül bir sorundan yola çıkarak oluşturdukları ağlardan farklı olarak, belirli bir sosyal grubun (örneğin köylüler) ortak çıkarları ya da sistemin daha genel bir sorgulanışı üzerinden oluşturulur. Yani sosyal hareket ağlarının ortak zemini, örneğin uluslararası bir şirketin insan haklarını ihlal eden uygulamalarına yönelik eleştiri değil, bir bütün olarak

---

²⁶² Van Aelst ve Walgrave, a.g.m, s. 482-486

neoliberalizmin kendisidir. Halkaların Küresel Eylemi (Peoples' Global Action) sosyal hareket ağları arasında en öne çıkanlardan biridir.

Ulusötesi kampanyaların çoğu internet üzerinden kurulan koalisyonlar tarafından örgütlenir. Örneğin Seattle protestolarının örgütlenmesi sırasında kurulan “DTÖ karşıtı koalisyon” adlı web sitesi, çeşitli örgütleri sanal ortamda bir araya getiren şemsiye bir örgüt niteliğindedir. Koalisyonların bazıları sadece belirli bir protestonun örgütlenmesine yönelik olarak kurulduğu için geçici bir nitelik arz eder. Örneğin Prag 2000 protestoları Ekonomik Küreselleşmeye Karşı Prag İnisiyatifi (Initiative Against Economic Globalisation in Prag-INPEG), 2001 Cenova G8 zirvesi protestolarını Cenova Sosyal Forumu, Washington 2000 Dünya Bankası ve IMF protestolarını ise Küresel Adalet için Seferberlik (Mobilization for Global Justice) adlı koalisyonlar koordine etmiştir. Protestoların örgütlenmesi sürecinde, örgütler arasındaki işbölümü bu koalisyonlar tarafından sağlanır.²⁶³ Yerel bağlantılara sahip olan örgütler doğrudan eylemlerin organizasyonuna ve insanların seferber edilmesine odaklanırken, ulusötesi örgütler eylemleri destekleyici eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri yürütür.²⁶⁴ Her ne kadar bu koalisyonların resmi destekleyicileri ve yürütücüleri olsa da, kampanyalar genellikle ağlar içinde yapılan planlamalardan doğar; ve yine ağlar tarafından, çoğu kez de resmi örgütsel çizgileri aşan bir şekilde yürütülür.²⁶⁵ Ancak hemen belirtmek gerekir ki kampanyalar sadece internet üzerinden gerçekleştirilen tartışma ve buluşmalarla gerçekleştirilmez. Çeşitli sivil toplum örgütlerinin ve sosyal hareketlerin temsilcileri büyük zirve protestoları öncesi “strateji toplantıları” adını verdikleri toplantılar düzenlenmektedir. Bu toplantıların dünya çapında olanları “Dünyamız Satılık Değildir” (Our World Is Not For Sale- www.owinfs.org) adlı ağ tarafından, Avrupa çapında olanları ise bu ağın bir alt ağı olan Seattle’dan Brüksel’e (www.S2B.org) tarafından organize edilmektedir. Toplantıların yer ve zamanı, internet üzerinden ağ içinde yapılan görüşmelerle belirlenir. Strateji toplantılarında belirli bir eylemin nasıl organize edileceği, kitlesel seferberliğin nasıl sağlanacağı, kitleleri seferber ederken yerel düzeyde öncelikli konuların neler olacağı, eylem sonrası nelerin başarı nelerin başarısızlık olarak tanımlanacağı ve protestonun ana hedefi gibi bir dizi konu tartışılır

²⁶³ Susan George, “Fixing or Nixing the WTO”, *Le Monde Diplomatique*, Ocak 2000, <http://mondediplo.com/2000/01.07george>, 12.03.2004

²⁶⁴ Van Aelst ve Walgrave, a.g.m., s. 469

²⁶⁵ Brecher, Costello ve Smith, a.g.e., s.119

ve ortak bir bildiri hazırlanır. Katılımcılar ülkelerine döndüğünde bu bildiriye kendi dillerine çevirerek, eylem hazırlıklarında kullanır.²⁶⁶

Koalisyonlar dışında da hemen her örgüt insanları seferber etmek için çeşitli faaliyetlerde bulunur. Aelst ve Walgrave protesto eylemlerine katılımın sağlanmasında web sayfalarının önemli bir rolü olduğunu ortaya çıkarmışlardır.²⁶⁷ Örneğin Aelst ve Walgrave'in araştırmasına dahil olan web sitelerinden hemen hepsi (yalnızca iki tanesi hariç) eylem takvimi sunmakta, site ziyaretçilerini motive etmekte ve kalacak yer, ulaşım vs. hakkında derinlemesine bilgi vermektedirler. Aynı zamanda çeşitli eylem tekniklerinin nasıl kullanılacağı veya nasıl geliştirilebileceği üzerine bilgi sağlamakta ya da eğitim veren sitelere bağlantı vermektedirler.

Bireyler, herhangi bir örgütle bağlantısı olsun ya da olmasın, ağlara doğrudan katılabilirler. Klein'in "spokes" adını verdiği küçük gruplar gösteriler sırasında dayanışma grupları (affinity groups) biçimini alır.²⁶⁸ Dayanışma grupları gösteriler sırasında kümeler²⁶⁹ meydana getirecek şekilde örgütlenirler. Eylemler sırasında bu grupların koordinasyonu, dayanışma gruplarının sözcülerinden oluşan sözcüler konseyi²⁷⁰ tarafından sağlanır.

Zirve protestolarının örgütlenmesi belirli ağlar içindeki insanların, gösterilerin yapılacağı yerde yoğunlaşmasıyla gerçekleştirilir. Haftalar süren hazırlık aşamasında, gösterilerin organize edilmesi için fon yaratmaktan, propagandaya, internet üzerinden farklı gruplarla iletişim sağlamaktan, eğitim faaliyetlerine kadar pek çok alanda, büyük çoğunluğunu yerel örgütlenmelerin mensuplarının oluşturduğu komiteler kurulur.²⁷¹ Protestoların örgütlenmesinde koordinasyonu sağlamak için kimi geçici merkezi yapılar kurulsa da, genellikle her örgüt kendi eylemini yapmakta özgürdür. Örgütlenmenin bu niteliği daha yaratıcı eylemlerin ortaya çıkması, inisiyatifin bütün gruplara hatta bireylere yayılması, örgütçülerle sıradan katılımcılar arasında katı ayrımlara yer vermemesi gibi pek çok olumlu özelliği barındırmasına rağmen, kimi olumsuzluklara da

²⁶⁶ Bu bilgiler Türkiye MAI ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu sözcüsü Gaye Yılmaz'dan 17.04.2004 tarihinde yapılan görüşmede edinilmiştir.

²⁶⁷ Aelst ve Walgrave, a.g.m., s.481

²⁶⁸ Klein, a.g.m, s. 5

²⁶⁹ Kümeler (Clusters): Dayanışma gruplarının eylemler sırasında bir araya gelerek oluşturdukları daha kalabalık gruplar.

²⁷⁰ Sözcü Konseyleri (Spokescouncil): Genelde Seattle ya da Quebec gibi büyük ölçekli doğrudan eylemlerden önce yada eylemler sırasında düzenlenen, dayanışma grupları arasında eşgüdümü sağlayan meclisler. Her bir dayanışma grubundan bir temsilcinin katıldığı ve yapılacak eylemlerin tartışıldığı bu meclislerde eylem kararı bütün sözcüklerin uzlaşması ile alınır. Bkz. David Graeber, "Küreselleşme Hareketi", *Başka Bir Dünya ...*, Dipnot no:3, s. 115

neden olabilmektedir. Örneğin 16 Nisan 2000'de Washington'daki gösterilerde IMF toplantı salonu etrafındaki kuşatmanın, delegelerin çıkışını engellemek üzere sürdürülüp sürdürülmeyeceği konusunda gruplar anlaşamayınca, her grubun istediğini yapması doğrultusunda karar alınmış ve bazı gruplar kuşatmayı sürdürürken, bazıları ayrılmıştır. Delegeler de gediklerin açıldığı yerlerden kolaylıkla ayrılabilmiştir. Bu durumda kuşatmayı yapan grubun eylemi de amacına ulaşamamıştır.²⁷² Verdiğimiz örnek herhangi bir grubun diğerini tahakküm altına almaması, mümkün olan en fazla çeşitliliğin korunması gibi politik ilkelerin korunması adına geçici olarak gözardı edilebilecek bir sorundur. Ancak her örgütün kendi eylemini yapması, iç denetim mekanizmaları kurulmadığı sürece hareketin bütününe zarar verebilecek eylem tarzları, polis provokasyonu gibi daha büyük problemler çıkarabilir.

Bir bütün olarak bakıldığında yaratılan bu örgütlenme biçimi, geçmişteki daha merkezi yapılarla, politik partilerle ve baskı gruplarıyla karşılaştırıldığında çok daha esnek ve akışkandır. Minimal düzeydeki bürokrasi karar verme sürecini hızlandırır. Gruplar arasındaki ve grup içindeki iletişim örgütsel sınırlara takılmadığı için demokratik denetimin önü açılır. Çeşitli grupların özörgütlenmesine izin verir ve onların tahakküm altına alınmasını engeller. Örgütler arasında dayanışmaya dayalı işbirliğini kolaylaştırır.

Ancak yatay ilişkilere dayanan örgütlenme biçimleri sanıldığı kadar demokratik olmayabilir. Daha donanımlı birey ve gruplar ağ içinde lider konumuna gelebilir. Bu tek başına negatif bir durum olmamakla birlikte, hesap verme mekanizmasının olmadığı bir yapıda oldukça zarar verici sonuçlar doğurabilir. Hareket daha fazla güce sahip birey ve/veya grupların tekeline girebilir. Öte yandan eşitsiz bir toplumda, ağlar da eşitsizlikleri yeniden üretme eğilimindedir. Örneğin ağlar kesinlikle, Kuzey ve Güney arasındaki ve kadın ve erkek arasındaki güç farklılıklarını ortadan kaldırmamıştır.²⁷³ Ağların daha demokratik bir biçimde işleyebilmesi için herşeyden önce bireyin ve toplumsal olarak ezilen kesimlerin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Bir sosyal hareketin örgütlenme sorunu, alternatifler sorunundan bağımsız değildir. Mevcut sistemin yerini neyin alacağına ya da sistemde neyin değiştirilmesi gerektiğine dair görüş, büyük ölçüde nasıl bir örgütlenme gerektiğinin de cevabını

---

²⁷¹ Njoki Njoroge ve Soren Ambrose, "How the A16 Protests Were Organized", *Democratizing the Global Economy: The Battle against the World Bank and the IMF*, der. Kevin Danaher, Maine: Common Courage Press, 2001, s.47-53

²⁷² Uzun, *Cenova Günlüğü*...s.214

verecektir. Özellikle küreselleşme karşıtı harekette olduğu gibi değişimin bugünden başlaması gerektiğini düşünenlerin çoğunlukta olduğu bir harekette, bu daha da önemlidir. Küreselleşme karşıtı hareketin yarattığı küresel örgütlenme biçimi bize, hareketin küreselleşmeye alternatif olarak yerelleşmeyi ya da daha korunaklı ulusal sınırlara dönmeyi önermediğini düşündürmektedir. Bir başka deyişle, küreselleşme karşıtı hareket, küreselleşmenin kendisine değil, bugünkü biçimine karşı olduğunu örgütlenme biçimiyle de ifade etmektedir. Ancak bu küreselleşme karşıtı hareket içinde ulusalcı eğilimlerin olmadığı anlamına gelmez. Öte yandan, her ne kadar ağlar küreselleşme karşıtı harekete belli düzeylerde bir birlik ve koordinasyon sağlıyorsa da, karşısına aldığı küresel güçler dikkate alındığında, bunları alaşağı etmeye yetmeyecek ölçüde gevşek bir örgütlenme olduğunu kabul etmek gerekir. Hareket içinde reformistlerin çok daha güçlü olduğu ve bu grupların küresel güçleri alaşağı etmek değil, denetlemek, sistemi reforme etmek gibi hedefleri olduğu dikkate alındığında, egemen politik perspektifle örgütlenme biçimi arasında uygunluk olduğu görülür.

4.3. DÜNYA SOSYAL FORUMU NASIL ÖRGÜTLENMEKTEDİR?

Küreselleşme karşıtlarının protestolarına hedef olan küreselleşmenin simgelerinden biri de, çok uluslu şirketlerin, uluslararası finans kurumlarının ve devlet yöneticilerinin yirmi yıldan fazla zamandır Davos'ta toplanarak, altı milyar insanın hayatını doğrudan ilgilendiren konuları tartıştıkları Dünya Ekonomik Forumu (DEF)'dur. Küreselleşme karşıtları ilk başlarda diğer sermaye kurumları protestolarında olduğu gibi, DEF toplantılarını engellemeye yönelik "Anti-Davos etkinlikleri" adıyla eylemler düzenlemiştir. Ancak kısa süre içinde sermayenin küreselleşme ve daha fazla kar arayışına yönelen DEF'e karşı insanı amaçlayan bir Dünya Sosyal Forumu (DSF) düzenlenmesi fikri gündeme gelmiştir.

Sosyal Forum fikri, ilk defa Brezilyalı iki aktivist olan Oded Grajew ve Francisco Whitaker'dan çıkmıştır.²⁷⁴ Bu fikri ATTAC Fransa'nın başkanı ve Le Monde Diplomatique'in direktörü olan Bernard Cassen'e açmışlardır. Cassen forumun bir üçüncü dünya ülkesinde yapılmasının sembolik olarak daha anlamlı olacağını ve Brezilya'nın böylesi bir Forum'u gerçekleştirebilecek kadar yeterli bir altyapıya sahip olduğu için de Brezilya'da yapılmasını önermiştir.

²⁷³ Brecher, Costello ve Smith, a.g.e., s.122

²⁷⁴ Dünya Sosyal Forumunun kökeniyle ilgili bilgiler için Francisco Whitaker'ın "World Social Forum: Origins and Aims" adlı metninden faydalanılmıştır. İngilizceye çeviren: Peter Lenny Bkz. www.forumsocialmundial.org.br/main.asp?id_menu=2_1&cd_language=2, 11.12.2003

İki aktivist Brezilya'ya döner dönmez, bu öneriyi destekleyecek ve sorumluluk alacak örgütleri araştırmaya başlamıştır. 28 Şubat 2000'de Sao Paulo'da, ilk girişimleri başlatmak üzere sekiz örgütün delegeleri toplanmış ve 25-30 Ocak 2001'de Porto Alegre'de²⁷⁵ ilk Dünya Sosyal Forumu'nu düzenlemek için bir "İşbirliği Anlaşması" imzalamışlardır. Bu kurucu örgütler şunlardır: Brezilya STK'lar Birliği (ABONG), ATTAC Brezilya örgütlenmesi, Brezilya Adalet ve Barış Komisyonu (CBJP), Brezilya Vatandaşlık için Girişim Derneği (CIVES), Birleşik İşçiler Merkezi (CUT), Brezilya Sosyal ve Ekonomik Çalışmalar Enstitüsü (IBASE), İnsan Hakları ve Adalet Sosyal Ağı ve Topraksız Köylüler Hareketi (MST).

Mart ayında bu örgütleri temsilen bir heyet, Vali Olívio Dutra ve yerel yönetimden Raul Pont ile görüşmek için gönderilmiştir. Projenin örgütlenmesi ve tanıtımı kent yerel yönetimi tarafından değil, DSF örgütlenme komitesini oluşturan sivil toplum örgütleri tarafından yapılması, dolayısıyla yerel yönetim destekleyici bir konumda olması önerilmiştir. Kent yerel yönetimiyle proje konusunda anlaşıldıktan sonra çalışmalar büyük bir hızla başlamıştır. Brezilya komitesini oluşturmak üzere başka sivil toplum kuruluşlarına destek vermeleri için çağrı yapılmıştır. Küreselleşme karşıtlarınca Cenevre'de "Kopenhag +5" zirvesine alternatif olarak yapılan "alternatif zirve"de Forumun duyurusu yapılmış ve burada Forumu Destek için Uluslararası Komite kurulmuştur.

İlk Forumun 25-30 Ocak 2001'de Porto Alegre'de 25.000 kişinin katılımıyla gerçekleştirilmesinin ardından bu sürecin kalıcılaştırılmasına karar verilmiş ve birer yıl arayla ilk üçü Porto Alegre'de, en son 2004 yılında Hindistan'ın Bombay kentinde olmak üzere bugüne kadar dört Dünya Sosyal Forumu gerçekleştirilmiştir.

4.3.1. Örgütlenme Yapısı

DSF bir tartışma platformu, çeşitli sosyal hareketlerin, sivil toplum örgütlerinin ve grupların bir buluşma alanı olarak tanımlandığı ve işlevlendiği için, DSF'de sıkı bir örgütsel yapı aramak doğru değildir. DSF örgütsel mekanizmasından çok, I. Forumu örgütleyen DSF Organizasyon Komitesince karara bağlanan ve daha sonra 10 Temmuz 2001'de Uluslararası Konsey tarafından onaylanan 14 maddelik ilkeleriyle

²⁷⁵ Porto Alegre kenti o sıralarda katılımcı bütçe uygulaması ve neoliberalizme karşı yerel yönetim düzeyinde verdiği mücadeleyle öne çıkıyordu. Forumun burada yapılmasına karar verilmesinde hem Porto Alegre'nin sembolik anlamı, hem de yerel yönetimin forumun düzenlenmesi konusunda destekleyici olacağı düşüncesi etkili olmuştur.

tanımlanabilir.²⁷⁶ Ancak dünya ölçeğinde oldukça geniş bir katılımı sürdürülmek istenen bir organizasyonda, bir takım örgütsel mekanizmaların yaratılması da kaçınılmazdır.

Dünya Sosyal Forumu'nun örgütlenmesinde üç önemli organ öne çıkmaktadır. Uluslararası Konsey, DSF Sekreteryası ve Ulusal Seferberlik Komiteleri.

Uluslararası Konsey

Uluslararası Konsey (UK)'in ilk toplantısı 9-11 Haziran 2001 tarihinde Brezilya Örgütlenme Komitesinin çağrısıyla yapılmış ve bu toplantı sonunda konseyin doğası, sorumlulukları ve işlevleri hakkında bir bildiri yayınlanmıştır.²⁷⁷ Konseyi oluşturmak üzere davet edilen grup ve örgütlerin hangi kriterlere göre seçildiği yayınlanan metinde belirtilmemiştir. Levent Şensever bu seçimin Brezilya Komitesini oluşturan kurumların subjektif kriterleriyle yapıldığını öne sürer.²⁷⁸

Kuruluş deklarasyonunda Uluslararası Konsey'in, DSF'nin sürekliliğini garanti altına alacak ve DSF sürecini güçlendirecek kalıcı bir organ olarak kurulduğu belirtilir. Konsey, DSF'nin politik hattının tanımlanmasında ve DSF'nin stratejik yöneliminin belirlenmesinde kendisini lider tayin etmiştir. Hemen ardından, Ulusal Örgütlenme Komitelerini, UK ile birlikte çalışan "örgütleyiciler" ve "kolaylaştırıcılar" olarak tanımlayarak, kendisi dışındaki organların sorumluluk alanını da belirlemiş olmaktadır. Bu tanımlamaya göre UK, DSF süreçlerinin belirlenmesinde en yetkili konumda yer almaktadır. Temel karar organı olarak konumlanmasına rağmen, deklarasyon metninde UK'nin herhangi bir iktidar yapısı içinde bir otorite olmadığı, temsiliyete dayanmadığı, oy verme mekanizmasına sahip olmadığı ve dünya sivil toplumunu temsil etmek iddiasında olan bürokratik bir yapı olmadığı vurgulanmaktadır. Ancak bu noktada, kararların nasıl alındığına ilişkin ciddi bir muğlaklık ortaya çıkmaktadır. Temsil ve oy verme mekanizması olmayan, ancak oldukça çeşitli grupları barındıran oldukça yetkili bir organda, kararların konsensüse dayalı olarak alındığını beklemek oldukça güçtür. Nitekim böyle yapıldığına ilişkin herhangi bir veri de yoktur. Uluslararası Konsey üyesi

²⁷⁶ Bkz. Charter of Principles www.forumsocialmundial.org.br/main.asp?id_menu=4_I&cd_language=2, 11.12.2003
Türkçesi için, F. Levent Şensever, *Dünya Sosyal Forumu...*, s. 34-37

²⁷⁷ IC-Nature, Responsibilities, Composition and Functioning;

www.forumsocialmundial.org.br/main.asp?id_menu=3_2_2_I&cd_language=2, 11.12.2003

²⁷⁸ Şensever, a.g.e., s. 32

Teivainen DSF’de kolektif irade oluşumu için iç prosedürlerin mevcut olmadığını belirtir.²⁷⁹

Uluslararası Konsey, DSF Sekreteryası ve 112 tane (Ağustos 2003 itibarıyla)²⁸⁰ delegasyondan oluşmaktadır. Bu delegasyonlar arasında uluslararası ve ulusal sendikal konfederasyonlar, ulusal sendikalar, çevre örgütleri, kadın örgütleri, çeşitli konularda faaliyet yürüten sivil toplum örgütleri ve sosyal hareketler yer almaktadır. DSF’nin ilkeleri gereğince (madde 9) siyasi partiler ve askeri örgütler Forum sürecinde ve organlarında yer alamamaktadır. Dolayısıyla küreselleşme karşıtı harekette yer alan Latin Amerika’daki Zapatistalar, FARC gibi önemli sosyal hareketler DSF sürecinden dışlanmaktadır. Uluslararası Konsey’de önceden belirlenmiş üye sayısı ya da sayısal sınırlama yoktur. UK’nin deklarasyon metninde bölgesel ve toplumsal bazda çeşitliliğin UK’ye yansıtılması gerektiği belirtilirken, bu konuda dengelerin henüz oturmadığı, bölgesel düzeyde Afrika, Asya ve Arap Dünyasından, toplumsal düzeyde ise gençler ve siyahlar arasından katılımın yetersiz olduğunun altı çizilmektedir. UK’ye yeni üyelerin alınması için önerilerin değerlendirileceği ve katılımın önünde engel oluşturmaması için finansal kaynakların yaratılması gerektiği ifade edilmektedir.

Haziran 2003 tarihinde Miami’de yapılan UK toplantısı sonunda yeni üyelerin kabulü şu şartlara bağlanmıştır:²⁸¹

-DSF ilkelerine bağlılık

-Toplumsal cinsiyet, ırk, yaş ve coğrafi dengelerin geliştirilmesi ve örgüt tipleri ve örgütlenme alanları bakımından UK’deki çeşitliliğin sağlanması ihtiyacı

-UK Komisyonlarından ve/veya bölgesel ve tematik forumların örgütlenme komitelerinden bir ya da daha fazlasına aktif olarak katılmak ve katkı sunmak

-Küresel, bölgesel veya tematik forumların örgütlenme komiteleri, organize ettikleri etkinlikler öncesi ve sonrasındaki 12 ay boyunca, bir delege yoluyla Uluslararası Konsey’e katılabilirler.

UK’de üyelerin yanı sıra, toplantılara katılan gözlemciler de mevcuttur. Gözlemcilerin kabul edilme koşulları, katılımcılara konulan kriterlerle aynıdır. Ağustos

²⁷⁹ Aktaran Politik Ekonomi İçin Araştırma Birimi: “Dünya Sosyal Forumunun Ekonomisi ve Politikası: “Küreselleşme” Karşıtı Mücadeleler İçin Dersler”, çev. Pınar Erol, www.antimai.org/bn/dsfelestiri.htm, 13.04.2004. Orijinali için bkz. www.rupe-india.org ve www.owcinfo.org.

²⁸⁰ Bu konuda bilgilendirici, daha sonraki tarihlere ait bir belge bulunmamaktadır.

²⁸¹ Bkz. Rules For The Operation of the World Social Forum International Council, www.forumsocialmundial.org.br/dinamic.asp?pagina=ci_regras_miami_ing, 12.02.03

2003 itibariyle, UK'de yedisi bölgesel ve tematik forumların organizasyon komitesinden, biri sivil toplum örgütünden oluşmak üzere sekiz gözlemci örgüt bulunmaktadır.

UK'nin üstlendiği sorumlulukların başında DSF'yi genişletmek ve güçlendirmek gelir. Diğer sorumluluklar ise deklarasyon metninde şöyle sıralanmıştır:

- DSF stratejilerini formüle etmek,
- Uluslararası hareketler, mücadeleler, kampanyalar, inisiyatifler ve diğer etkinliklerle sürekli ilişkiler kurmak,
- DSF toplantılarının tanıtımını yapmak, desteklemek ve katılımı güçlendirmek,
- DSF'ler arasında karşılıklı politik, tematik ve operasyonel eylemlerin gerçekleşmesini sağlamak,
- Kendi ülkelerinde Komitelerin kurulmasını sağlamak ve desteklemek,
- DSF Örgütlenme Komiteleriyle birlikte, konular, yöntemler ve formatların oluşturulması, konuşmacıların belirlenmesi ve davet edilmesi ve fon yaratmak için yapılar oluşturmak.

Haziran 2003'teki buluşmasında UK bu sorumlulukları daha etkin bir şekilde gerçekleştirebilmek için, strateji, içerik, yöntem, genişleme, iletişim ve finans konularında çalışacak altı tane komisyona ayrılmıştır.

Dünya Sosyal Forum'unun kendisi eylemler ya da kampanyalar düzenlemekte²⁸², Forum sürecinde çeşitli seminerler, konferanslar, paneller, atölye çalışmaları, konuşmalar ve yuvarlak masa toplantıları gibi etkinlikler düzenlemektedir. Bu etkinliklerin bir kısmı Uluslararası Konsey ve örgütlenme komiteleri işbirliği ile merkezi olarak düzenlenirken, bir kısmı da çeşitli grup ve örgütler tarafından²⁸³ düzenlenmektedir. Grup ve örgütler düzenleyecekleri etkinlikler için Forum sürecinden önce başvuruda bulunmakta ve UK ve Organizasyon Komitesi'nin onayını alarak etkinliklerini gerçekleştirmektedir. Forumlar sonunda Forumu temsilen herhangi bir

²⁸² DSF'nin web sayfasındaki sıkça sorulan sorular bölümünde böyle bir ifade olmasına rağmen, UK'nin 21-22 Ocak 2003 toplantısında, Davos Forumu'nun yapılacağı günlerde "Neo-liberalizme ve Savaşa Karşı ve Başka Bir Dünya İçin Küresel Eylem Günü" yaratılmasına karar verilmiş olması dikkat çekicidir. Ancak bu durum DSF'nin ilkeleriyle çelişen bir durum olarak yorumlanmamalıdır. Çünkü DSF zaten neo-liberalizme, savaşa, emperyalizmin her çeşidine ve dünyaya sermaye tarafından hükmedilmesine karşı olduğunu ilkelerin birinci maddesinde deklere etmiştir. Ayrıca eylemlerin örgütleyici öznesi olarak kendisini görmez. Bu eylemlerin küresel çapta veya yerel düzeyde nasıl ve kimler tarafından örgütleneceğine DSF karar vermemektedir.

²⁸³ Bireyler etkinlik düzenleyememektedir.

deklarasyon ya da sonuç dökümanı çıkarılmamaktadır. Çünkü DSF’de bütün katılımcıları temsil etme yetkisine sahip kişi ya da organ yoktur. Bu DSF’nin beşinci ve altıncı ilkesiyle de garanti altına alınmıştır. UK yalnızca sosyal forumların yönelişi ve örgütlenmesinde söz sahibidir. Ancak DSF’nin rolüyle çatışmadığı sürece Forum katılan çeşitli örgütler bir araya gelerek çeşitli bildirimler yayımlayabilir, açıklamalar yapabilir ve eylemler düzenleyebilir.²⁸⁴ Örneğin I. ve II. DSF’de çeşitli sosyal hareketler biraraya gelerek “Sosyal Hareket Çağrısı” adıyla bildirimler yayımlamışlardır.²⁸⁵

DSF Sekreteryası

Dünya Sosyal Forumu Sekreteryası DSF’nin pratik sürecinin yürütülmesi ve Forumun uluslararasılaşma sürecini inşa etmek için oluşturulmuş olan teknik bir organdır. Sekreteryası Brezilya Örgütlenme Komitesi (kurucu komite) ile Forumun yapılacağı yerin Örgütlenme Komitesinden oluşur.²⁸⁶ Bu iki örgüt görev ve işlevlerin bölüşülmesine birlikte karar verirler. Dünya Sosyal Forumunun ilk üç toplantısı Brezilya’da yapılmış olduğu için o dönemde Sekreteryası sadece Brezilya Örgütlenme Komitesinden oluşuyordu ve ismi DSF Örgütlenme Komitesi olarak anılıyordu. 4. DSF’nin Hindistan’da yapılmasına karar verince bu organ hem sekreteryası adını aldı hem de Hindistan Örgütlenme Komitesi ona dahil edildi. Forum başka bir ülkede yapıldığında, o ülkenin örgütlenme komitesi Brezilya Örgütlenme Komitesi ile birlikte sürecin yürütülmesini üstlenecektir.

DSF Sekreteryası’nda yer alan Brezilya Örgütlenme Komitesi’nde daha önce kurucu örgütler arasında ismi geçen sekiz örgüt mevcuttur. Hindistan Örgütlenme Komitesi ise Hindistan Çalışma Komitesi tarafından atanan ve her biri sekiz çalışma grubundan²⁸⁷ birine üye olan 45 bireyden oluşur.

UK ile DSF Sekreteryası arasındaki ilişkiler söz konusu olduğunda temel prensip, toplantılar sırasında DSF süreci hakkındaki politik kararları UK’nin alacağıdır. Uluslararası Konsey’in Ocak 2003’te Porto Alegre’de yaptığı toplantıda DSF Sekreteryası’nın işlevleri şu şekilde özetlenmiştir:

- Bölgesel ve Tematik Forumları teşvik etmek ve desteklemek

²⁸⁴ Şensever, a.g.e., s.40

²⁸⁵ “Porto Alegre II Sosyal Hareketler Çağrısı” adlı bildirimnin Türkçe versiyonu için bkz. Şensever, a.g.e., s.51-54

²⁸⁶ Rules for the Operation of the World Social Forum International Council, www.forumsocialmundial.org.br/dinamic.asp?pagina=ci_regras_miami_ing 12.02.2003

²⁸⁷ Bu çalışma grupları şunlardır: Seferberlik, Finans, Yer ve Lojistik, İrtibat, Medya ve İletişim, Kültür, Öğrenciler ve Gençler, Program.

- Uluslararası Konsey toplantılarını organize etmek
- Uluslararası Konsey'in iletişim sürecini güvence altına almak
- DSF süreçleri hakkında tarihsel kayıtların tutulmasını sağlamak
- DSF süreci için fon bulma çabalarını desteklemek.

DSF Sekreteryası bütün Uluslararası Konsey toplantılarında hazır bulunur.

Ulusal Seferberlik Komiteleri

Ulusal Seferberlik Komiteleri ulusal ve yerel sosyal forumlar olup UK'nin kararlarına tabidir. DSF ve diğer sosyal forumlar için yerel düzeyde seferberlikleri örgütlerler. Ayrıca çeşitli ulusal forumlar da UK'nin onayını alarak sürecin yerel temsilcileri konumuna gelebilirler.²⁸⁸ Bütün bölgesel ve yerel forumların DSF ilkelerine bağlı olmaları temel koşuldur. Hemen belirtmek gerekir ki, ulusal örgütlenmelerde yerel dinamikler belirleyici olduğu için yerel düzeyde örgütlenme modelleri farklıdır.

DSF oluşum halinde olduğu için zamanla örgütlenme yapısında kimi değişikliklerin olacağı da beklenmelidir. Örneğin 2004 yılında Dünya Sosyal Forumunun ilk defa Hindistan'da yapılmasıyla bu ülkede farklı bir örgütlenme modeli gerçekleştirilmiştir. Nisan 2003'te UK'nin çağrısıyla yapılan Ulusal Danışma Toplantısı'nda karara bağlanan DSF 2004'ün örgütlenme modeli şöyledir:

Hindistan Genel Konseyi: DSF Hindistan sürecinin karar organı olarak yapılan konsey, DSF ilkelerini kabul eden bütün sosyal hareketler ve örgütlere açıktır. 135 üyeye sahiptir.

Hindistan Çalışma Komitesi: DSF Hindistan sürecinin işleminde temel oluşturacak olan politik hattın formüle edilmesinden sorumludur. Hindistan Çalışma Komitesi, Genel Konsey tarafından seçilen 67 örgütten oluşmaktadır. Komite'de 14 ulusal sendika ve işçi örgütü, 8 ulusal kadın örgütü, 6 ulusal köylü ağı, 4 ulusal platform, 4 öğrenci ve gençlik örgütü ve 27 sosyal hareket, sivil toplum örgütü ve diğer örgütler yer almaktadır.

Hindistan Örgütlenme Komitesi: DSF 2004'ün yürütme organıdır. Her biri bir çalışma grubuna üye olan 45 kişiden oluşur.

---

²⁸⁸ Şensever, a.g.e., s. 35

Bombay Örgütlenme Komitesi: Çalışma gruplarında temsil edilen Bombay'da bulunan örgütlerden oluşur.

4.3.2. DSF'nin Finansmanı

Dünya çapında büyük paralar harcanarak gerçekleştirilen bir organizasyon olmasına rağmen, DSF ilkeler şartında finansman/fonlama konusundan hiç bahsedilmemektedir. Oysa ki, gerek UK'nin gerekse Sekreteryanın sorumlulukları tanımlanırken finansman yaratmanın üzerinde önemle durulur. "Dünyadaki sermaye egemenliğine ve emperyalizmin herhangi bir biçimine" karşı olduğunu deklere eden bir yapıda, böylesi önemli bir konunun ilkesel sınırlarının belirlenmemiş oluşu şaşırtıcıdır.

Sosyal Forumların örgütlenmesinde kullanılan bütün maddi kaynakları takip etmek oldukça güçtür, ancak DSF'nin maddi kaynağını temel olarak çeşitli fonlardan sağladığı bilinmektedir. DSF'nin web sayfasında fon sağlayan kurum ve kuruluşlar deklere edilmektedir.²⁸⁹ DSF'ye akıtılan fonlar iki türdür. Birincisi doğrudan DSF'nin merkezi organlarına (DSF Sekreteryasına) gelen fonlar, ikincisi ise çeşitli katılımcı örgütlere akıtılan fonlar. İkincisi miktar olarak, birincisinden çok daha fazladır ve sekreteryanın kayıtlarında yer almamaktadır. Örneğin "Proje Dünya Sosyal Forumu 2004" dökümanında 29.7 milyon dolar harcama öngörülmekte, bunun 26.2 milyon dolarının delegelerin –doğrudan katılımcı olan STK kadrolarının- katılımı için harcanacağı (ulaşım, konaklama, yemekler vs.) belirtilmektedir.²⁹⁰ DSF'ye fon sağlayan kurum ve kuruluşların kimler olduğuna bakıldığında Ford Vakfı gibi sermaye kuruluşlarını varlığı dikkat çekicidir. Ford Vakfı DSF'ye doğrudan fon aktarmakla birlikte, arasında DSF örgütlenme komitesinde yer alan Brezilya STK'lar Birliği'nin de bulunduğu, DSF'ye katılan pek çok sivil toplum örgütünü de finansal açıdan desteklemektedir.²⁹¹ Ayrıca bazı yerel yönetimlerin doğrudan ve bazı merkezi yönetimlerin çeşitli STK'lar aracılığı ile DSF'ye kaynak aktardığı bilinmektedir. Örneğin, Le Monde Diplomatique Gazetesi'nin 1 Şubat 2002 sayısına göre "ATTAC ve Le Monde Diplomatique, Dünya Sosyal Forumunu organize edebilmelerine yardım için Fransa Dış İşleri Bakanlığı'ndan 80.000 Euro almıştır."²⁹² Yine ATTAC forumun organize edilebilmesi için Avrupa Birliğinden aldığı fonların bir kısmını DSF'ye

²⁸⁹ Bkz. www.forumsocialmundial.org. (Finansörler miktarlar belirtilmeden ilan edilmektedir.)

²⁹⁰ Politik Ekonomi İçin Araştırma Birimi: "Dünya Sosyal Forumunun Ekonomisi ve Politikası: "Küreselleşme" Karşıtı Mücadeleler İçin Dersler", çev. Pınar Erol, www.antimai.org/bn/dsfelestiri.htm, 13.04.2004. Orijinali için bkz. www.rupe-india.org ve www.owcinfo.org.

²⁹¹ Politik Ekonomi İçin Araştırma Birimi, "Dünya Sosyal Forumunun Ekonomisi..."

²⁹² Aktaran Politik Ekonomi İçin Araştırma Birimi: "Dünya Sosyal Forumunun Ekonomisi..."

aktarmıştır. 2002 yılında DSF'ye Porto Alegre Belediyesi 300.000 dolar, Rio Grande do Sul eyaleti ise 1 milyon dolar vermiştir. 2003 yılında Brezilya'da İşçi Partisi iktidara geldikten sonra, federal hükümet DSF'yi fonlamaya devam etmiştir.²⁹³

Çeşitli sermaye çevrelerinin, hükümetlerin ve mevcut dünya düzenini kontrol eden uluslararası örgütlerin sağladığı maddi destek, DSF'nin özerkliğinin ve mevcut sistem karşısındaki muhalefet gücünün sorgulanmasına neden olmaktadır. Dünya Bankası STK'ların desteklenmesinin siyasi sebeplerini bir raporunda şöyle açıklamaktadır. "Toplumsal gerilimler ve bölünmeler, siyasi muhalifleri resmi ya da gayri resmi forumlarda bir araya getirerek ve tek biçim olarak çatışmaya bırakmak yerine, onların enerjilerini siyasi süreçlere yönlendirerek azaltılabilir."²⁹⁴ Çeşitli sermaye örgütlerinin DSF'leri desteklemesi, bu örgütlerin DSF'leri Seattle türü radikal eylemlerin alternatifi olarak biçimlendirme ve pasifize etme amacını taşıdıkları öne sürülmektedir.

4.3.3. Yeni Bir Enternasyonalizm mi?

Genelde küreselleşme karşıtı hareket özelde ise Sosyal Forumlar süreci bazıları tarafından yeni bir enternasyonalizm olarak yorumlanmaktadır.²⁹⁵ Gerçekten de hareketin başından beri uluslararası bir perspektifle oluşturulmuş olması ve bunun örgütlenme biçimine de yansıtılması, küreselleşme karşıtı hareketi yeni bir enternasyonalizm olarak değerlendirmemizi mümkün kılmaktadır. Sosyal forumların Enternasyonal bir dayanışma zemini olarak işlev görüp görmediği ise incelenmesi gereken bir konudur.

Dünya Sosyal Forumunu, işçi hareketinin geçmişteki en önemli uluslararası dayanışma ve birlik zeminlerinden biri olan, kısaca Enternasyonal olarak anılan örgütlenmelerle karşılaştırmak bugünkü enternasyonalizmi kavramak açısından bize fırsat sunacaktır.

İşçi hareketinin ilk uluslararası birliği, I. Enternasyonal (Uluslararası Emekçiler Birliği-International Working Men's Assosiation- IWA), 1864 yılında İngiliz ve Fransız sendikacılarının önderliğinde kuruldu. I. Enternasyonal işçi sınıfının somut hareketliliğinin üzerine inşa edildi. İşçi sınıfının bağımsız örgütlerinin biraraya gelerek

²⁹³ Politik Ekonomi İçin Araştırma Birimi, "Dünya Sosyal Forumunun Ekonomisi..."

²⁹⁴ Aktaran Politik Ekonomi İçin Araştırma Birimi, "Dünya Sosyal Forumunun Ekonomisi..."

²⁹⁵ Bkz. Jose Seoane ve Emilio Taddei, "From Seattle to Porto Alegre: The Anti-neoliberal Globalization Movement", *Current Sociology*, C. 50 (1), s.117. Michael Löwy: "Marksizm: Beşinci Enternasyonale Doğru", çev. Erkan Ünal, www.bianet.org/diger/arsiv.htm, 29.08.2003

oluşturduğu bu birlikte, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden anarşist, sosyalist, sendikalist (trade unionist) gibi çeşitli akımlar temsil ediliyordu. Karl Marks tarafından kaleme alınan ve Genel Konsey tarafından kabul edilen tüzükte birliğin burjuva partileri, örgütleri, seçkin gruplar, komplocu sekt örgütlenmeleri ve reformcu hareketlerle olan farklılıkları vurgulandıktan sonra hedefi "...her çeşit köleliğin, tüm toplumsal sefaletin, manevi alçalmanın ve siyasal bağımlılığın temelinde yatan emekçinin, üretim araçlarını yani geçim kaynaklarını tekelinde tutanlara olan ekonomik bağımlılıktan kurtulma(sı)" olarak dile getiriliyordu. Derneğin "...Çeşitli ülkelerde mevcut ve aynı amacı, yani emekçi sınıfların korunmasını, ilerlemesini ve tam kurtuluşunu amaçlayan işçi dernekleri arasındaki merkezi haberleşme ve işbirliği ortamını sağlamak için kurulmuş" olduğu belirtiliyordu.²⁹⁶ I. Enternasyonal Avrupa'da gelişen grevleri ve diğer işçi hareketlerini destekliyor ve işçi sınıfı mücadelesinin uluslararası stratejisi büyük ölçüde burada belirleniyordu. I. Enternasyonal güçlü bir örgütlenmeye ve yeterli maddi kaynağa sahip olmamasına rağmen, tüm Avrupa'da işçi sınıfı arasındaki ciddi bir üne ve otoriteye sahipti. Bu otorite Paris Komünü'nün yenilgisine kadar devam etti.

Paris Komünü'nün bastırılmasından sonra, ABD'de kısa süre yaşayabilen I. Enternasyonal'in dağıldığı 1876 yılından, II. Enternasyonal'in kurulduğu 1889'a kadar işçi sınıfının uluslararası bir örgütü yoktu. Ancak I. Enternasyonal'in aldığı karar doğrultusunda, Avrupa'da burjuva toplumunun kurumsal yapısı içinde yer alan ulusal temelli sosyalist işçi partilerinin kurulması gündemdeydi. Bunların içinde en güçlü olanı da Alman Sosyal Demokrat Partisi idi. Öte yandan işçi sınıfının gündelik sorunları üzerinden gelişen bir sendikal hareket yükseliyordu. Bu sendikal mücadeleler 1880'lerin sonlarına doğru ulusal çapta, federasyonlar biçiminde örgütlenmeye başladılar. II. Enternasyonal bu iki akımın etkisi altında oluştu.²⁹⁷ Kapitalizmin 19. yüzyılın sonlarında bir dünya sistemi olarak kendisini kurduğu, liberal kapitalizmin yerini tekelci kapitalizme bıraktığı bir döneme rastgelen II. Enternasyonal, bu döneme uygun olarak ulusal temelde örgütlenen işçi partilerinin ve sendikalarının bir dayanışma ve birlik örgütü olarak ortaya çıktı. Sanayideki işçi sınıfının nicelik olarak artmasının da etkisiyle, II. Enternasyonal endüstriyel işçi sınıfına daha çok dayanıyordu. II. Enternasyonal'i birincisinden ayıran en önemli farklardan biri de, Anarşistlerin II. Enternasyonal'den dışlanmasıydı. Anarşistlerle, işçi sınıfının siyasal eylemini

²⁹⁶ I. Enternasyonal (Uluslararası İşçiler Derneği), *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yay., C. 1 (8 cilt), t.y., s.276-277

²⁹⁷ II. Enternasyonal, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, C. 2, s. 382

savunanlar arasında I. Enternasyonal’de başlayan tartışmanın çözümü, II. Enternasyonal’in kurulması aşamasındaki toplantılara Anarşistlerin çağırılmamasıyla ‘çözüme’ kavuşturulmuştu. 1896’da Londra Kongresi’nde, hazırlık komitesi kongreye kabul edilecek olanlarda şu niteliklerin arandığını duyuruyordu:

“1. Kapitalist mülkiyet ve üretim yerine sosyalist mülkiyet ve üretimi kurmaya çalışan ve teşriî* ve parlamenter eylemi bu amaçlara ulaşmak için gerekli yol olarak benimseyen örgütlerin temsilcileri,

2. Politikada militan bir tavır benimsememiş olsalar dahi, teşriî ve parlamenter eylemin gereğini kabul ettiklerini beyan eden salt sendikal örgütler. Dolayısıyla anarşistler dışlanmışlardır.”²⁹⁸

II. Enternasyonal her ne kadar daha fazla ideolojik bir birlik zemininde kurulmuş olsa da, reformistler ve devrimciler arasında ciddi politik ayrılıkları da içinde barındırıyordu. I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle işlevini yitirene kadar II. Enternasyonal’in en önemli tartışma konularından biri, sosyalizm mücadelesinin asıl olarak reformlar için mücadele sorunu mu olduğu, yoksa reformların sadece bir araç mı olduğuydu. I. Dünya Savaşı’ndan sonra Alman ve İngiliz sosyal demokratlarının öncülüğünde, II. Enternasyonal diriltilmeye çalışıldı. 1920’lerde Sosyalist İşçi Enternasyonal, kısa adıyla Sosyalist Enternasyonal olarak belirgin bir reformist eğilimle tekrar faaliyete geçti. Ancak Belçika, İsveç ve Danimarka partilerinin ve birkaç küçük grubun dışında fazla destek sağlayamadı.

III. Enternasyonal, diğer adıyla Komintern, Rus Sosyalist Devrimi’nin başarısının ardından 1919’da Lenin’in önderliğinde kuruldu. III. Enternasyonal’in iki önemli amacı vardı. Birincisi Rusya’daki Sovyet rejiminin savunulması ve ikinci olarak uluslararası devrimci hareketin desteklenmesi. “Komintern, eşit güçte denebilecek bir dizi ulusal komünist partisinin uluslararası bir örgüt içinde eritilmesi olmaktan çok, bir dizi zayıf, bazıları embriyon halinde ve henüz şekillenmemiş grubun, ana desteği ve itici gücünü zorunlu ve kaçınılmaz biçimde Sovyet Devleti’nden aldığı bir örgüte koşulmasıydı.”²⁹⁹ Kapitalist dünya tarafından tecrit edilmiş ve tehdit altında olan Sovyet iktidarının, uluslararası devrimci hareketten destek ve propaganda ve eylem yoluyla bu iktidarın savunulmasına yardımcı olmalarını beklemesi son derece doğaldı. Ancak

* Teşriî: Kanun yapma ile ilgili, kanun ile ilgili . Bkz. **Büyük Türk Sözlüğü**, İstanbul: Hayat yay., t.y

²⁹⁸ II. Enternasyonalin Kuruluşu ve İlk Yılları, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, C.2, s.408

²⁹⁹ Komünist Enternasyonal, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, C. 2, s.646

sonraları, Stalin döneminde bu ikili amaç, yerini ağırlıklı olarak birinciye, yani Sovyet rejiminin savunulmasına bırakmaya başladı. Enternasyonal birlik, Sovyetlerin “tek ülkede sosyalizmin inşası” politikasının aracına döndü.

III. Enternasyonal, öncekilerden farklı olarak sadece işçi partilerinin uluslararası birliği olarak anlaşılmalıdır. 2. Kongre’de kabul edilen “21 Koşul” sayesinde Komintern, sıkı, merkeziyetçi bir biçimde yönetilen bir örgüt haline geldi. II. Enternasyonal’deki partilerin gevşek birliğinden farklı olarak Komintern, merkez komite gibi işleyen Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi ile “komünist dünya partisi” gibi işlevlendi. Hem II. Enternasyonal’in, üye partilerin milliyetçi tavırları yüzünden parçalanmasındaki yanlışlara düşülmek istenmemesi, hem de iç savaş koşullarında işleyen Enternasyonal’in merkezi bir otoriteye ihtiyacı olduğu yolundaki yaygın inanç, üye ülkelerdeki komünist partilerin örgütlenme biçimi ve stratejilerini de belirleyen sıkı disiplinli bir uluslararası örgütün yaratılmasını sağlamıştı. Üçüncü Enternasyonal 1943 yılında, Stalin tarafından feshedildi. Ancak dünya komünist partilerinin, Sovyetler Birliği Komünist Partisi’ne olan, politik, ideolojik ve örgütsel bağımlılığı farklı araçlarla sürdürüldü.

Dönemlerinin tarihsel ve politik farklılıklarına paralel olarak, Enternasyonallerin birbirinden oldukça büyük farklılıklar gösterdiği açıktır. Ancak yine de ortak özelliklerini şöyle özetleyebiliriz:

1. Enternasyonaller temel olarak işçi sınıfına ve onun örgütlerine dayanmıştır. Yaratılan ya da yaratılmaya çalışan esas olarak, işçi sınıfı mücadelesinin uluslararası birliğidir. İşçi sınıfının mücadele stratejisinin ana hatları enternasyonallerde belirlenmiştir.
2. Özellikle I. ve II. Enternasyonal’de daha belirgin olmak üzere Enternasyonaller esas olarak Avrupa’ya dayanmıştır. Bu durum Üçüncü Enternasyonal’de Üçüncü dünya ülkelerinde komünist partilerin inşa edilmesi çabasıyla kısmen değişmiştir.
3. Enternasyonaller, üyelik, genel sekreteryaya, tüzük gibi formel bir örgütlenmenin niteliklerini taşıyan, hiyerarşik yapılardır.
4. Özellikle II. Enternasyonal’den Anarşistlerin dışlanmasıyla, örgüt içinde ideolojik tek biçimlilik hakim olmuştur. Üçüncü Enternasyonal’de bu durum doruğa çıkmıştır.

Dünya Sosyal Forumları ise;

1. Çeşitli sosyal hareketlere, sivil toplum örgütlerine, bağımsız birey ve gruplara dayanır. Enternasyonalizmin tabanı daha geniştir. Ancak DSF'nin ilkeleri ve yapısı mücadele hattına ilişkin kararların alınmasına engel teşkil eder.
2. DSF coğrafi olarak da daha geniş örgütlenme tabanına sahiptir. Sosyal Forumların Brezilya ve Hindistan gibi üçüncü dünya ülkelerinde yapılması, bu ülkelerin sürece daha fazla katılmasının önünü açmıştır.
3. Enternasyonaller işçi sınıfı önderlerini ve işçi sınıfı partisi temsilcilerini bir araya getirirken, sosyal forumlar sadece işçi sınıfını ve önderleri değil, farklı hareketlerin tabanını ve entellektüelleri de bir araya getirir. Enternasyonaller temsilciler düzeyinde örgütlenen kongreler biçiminde işlerken, DSF'ler birden çok organizasyonu, semineri, toplantıyı bir araya getiren, küreselleşme karşıtı hareket içinde yer alan onbinlerce aktivistin açık bir karşılaşmasıdır.
4. Enternasyonaller ikincisinden itibaren parti örgütlenmelerine dayanmalarına rağmen, DSF'ler partileri örgüt olarak DSF sürecinden dışlar.
5. DSF'de ideolojik ve politik çeşitlilik hakimdir. Ancak küreselleşme karşıtı hareket içinde yer alan bazı örgütler (politik partiler ve silahlı mücadele veren örgütler) DSF süreçlerinde yer alamamaktadır. Bu da ideolojik/politik çeşitliliğin sınırlı olduğuna işaret eder.

Bütün bu farklılıklarına rağmen, DSF'ler de Enternasyonaller gibi, döneminin sistem muhalifi sosyal hareketlerinden beslenen uluslararası bir iletişim ve koordinasyon merkezidir. Yarattıkları etki bakımından kıyaslandığında, daha dar bir sosyal tabana sahip olmasına rağmen, Enternasyonallerin dönemlerinin sosyal hareketleri üzerinde daha fazla etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu etkililiğin temel sebebini ise Enternasyonallerin, dönemin temel sosyal hareketi olan işçi sınıfı hareketiyle kurduğu organik ilişkide ve stratejik bir birlik oluşturma işlevinde aramak gerekir.

Öte yandan yanıtlanması gereken bir soru, gerek Enternasyonallerin gerekse DSF'lerin gerçek bir Enternasyonal dayanışma zemini yaratıp yaratamadıklarıdır. Gerçek bir enternasyonalizm ulusalcı yaklaşımlardan uzak, bir bütün olarak küresel

demokrasiyi hedefleyen güçlerle kurulabilir. İkinci Enternasyonal'in ulusal kaygılarla parçalandığı ve Üçüncü Enternasyonal'in son dönemlerini tek ülkede sosyalizmin kurulmasına harcadığı dikkate alındığında Enternasyonaller açısından, gerçek bir enternasyonalizmin kesintilerle ve kısmen gerçekleştirilebildiği ileri sürülebilir. DSF'ler açısından ise, ulusalcı bakış açılarının hakimiyeti göz önüne alındığında, yaratılan enternasyonalizmin daha güçlü olduğu söylenemez. James Petras Sosyal Forumlar sürecinde yer alan, Amerika ve Avrupalı sendikacıların bir kesiminin, "Üçüncü Dünya işçileriyle ittifak arayışındaki enternasyonalistler değil, ulusal burjuvazileriyle ittifak kurmayı hedefleyen "korumacılar(dır)"³⁰⁰ olduğunu belirtir. Ayrıca çeşitli sermaye gruplarının DSF'leri finansal açıdan desteklemeleri, gerçek bir Enternasyonal yaratılmasının önünde önemli bir engeldir.

4.4. KÜRESEL SOSYAL HAREKETLER, AĞLAR VE SOSYAL HAREKET TEORİLERİ

Küreselleşme karşıtı hareketin örgütlenmesinde farklı ve yeni olan olgu internet dolayımı ile şekillenen küresel ölçekteki ağlardır. Ağlar sayesinde gerçekleşen uluslararası koalisyonlar, zirve protestoları ve sosyal forumlar küreselleşme karşıtı harekete gerçek küresel doğasını verir. Pek çok yazar küreselleşme ile birlikte sosyal hareketlerin de giderek küreselleştiğini gözlemlemektedir.³⁰¹ Sosyal hareketlerin doğasındaki bu değişim bizi, sosyal hareket teorileri üzerinde yeniden düşünmeye sevketmektedir. Çünkü, mevcut sosyal hareket teorileri, bu güne kadar sosyal hareketleri ulusal bir bağlamda değerlendirmiş, sosyal hareketlerin küresel dinamiklerini ve mekanizmalarını analiz etmek için yeterli kavramsal araçlar geliştirememiştir. Özellikle sosyal hareketlerin nasıl gerçekleştiğine odaklanan kaynak mobilizasyonu ve politik süreç teorileri söz konusu olduğunda, teori ve pratik arasındaki boşluk daha fazla açığa çıkmaktadır.

Politik süreç yaklaşımının analiz düzeyinin ulusal politik bağlam olduğunu daha önce sosyal hareket teorileri ile ilgili bölümde belirtmiştik. Çağdaş toplumlarda makro-ulusal politikaların ve kurumların şekillenmesinde uluslararası ilişkilerin ve süreçlerin her zaman etkisi olmuştur. Bu konuda McAdam politik süreç teorisyenlerine şöyle bir eleştiri yöneltilir: "[Sosyal] Hareket entellektüelleri politik fırsatlar yapısını tamamen

³⁰⁰ James Petras, "Latin Amerika'da Toplumsal Hareketler", çev. Cevdet Aşkın, *Küreselleşme ve...*, s. 141

³⁰¹ Robin Cohen ve Shirin Rai, "Global Social Movements: Towards a Cosmopolitan Politics", *Global Social Movements*, ed. Robin Cohen, Shirin Rai, Londra ve New Brunswick: The Athlone Press, 2000, s. 7. Robert O'Brien ve diğerleri, a.g.e., s.1-23

ülke içi kurumlar ve süreçler açısından algılamıştır. Bu kavramsallaştırmada ihmal edilen şey, ülke içi kurumların ve ittifakların şekillenmesinde uluslararası eğilimler ve olayların kritik rolüdür. Kısaca ifade edersek, bu güne kadar [sosyal] hareket entellektüelleri, başarılı bir kolektif eylem için gereken ülke içi olanakların yapılanmasında, küresel politik ve ekonomik süreçlerin değerini görememiştir.”³⁰² Ancak McAdam, ulusal politikaların ve kurumsal yapıların değişmesinde uluslararası dinamiklerin (örneğin uluslararası politik baskı) etkisini gündeme getirirse de, nihai olarak ulusal politik fırsatlara odaklanır. Oysa küreselleşme karşıtı hareketler söz konusu olduğunda uluslararası süreçlerin etkisiyle ulusal politik fırsatların nasıl şekillendiği değil, doğrudan uluslararası politik fırsatların neler olduğu incelenmelidir. Çünkü küreselleşme karşıtı hareketin şekillendiği alan küresel ölçektektir.

Öte yandan politik süreç teorisi, sosyal harekete katılımı kolaylaştıran dinamiklerin başında yerel sosyal ağları görür. Günlük yüzyüze ilişkilerin yarattığı sosyal ağların analizi, küreselleşme karşıtı hareketleri incelerken özellikle dayanışma gruplarının nasıl şekillendiğini anlamamızda açılımlar sağlayabilir, ancak uluslararası örgütlenmelerin ve harekete katılımın dinamiklerini analiz etmede yetersiz kalır. Çünkü küreselleşme karşıtı hareket günlük yüzyüze ilişkilerden çok, internet üzerinden kurulan ilişkilerden beslenir.

Örgütlenme düzeyini temel analiz birimi olarak ele alan kaynak mobilizasyonu yaklaşımında da bazı sorunlarla karşılaşılır. Kaynak mobilizasyonu yaklaşımı kaynaklara erişim ve kaynakların harekete geçirilmesinde örgütlerin rolüne odaklanır ve örgütlerin finansal yapısı, liderlerin otoritesi, örgüt içi bağlılık, örgüt stratejisi, bireyleri harekete katabilme gücü gibi boyutlarını inceler. Bu yaklaşımın sosyal hareket örgütleri olarak ele aldığı temel form büyük, profesyonel ve formel örgütlerdir. Oysa küreselleşme karşıtı harekete asıl formunu veren küresel düzeydeki “örgütlerin örgütlenmesi” kaynak mobilizasyonu teorisyenlerinin yaklaşımı ile açıklanamaz. Oldukça özgün bir deneyim olan koalisyonları tanımlamada “örgüt” kavramından çok “ağ” kavramı kullanılır. Formel bir örgütlenme yapısından oldukça farklı özelliklere sahip olan internet temelli ağların incelenmesinde formel örgütler için geliştirilen kavramsal araçlar ve yöntemler yeterli değildir.

Ulusal sınırlar ötesinde faaliyet yürüten sosyal hareketlerin ortaya çıkması ile teorik alanda yeni arayışlar gündeme gelmektedir. Son yıllardaki çalışmaların pek çoğu

---

³⁰² McAdam, a.g.e., s.34

küreselleşmenin sosyal hareketler üzerindeki etkisini araştırmaya yönelir. Örneğin Guidry vd. küreselleşmenin sosyal hareketleri “ulusötesi bir kamusal alanda” bir araya getirdiğini ileri sürer.³⁰³ “Ulusötesi kamusal alan” sosyal hareketler için yeni bir fırsat yapısı anlamına gelir ki bu alan sayesinde kaynaklar, örneğin örgütsel yapılar, taktikler, fonlar ve örgüt personeli sınırlar ötesinde harekete geçirilir.³⁰⁴ Fakat Guidry ve diğerleri küreselleşme karşıtı harekette olduğu gibi sosyal hareketlerin gerçek anlamda biraraya gelmesini değil, farklı sınırlar içinde gerçekleşen sosyal hareketlerin birbirlerini etkileme düzeyini ve birbirleri arasındaki alışverişi inceler. Benzer şekilde Cohen ve Rai barış, kadın, çevre, insan hakları gibi çeşitli sosyal hareketlerin uluslararası sivil toplum örgütleri aracılığı ile giderek uluslararası düzeyde faaliyet yürüttüğünü belirtir.³⁰⁵ Yazarlar, “Küresel Sosyal Hareketler” olarak adlandırdığı bu hareketler sayesinde de kozmopolit bir politik alanın oluşmakta olduğunu ifade eder.³⁰⁶ Cohen ve Rai küresel sosyal hareketlerin politik alanın şekillenmesindeki rolüne odaklanırken, bu hareketlerin nasıl oluştuğuna dair bir şey söylemez. Kaldı ki, tekil bir örgütün (örneğin Greenpeace) uluslararası düzeyde örgütlenmesi ile, farklı örgütlerin bir araya gelerek kurduğu uluslararası örgütlenmelerin dinamikleri birbirinden farklılık gösterir.

Teorik açıklamaların diğer bir kaynağı ise ağlarla ilgili geliştirilen teorilerdir. Manuel Castells’in toplum teorisinde ağ kavramı merkezi kavramlardan biridir. Castells enformasyon çağı olarak adlandırdığı günümüz toplumunun ağlardan oluştuğunu ileri sürer ve bu yeni topluma “ağ toplumu” adını verir. Castells’e göre “yeni enformasyon teknolojileri, bilgi işleme süreçlerini dönüştürerek, insan etkinliğinin bütün alanları üzerinde etkide bulunur ve gerek bu etkinliklerin aktörleri ve unsurları arasında, gerekse farklı etkinlik alanları arasında sonsuz bağlantılar kurmayı mümkün kılar.”³⁰⁷ Yeni enformasyon teknolojileri sosyal örgütlenmenin yeni biçimlerinin oluşmasını ve enformasyon ağlarıyla sosyal etkileşimi sağlar. Castells’e göre ağlar, enformasyon toplumunun örgütlenme prensibidir. Castells ağ tipi yapılanmanın temel aktörleri olarak, uluslararası şirketleri, finans sermayesini, sermaye sahiplerini ve enformasyon ve iletişim teknolojileri sistemlerini görür. Fakat Escobar’ın belirttiği gibi mevcut

³⁰³ John A. Guidry, Michael D. Kennedy, Mayer N. Zald, *Globalization and Social Movements, Globalization and Social Movements: Culture, Power and Transnational Public Sphere*, Ed. John A. Guidry, Michael D. Kennedy, Mayer N. Zald, Ann Arbor: University of Michigan, 2000, s. 5-13.

³⁰⁴ Guidry, Kennedy, Zald, a.g.e., s.9

³⁰⁵ Cohen ve Rai, a.g.e., s. 7

³⁰⁶ Cohen ve Rai, a.g.e., s. 13-15.

³⁰⁷ Manuel Castell, *The Rise of the Network Society-The Information Age: Economy, Society and Culture*, C. 1 (3 Cilt), Oxford: Blackwell Publishers, 1996, s.67

sisteme karşıt ve ona direnmek için kurulan alternatif ağları hesaba katmaz. Dolayısıyla küreselleşme karşıtı hareketin kurduğu ağları analiz etmede yetersiz kalır.³⁰⁸

Keck ve Sikkink ise ortak bakış açılarına sahip insanların belirli konular etrafında kurduğu ağları inceler. “Belirli bir yaklaşımı savunan ağlar” anlamında kullandığı savunma ağları (advocacy networks), politik uygulamalar düzeyinde değişiklikler hedefleyen aktörler tarafından yaratılır. Bu aktörler arasında yazarlar geleneksel sivil toplum örgütlerini, uluslararası sivil toplum örgütlerini, kurumları, uluslararası ve hükümetlerüstü örgütleri, sosyal hareketleri ve bazı devlet aktörlerini sayar. Çevre, insan hakları, kadın hakları gibi konularda kurulan ağlar savunma ağlarının önde gelen örnekleridir.³⁰⁹ Yazarlar ağların genellikle ülke içindeki gruplar ve hükümetleri arasındaki iletişim kanallarının tıkanmasının bir sonucu olarak ortaya çıktığını ifade eder.³¹⁰ Keck ve Sikkink savunma ağları olarak adlandırdığı ağları, reformcu gruplara ve kurumsal politikaya indirgediği için, daha radikal talepleri olan sosyal hareket ağlarını ve kurumsal politikanın sınırlarını aşmaya çalışan politik aktörleri içeremez.

Gerek Castells’in gerekse Keck ve Sikkink’in ihmal ettiği alternatif ve radikal ağlar hakkındaki teorik açılımları otonomist marksistler sağlar. Dyer-Witthford otonomist gelenek içindeki çeşitli yazarların yapıtlarını inceleyerek, bu yazarların ileri teknoloji çağına ilişkin analizlerini yorumlar.³¹¹ Otonomist marksistler Castells’e benzer şekilde öncelikli olarak enformasyon teknolojileri sayesinde kapitalizmin nasıl yeniden yapılandığını inceler. Günümüzde enformasyon teknolojileri üretim, yeniden üretim, dolaşım ve tüketim alanlarının tümüne yayılarak, bu alanların yeniden yapılandırılmasında oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Enformasyon teknolojileri sayesinde fabrika toplumun içine yayılmış, fabrikanın yerini “enformasyon fabrikası” dedikleri “enformatik sistemlerin karmaşık ağı” almıştır.³¹² Otonomist marksistlere göre enformasyon sisteminin bütünü sınıf mücadelesinin bir alanıdır. Bu alandaki sınıf mücadelesi iletişim teknolojilerini kendine mal etmeyi ve yeniden işlev kazandırmayı kapsar. Teknolojik aygıtın gitgide toplumsallaşan niteliği bu mücadeleyi kolaylaştırmaktadır.

³⁰⁸ Arturo Escobar, Notes on Networks and Anti-Globalization Movement, AAA San Francisco Yıllık toplantısında sunulan metin, www.unc.edu/depts/anthro/faculty/fac_pages/escobarpaper.html, 09.07.2003

³⁰⁹ Escobar, a.y.

³¹⁰ Escobar, a.y.

³¹¹ Bkz. Nick Dyer-Witthford, Siber Marks: Yüksek Teknoloji Çağında Sınıf Mücadelesi, Çev. Ali Çakıroğlu, İstanbul: Aykırı yay., 2004

³¹² A.g.e., s.126-127

Otonomist marksistlere göre, bilgi ve iletişimin yeni biçimleri sadece kapitalist tahakkümün araçları değil, aynı zamanda anti-kapitalist mücadelenin potansiyel kaynaklarıdır da.³¹³ “Sermaye üretimi enformatikleştirerek kendi kontrol gücünü artırmış, ama eşzamanlı olarak iletişim araçlarını yaygınlaştırması ile karşı hareketlerin birbirleri ile ilişki kurmasını da kolaylaştırmıştır. Yani “metaların dolaşıma girdiği aynı iletişim kanallarında savaşım da dolaşıma girmektedir.”³¹⁴ Dyer-Witthford muhalif hareketlerin kurduğu ağları “mücadele düğümleri arasındaki yatay bağlar” olarak tanımlamakta ve bunların “hem teknik yordam, donatım transferini hem de politik çözümleme, tartışma ve desteğin aktarılmasını” içerdiğini ifade etmektedir.³¹⁵ İşçi sınıfı mücadelelerinin uluslararası ağlarını inceleyen Alquati ise, bu ağların, hem dikey hem de yatay olduğunu belirtmektedir. “Kapitalist üretim ve yeniden üretim devresinin içindeki karşıt sınıf örgütlenmesi açısından dikey; bu hareketlerin kapitalist birikim içindeki coğrafi dağılım ve ilişkileri açısından yatay...Sermayeninkiler gibi sınıf mücadelesi ağları da kendi operasyonel enformasyonuna, kendi denetleme mekanizmalarına sahiptir ama kapitalist birikimin hiyerarşik komutasına dayalı süreç başaşağı çevrilmiştir.”³¹⁶

Otonomist marksistlerin alternatif ağlara ilişkin geliştirdiği çerçeve, küreselleşme karşıtı hareketin oluşturduğu ağları incelemede diğerlerinden daha kullanışlı olsa da, bu teorisyenlerin bütün ağları ayrıştırmadan sınıf savaşımının bir parçası olarak görmesi aşırı bir genellemedir.

Kısaca özetlemek gerekirse son yıllarda, küresel ölçekte gerçekleşen sosyal hareket biçimleri ortaya çıktıkça teorik alanda da yeni arayışlar hız kazanmıştır. Küreselleşme karşıtı hareketin nasıldığını açıklamaya çalışan teorik yaklaşımlar, ağları göz önüne almak zorundadır. Son yıllarda ağlara ilişkin teorilerin geliştirilmesi önemli bir adım olmakla birlikte, bu teoriler küreselleşme karşıtı hareketi analiz etmede sınırlılıklara sahiptir.

---

³¹³ a.g.e., s. 97

³¹⁴ a.g.e., s.219

³¹⁵ a.g.e., s. 225

³¹⁶ Alquati'den aktaran Dyer-Witthford, a.g.e., s.220-221

5. SONUÇ

Bu çalışmada doğasını ve dinamiklerini anlamaya ve analiz etmeye çalıştığımız küreselleşme karşıtı hareketi bir sosyal hareket olarak ele aldık. Literatürde yer alan kimi sosyal hareket tanımlarından yola çıkarak elde ettiğimiz tanıma göre; sosyal hareket, farklı düzeylerde sosyal bir değişimi hedefleyen, gevşek olarak örgütlenmiş, ortak inanç, amaç ve dayanışma içinde olan, yönetici olmayan grupların çatışmacı ve sürekli eyleminden oluşur. Bu tanımdan yola çıkarak küreselleşme karşıtı hareketi rahatlıkla bir sosyal hareket olarak tanımlayabiliriz. Ancak küreselleşme karşıtı hareket kendisinden önceki sosyal hareketlerden belirli düzeylerde farklılıklar göstermektedir.

Sosyal hareketler üzerine temel yaklaşımları incelemeyen önce mevcut teorilerden biri ile küreselleşme karşıtı hareketi açıklayabileceğimizi umuyorduk. Ancak küreselleşme karşıtı hareketin bu yaklaşımların ele aldığı sosyal hareket biçimleri ile belirgin farklılıklar taşıdığını, dolayısıyla teorik yaklaşımların bir bütün olarak küreselleşme karşıtı hareketi açıklama gücüne sahip olmadıklarını gördük. Küreselleşme karşıtı hareketi kendisinden önceki sosyal hareket biçimlerinden ayıran en önemli özelliği küresel bir hareket oluşudur. Bugüne kadar sosyal hareketler ulusal ölçekli hareketler olmuş, dolayısıyla sosyal hareket teorileri, küresel bir hareketin küresel dinamiklerini açıklamakta yetersiz kalmıştır. İkinci olarak küreselleşme karşıtı hareket tam olarak ne “eski” (sınıfsal hareketler) sosyal hareket biçimlerine, ne de “yeni” (kültürel hareketler) sosyal hareket biçimlerine benzer. Küreselleşme karşıtı hareket, devlet ve siyasal alanı mücadele alanı olarak tanımlama, kimi sınıfsal özneleri ve talepleri içinde barındırma, alternatif siyasalar önerme gibi özellikleri bakımından “eski” sosyal hareketlerle benzerliklere sahipken, siyasi iktidarı ele geçirme ve ekonomik alt yapıyı dönüştürme perspektifinden yoksun olma, siyasi parti örgütlenmesine dayanmama, doğrudan eylem taktiklerini yaygın olarak kullanma gibi özellikleri bakımından “yeni” sosyal hareketlere benzemektedir. Bu biçimiyle küreselleşme karşıtı hareket “eski” ve “yeni” hareketler arasında bir sentez gibidir. Küreselleşme karşıtı hareket kimlik siyasetini aşan, sosyo-politik bir harekettir.

Küreselleşme karşıtı hareketin nesnel dinamiği, neo-liberal ekonomik programın küresel ölçekte uygulanmasıyla dünya pazarlarının ve ulusal ekonomilerin artan oranda entegrasyonu anlamına gelen kapitalist küreselleşme olgusunun kendisidir. Bu süreçte sınıf ilişkileri sermaye lehine değişmekte, günlük yaşam koşullarında, sosyal ilişkilerde ve ekolojik dengede yıkımı haber veren gelişmeler yaşanmaktadır. Toplumların değişik

kesimlerinden bu sürece verilen tepkiler küreselleşme karşıtı hareket içinde bütünleşmektedir. Yeni toplumsal hareketlerden farklı olarak küreselleşme karşıtı hareket, çevreci, feminist, öğrenci gibi kimliklerle tanımlanan öznelerle birlikte işçi sınıfı ve küçük köylülüğü de içinde barındırmaktadır. Bu farklı aktörler arasında eklemelenmenin temel dinamiği sorunların birbirinden bağımsız olmadığı bilinci ve “ortak düşmana karşı ortak mücadele” anlayışıdır.

Küreselleşme karşıtı hareket mevcut sistemin sorgulanmasına dayanır ve bu nedenle sıklıkla anti-kapitalist bir hareket olarak görülür. Bugünkü anti-kapitalizm mevcut sistemin şu ya da bu unsuruna muhalif geniş bir yelpazeden karşı duruşları tanımlamak için kullanılır. Küreselleşme karşıtı hareket radikal anarşistlerden ılımlı reformistlere kadar farklı siyasal akımları içinde barındırır. Farklı grupların farklı alternatif siyasa önerileri mevcuttur. Çeşitli bakış açıları ve alternatifler sosyal forumlar sürecinde tartışılır, fakat henüz ortak bir siyasi program geliştirilememiştir. Yine de hareket farklı mücadele konularını ve farklı siyasal perspektifleri ortak bir çerçevede bütünleştirebilmektedir. Böylelikle tek tek grupları aşan, bütünlüklü bir politik karaktere sahip olabilmektedir. Genel politik karakterin şekillenmesinde ATTAC gibi büyük örgütler ve öne çıkan entellektüeller büyük bir rol oynamaktadır. Hareket bir bütün olarak kapitalizmden radikal bir kopuşa değil, kapitalizmin reforme edilmesine, siyasal, toplumsal ve çevresel adalet arayışına yönelmiştir.

Küreselleşme karşıtı hareketin karşıtlık kurduğu unsurlar küresel ekonominin ve yönetişimin özneleri olarak görülen IMF, Dünya Bankası, DEF, G8, çokuluslu şirketler gibi “ulusüstü” kurumlar, örgütler ve sermaye gruplarıdır. Devlet küreselleşme sürecinde mağdur edilen bir konumda görüldüğü için, genellikle muhalefet dışında tutulur. Neo-liberalizme yöneltilen temel eleştiriler ise, adil olmayan ticaret, finansal liberalizasyon, iktisadi gücün sınırsızlığı, çok uluslu şirketlerin faaliyetleri, “ulusüstü” kurumların demokratik olmayan yönetimi gibi konularda yoğunlaşmaktadır. Küreselleşme karşıtı hareket içindeki siyasal akımların çeşitliliği ortak politik eksenlerin ve nihai hedeflerin ahlâki düzeyde formüle edilmesini beraberinde getirir. Küreselleşmenin “dünyayı insani olmaktan çıkarması”na karşı, “kâr amaçlı değil, insan amaçlı bir dünya yaratmak” hedeflenir.

Küreselleşme karşıtı hareket sınıfsal, mekansal ve yaş grupları bakımlarından oldukça heterojen bir tabandan beslenir. Dolayısıyla, bu hareket öğrenci hareketi,

gençlik hareketi, sınıf hareketi (işçi sınıfı, orta sınıf, köylü vs.) gibi terimlerle tanımlanamaz.

Küreselleşme karşıtı hareket oldukça özgün bir örgütlenme modeline sahiptir ve bu örgütlenme biçimi hareketin küresel doğasını yansıtır. İç örgütlenmeleri birbirinden oldukça farklı pek çok örgüte dayanmasına rağmen, küreselleşme karşıtı hareketin örgütlenmesi bu örgütlerin toplamından çok daha farklı bir yapı arz eder. Hareket küresel ölçekte yatay ağlarla birbirine bağlanan yüzlerce örgütün ve binlerce aktivistin eseridir. Merkezi ve hiyerarşik olmayan, ağ tipi örgütlenme olarak adlandırılan bu örgütlenme biçimi geçmişteki merkezi yapılarla karşılaştırıldığında çok daha esnek ve akışkandır. Bu örgütlenme biçiminde bilgi ve iletişim teknolojilerinin, özelde internetin çok önemli bir yeri vardır. İnternet sadece aktörlerin birbirleri ile iletişim kurmasını sağlamakla kalmamış, örgütlenme yapısını bizzat belirlemiştir. İnternet aracılığıyla kurulan ağlar sayesinde yerel, ulusal ve ulusüstü mücadeleler hızla birbirine eklenmektedir.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi küreselleşme olgusu ile birlikte sosyal hareketlerin de ulusal sınırları aşması teorik alanda yeni tartışmaları beraberinde getirmektedir. Son yıllarda küreselleşmenin sosyal hareketler üzerindeki etkisini araştırmaya yönelik çalışmalar artmaktadır. Ancak bu çalışmalar ya tekil örgütlerin uluslararası düzeyde örgütlenmesine, ya da ulusal ölçekli sosyal hareketlerin uluslararası dinamiklerine odaklanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmalar küreselleşme karşıtı hareketin küresel dinamiklerini açıklamada yetersiz kalmaktadır. Öte yandan ağlara ilişkin geliştirilen teoriler küreselleşme karşıtı hareketin nasılını açıklamak için potansiyel kaynaklar oluşturabilirler. Ancak bu teoriler de küreselleşme karşıtı hareketin yarattığı ağları tanımlamada ve açıklamada henüz yetersizdir.

KAYNAKÇA

Albert, Michael. "3. Dünya Sosyal Forumu: "Hareketler Hareketi"", Çev. V. Gürcan, **Cosmopolitik**, S.4, Kış 2003, 58-61

Albert, Michael. "Anarşizm Üzerine Tom Wetzel'in Michael Albert ile Yaptığı Söyleşi", www.zmag.org/Turkey/aut.htm, 02.03.2004

Ancelovici, Marcos. "Organizing against Globalization: The Case of ATTAC in France", **Politics & Society**, C. 30, S. 3, Eylül 2002, 427-463

Arrighi, Giovanni., Terence K. Hopkins, Immanuel Wallerstein, **Sistem Karşısı Hareketler**, Çev. C. Kanat, B. Somay, S. Sökmen, İstanbul: Metis yay., 1995

Arslan, Hasan. (Der.) **Çağdaş Teknoloji ve Esnek Üretim**, İstanbul: Çağ-tek Yay., 2000

Atılgan, Gökhan. "İşsizlik: Devlet ve Sermaye İçin Hem Tehdit Hem Fırsat", **Küreselleşme Koşullarında Kapitalizm ve Sendikal Hareket, 2000-2003 Petrol-İş Yılı**, Yayın No: 85, İstanbul: Petrol-İş, 2003

Balkan, Neşecan, "Seattle ve Washington, Kim Neden İsyan Ediyor?", **İktisat Dergisi**, S.403, Temmuz 2000, 65-72

Barker, Colin., Gareth Dale, "Protest Waves In Western Europe: A Critique of "New Social Movement" Theory", **Critical Sociology**, C. 24, S.1/2, 1998, 65-105

Barnet, Richard., John Cavanagh. **Küresel Düşler, İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni**, İstanbul: Sabah yay.,1995

Bello, Walden. "The Global Conjoncture: Characteristics and Challenges", **Focus on Trade**, Mart 2001, S. 60, www.focusweb.org/publications/FOT%20PDF/fot60.pdf, 23.01.2004

Bello, Walden. "Global Projenin Krizi ve George W. Bush'un Yeni Ekonomisi", Çev. F. Zuhâl Çil, www.ozguruniversite.org/guncelwaldebe.htm, 23.01.2004

Bleiker, Roland. "Activism After Seattle: Dilemmas of the Anti-globalisation Movement", **Pasifica Review**, C. 14, S. 3, Ekim 2002, 191-207

Boratav, Korkut. “Cancun’daki Tıkanma Üzerine Çeşitlemeler”, www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/bsb-Cancun%20ve%20tarim.doc, 27.11.2003

Bourdieu, Pierre. “The Myth of ‘Globalization’ and the European Welfare State”, **Acts of Resistance: Against the New Myths of our Time**, Pierre Bourdieu, İngilizceye çeviren: Richard Nice, Cambridge: Polity Press, 1998.

Brecher, Jeremy., Tim Castello, Brendan Smith. **Aşağıdan Küreselleşme-Dayışmanın Gücü**, Çev. Berna Kurt, Zeynep Kutluata, Şirin Özgün, Aysel Yıldırım, İstanbul: Aram yay., 2002

Buechler, Steven M., “New Social Movement Theories”, **The Sociological Quarterly**, C. 36, S. 3, 1995, 441-464

Buttel, Frederick H., “Some Observation on the Anti-globalisation Movement”, **Australian Journal of Social Issues**, C. 38, S. 1, Şubat 2003, 95-117

Büyük Türk Sözlüğü, İstanbul: Hayat yay., t.y

Byrne, Paul. “Pressure Groups and Popular Campaigns”, **Twentieth-Century Britain: Economic, Social and Cultural Change**, ed. Paul Johnson, Londra: Longman, 1994

Callinicos, Alex. **Anti-Kapitalist Manifesto**, çev. Derya Kömürcü, İstanbul: Literatür yay., 2004

Callinicos, Alex. **Tarih Yapmak: Toplum Kuramında Etkinlik, Yapı ve Değişim**, Çev. Nermin Saatçioğlu, İstanbul: Özne Yay., 1998

Capling, Ann., Kim Richard Nossal, “Death of Distance or Tyranny of Distance? The Internet , Deterritorialization, and the Anti-globalization Movement in Australia”, **The Pasific Review**, 2001, cilt 14, S. 3, 443-465

Cassen, Bernard. “On The ATTACK”, **New Left Review**, S. 19, Ocak-Şubat 2003, 41-60

Castells, Manuel. **The Rise of the Network Society-The Information Age: Economy, Society and Culture**, C. 1 (3 Cilt), Oxford: Blackwell Publishers, 1996

Castells, Manuel. **Power of Identity** (Information Age C. 2, 3 cilt), Oxford: Blackwell Publishers, 1997

Chossudovsky, Michel. **Yoksulluğun Küreselleşmesi, IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü**, Çev. Neşenur Domaniç, İstanbul: Çivi yaz., 1999

Cockburn, Alexander., Jeffrey St. Clair. **Seattle: Dünyayı Sarsan Beş Gün**, Çev. Yetkin Başkavak, İstanbul: Agora yay., 2003

Cohen, Jean. “Strateji Ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler”, **Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar**, Yay. Haz. Kenan Çayır, İstanbul: Kaknüs yay., 1999

Cohen, Robin., Shirin Rai , “Global Social Movements:Towards a Cosmopolitan Politics”, **Global Social Movements**, ed. Robin Cohen, Shirin Rai, Londra ve New Brunswick: The Athlone Press, 2000

Çoban, Aykut. “Küreselleşmeye Karşı Olmak, Olanaklar ve Sınırlılıklar”, **Praksis**, S.7, Yaz 2002, 117-164

Dalton, Russel J., Manfred Kuechler, Wilhelm Bürklin, “The Challenge of New Movements”, **In Challenging The Political Order: New Social Movements in Western Democracies**, Ed. Russel J. Dalton, Manfred Kuechler, Cambridge: Politi Press, 1990.

De Angelis, Massimo. “An Interview with Harry Cleaver”, www.geocities.com/CapitolHill/3483/cleaver.html, 07.03.2004

della Porta, Donetella ve Mario Diani, **Social Movements: An Introduction**, Oxford: Blackwell, 1999

della Porta, Donetella. “Democracy in Movement: Organizational Dilemma and Globalization from Below”, (3-5 Kasım 2003’te yapılan “Les Mobilisations altermondialistes” Kollokyumunda sunulan metin)
www.afsp.mshparis.fr/activite/groupe/germm/collgermm03txt/germm03dellaporta2.pdf, 22.04.2004

Dyer-Witford, Nick. **Siber Marks: Yüksek Teknoloji Çağında Sınıf Mücadelesi**, Çev. Ali Çakıroğlu, İstanbul: Aykırı Yay., 2004

Eder, Klaus. “Does Social Class Matter in the Study of Social Movements? A Theory of Middle-class Radicalism”, **Social Movements and Social Classes: The Future of**

Collective Action, Ed. Louis Maheu, Londra, California, ve Yeni Delhi: SAGE Publications, 1995.

Epstein, Barbara. "Anarşizm", **Küreselleş-me: Küreselleşme Karşıtları Ne İstiyor?**, 2. bs., Der. Naomi Klein, Barbara Epstein, George Monbiot, Çev. Bilal Çölgeçen, İstanbul: Yeni Hayat Kütüphanesi, 2002

Ercan, Fuat. "Çelişkili Bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi (1)", **Praksis**, Kış 2002, S.5, 25-75

Erdoğan, Seyhan. "Küresel Sendikacılık", **Küreselleşme Koşullarında Kapitalizm ve Sendikal Hareket, 2000-2003 Petrol-İş Yıllığı**, Yayın No: 85, İstanbul: Petrol-İş, 2003

Escobar, Arturo., Notes on Networks and Anti-Globalization Movement, (AAA San Francisco Yıllık toplantısında sunulan metin) www.unc.edu/depts/anthro/faculty/fac_pages/escobarpaper.html, 09.07.2003

Eyerman, Ron., Andrew Jamison, **Social Movements: A Cognitive Approach**, Cambridge: Polity Press, 1991

Ewald Shawn, **Anarchism in Action: Methods, Tactics, Skills and Ideas**. www.radio4all.org/aia/dec_affinity.html, 03.03.2004

Fotopoulos, Takis. "Globalization, the reformist Left and the Anti-Globalization 'Movement'", **Democracy & Nature**, C. 7, S. 2 Temmuz 2001, 233-280, www.inclusivedemocracy.org/Fotopoulos/brdn/vol7_2_1.htm, 25.09.2003

George, Susan. "Another World is Possible", **Nation**, cilt 274, S.6, 2.8.2002

George, Susan. "What Now", www.tni.org/archives/george/alegre-e.htm, 24.02.2004

George, Susan. "Globalization: A Challenge for Peace Solidarity or Exclusion", www.tni.org/archives/george/maritain.htm, 24.02.2004

George, Susan. "The Global Citizen Movement: A New Actor for a New Politics" www.tni.org/archives/george/budapest.htm, 20.02.2004

George, Susan. "Fixing or Nixing the WTO", **Le Monde Diplomatique**, Ocak 2000, <http://mondediplo.com/2000/01.07george>, 12.03.2004

Gorz, Andre. **Strategy For Labour: A Radical Proposal**, Boston: Beacon, 1967

Graeber, David. "Küreselleşme Hareketi", **Başka Bir Dünya Mümkün**, Ed. Süreyya Evren, Rahmi G. Ögdül, İstanbul: Stüdyo İmge, 2002.

Graeber, David. "The New Anarchists", **New Left Review**, S. 13, Ocak- Şubat 2002, www.newleftreview.net/NLR24704.shtml, 02.03.2004

Gramsci, Antonio. **Felsefe ve Politika Sorunları**, Çev. Adnan Cemgil, İstanbul: Payel yay., 1975

Grefe, Christiane., Mathias Greefrath, Harald Schumann. **ATTAC: Küreselleşmeyi Eleştirenler Ne İstiyor?** Çev. Ülkü Hastürk, İstanbul: Çitlembik yay., 2003

Guidry, John A., Michael D. Kennedy, Mayer N. Zald, **Globalization and Social Movements**, **Globalization and Social Movements: Culture, Power and Transnational Public Sphere**, ed. John A. Guidry, Michael D. Kennedy, Mayer N. Zald, Ann Arbor: University of Michigan, 2000

Güvenç, Nazım. **Küreselleşme ve Türkiye**, İstanbul: BDS yay., 1998

Hardt, Michael., Antonio Negri, **İmparatorluk**, çev. Abdullah Yılmaz, 4. bs., İstanbul: Ayrıntı Yay., 2002

Hardt, Michael. "Küreselleşmeciler Küreselleşmeyi Engelliyor", <http://f50.../message-view.cgi?Nummer=202260&ThreadNummer=138&Beitrag=15>, 29.02.2004

Harman, Chris. "Anti-Kapitalizm: Teori ve Pratik", Çev. Bernar Kutluğ, **Küreselleşme ve Direniş**, Yay. Haz. Özden Dönmez, İstanbul: Z. Yay., 2001

Harris, Lorraine. "Üretim Güçleri ve Üretim İlişkileri", çev.: Şahin Kahveci, **Marxist Düşünce Sözlüğü**, yay. yön. Tom Bottomore, Türkçe çev. der.: Mete Tunçay, İstanbul: İletişim yay., 1993

Hasanof, Khagani. "Az Devletten Devletsizliğe: Max Stirner'in Egoist Bireyciliği", **Düşünen Siyaset**, S. 11, Kasım 2002, 61-81

Houtart, François. "Direnişlerin Küreselleşmesi ve Neo-liberalizme Karşı Mücadeleler", Çev. Ömer Laçiner, **Birikim**, S.148, Ağustos 2001, 60-63

IC-Nature, Responsibilities, Composition and Functioning,
www.forumsocialmundial.org.br/main.asp?id_menu=3_2_2_I&cd_language=2,
11.12.2003

İşıklı, Alpaslan. **Gerçek Örgütlenme: Sendikacılık**, Ankara: İmge Yay., 2003.

İnsel, Ahmet. “Küreselleşme ve Emperyal Güç”, **Birikim**, S.148, Ağustos 2001, 29-32

İnsel, Ahmet. “Küresel Karşı-iktidar Arayışı”, **Radikal İki**, 29 Ekim 2000

İnsel, Ahmet. “Anti-kapitalizm, Pazar ve Küreselleşme”, **Radikal İki**, 26.01.2003

“João Pedro Stedile ile Söyleşi, Topraksız Müfrezeler”, **Topraksızlar, Brezilya’da Topraksız Köylü Hareketi: MST**, Metin Yeğin, İstanbul: İletişim Yay., 2004,

Jackson, Michael P., **Sendikalar**, Ankara: Öteki Yay., 1996.

Klein, Naomi. “Müşterek Olanı Yeniden Ele Geçirmek”, Çev. Özgür Gökmen, **Birikim**, S.148, Ağustos 2001, 50-55

Klein, Naomi. “11 Eylül Sonrası”, **Küreselleş-me: Küreselleşme Karşıtları Ne İstiyor?**, 2. bs., Der. Naomi Klein, Barbara Epstein, George Monbiot, Çev. Bilal Çölgeçen, İstanbul: Yeni Hayat Kütüphanesi, 2002

Klein, Naomi., “Farewell to ‘The End of History’: Organization and Vision in Anti-Corporate Movements”, **Socialist Register**, 2002, 1-14

Küreselleşme ve Sendikal Örgütlenme, Dünya Sendikal Hareket Dosyası 6, İstanbul: Petrol-İş Yayın No: 80, Şubat 2003,

Laclau, Ernesto., Chantal Mouffe, **Hegemonya ve Sosyalist Strateji**, Çev. Ahmet Kardan, Doğan Şahiner, İstanbul: Birikim yay., 1992.

Löwy, Michael. “The Socio-Religious Origins of Brazil’s Landless Rural Workers Movement”, **Monthly Review**, Haziran 2001.
www.findarticles.com/cf_dls/m1132/2_53776497771/print.jhtml, 10.02.2004.

Löwy, Michael. “Marksizm: Beşinci Enternasyonele Doğru”, çev. Erkan Ünal,
www.bianet.org/diger/arsiv.htm, 29.08.2003

Lucas, Kintto. “Brezilya Topraksızlar Hareketi: ‘Burada hepimiz Birer Önderiz’”, Çev. R.H. Kömür, www.uzaklar.de.html/brezilya_topraksiz_koyluler_ha.html, 12.02.2004

Mahmutoğulları, Mesut. “**Küreselleşme ve Yeni Sendikal Arayışlar**”, www.antimai.org/mkl/mm02ozgur1.htm, 15.11.2003

Mahmutoğulları, Mesut. “Küreselleşme Karşıtı Hareketler Nasıl Bir Dünya Sorusuna Yanıt Üretebilecek mi?”, **ODTÜ Uluslararası İlişkiler Konferansı, Bildiriler**, Yay. Haz., Yaşar Hacısalihoğlu, Servet Karabağ, İstanbul: Çantay Kitabevi, 2003, 177-196

MAI ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu, Bülten 73, www.antimai.org/blt/blt73htm, 1.12.2003.

MAI ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu, Bülten 74, www.antimai.org/blt/blt74htm, 1.12.2003

Mandel, Ernest. **Uluslararası Ekonomide İkinci Kriz**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Koral yay., 1986

Marco, “Zirve Zirve Dolaşmayı Bırakın!” **Küreselleş-me: Küreselleşme Karşıtıları Ne İstiyor?**, 2. bs., Der. Naomi Klein, Barbara Epstein, George Monbiot, Çev. Bilal Çölgeçen, İstanbul: Yeni Hayat Kütüphanesi, 2002

Marks, Karl. **Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı**, Çev.: Sevim Belli, 5. bs., Ankara: Sol Yayınevi, 1993

Marks, Karl. **Louis Bonaparte'nin 18. Brumaire'i**, Çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yay., 1976

Marks, Karl., Friedrich Engels, **Komünist Manifesto**, Çev. Levent Kavas, İstanbul: İthaki yay., 2003

Martins, Monica Dias. Neo-Liberalizme Karşı MST'nin Kafa Tutuşu”, **Topraksızlar, Brezilya'da Topraksız Köylü Hareketi: MST**, Metin Yeğın, İstanbul: İletişim Yay., 2004,

McAdam, Doug. “Conceptual Origins, Current Problems, Future Directions”, **Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structure, and Cultural Framings**, Ed. Doug McAdam, John D. McCarty, Mayer N. Zald, Cambridge: Cambridge University Press, 1996

McAdam, Doug., Charles Tilly, Sidney Tarrow. "To Map Contentious Politics", **Mobilization**, S.1, 17-34

McAdam, Doug., John D. McCarty, Mayer N. Zald, "Introduction: Opportunities, Mobilizing Structures, and Framing Process-Toward A Synthetic Comparative Perspective on Social Movements", **Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structure, and Cultural Framings**, Ed. Doug McAdam, John D. McCarty, Mayer N. Zald, Cambridge: Cambridge University Press, 1996

Melucci, Alberto. "Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması", **Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar**, Yay. Haz. Kenan Çayır, İstanbul: Kaknüs Yay., 1999.

Melucci, Alberto. "A Strange Kind of Newness: What is "New" in New Social Movements?", **New Social Movements: From Ideology to Identity**, Ed. Enrique Larafía, Hank Johnston, Joseph Gusfield, Philadelphia: Temple University Press, 1994

"MST'nin Brezilya Halkına Manifestosu," **Topraksızlar, Brezilya'da Topraksız Köylü Hareketi: MST**, Metin Yeğin, İstanbul: İletişim Yay., 2004,

Munk, Ronaldo. **Uluslararası Emek Araştırmaları**, Çev. Cenk Aygün, İstanbul: Öteki Yay., 1995

Müftüoğlu, Özgür. "Çalışma Yaşamında Kuralsızlığın Kurallaştırılması: Yeni Çalışma Yasası Üzerine Bir Değerlendirme", **İktisat Dergisi**, S. 435, 36-43

Njoroge, Njoki., Soren Ambrose, "How the A16 Protests Were Organized", **Democratizing the Global Economy: The Battle Against the World Bank and the IMF**, der. Kevin Danaher, Maine: Common Courage Press, 2001

Nugent, Daniel. "Kuzeyli Entellektüeller ve EZLN", **Marksizm ve Postmodern Gündem**, der. Ellen Meiksins Wood & John Bellamy Foster, Çev. Ahmet Fethi, Ankara: Ütopya Yay., 2001

O'Brien, Robert., Anne Marie Goetz, Jan Art Scholte., Marc Williams, **Contesting Global Governance: Multilateral Economic Institutions and Global Social Movements**, Cambridge: Cambridge University Press, 2000

Offe, Claus. "Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması", **Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar**, Yay. Haz. Kenan Çayır, İstanbul: Kaknüs Yay., 1999

“Otonomist Marksizmin Soyağacı”, **Otonom**, S. 6, 15 Mayıs 2004, 24-26

Öztuksavul, Armağan. “Cargill Dosyası, Tarım Reformu Kimler İçin?”, www.antimai.org/mkl/arm99carg.htm, 2.12.2003

Parsons, Talcot. “Evolutionary Universals in Society”, **From Modernization to Globalization: Perspectives on Development and Social Change**, Ed. J. Timmons Roberst, Amy Hite, Massachusetts ve Oxford: Blackwell, 2000

Panitch, Leo. “Emek Stratejisi Üzerine Düşünceler” Çev. Ceren Kalfa, **Praksis**, Güz 2002, S.8, 91-124

Panitch, Leo. “Violance As a Tool of Order and Change: The War on Terrorism and the Antiglobalization Movement”, **Monthly Review**, C. 54, S. 2, Haziran 2002, 12-32

Petras, James. “Latin Amerika: Yeni Bir Devrimci Köylülük, Neo-liberalizme karşı Köylü Muhalefeti”, Çev. Ali Ekber, **Küreselleşme ve Direniş**, Der. James Petras, İstanbul: Cosmopolitik Kitaplığı, 2002

Petras, “Latin Amerika’da Toplumsal Hareketler”, çev. Cevdet Aşkın, **Küreselleşme ve Direniş**, Der. James Petras, İstanbul: Cosmopolitik Kitaplığı, 2002

Petras, James. “Değişik Adlı Bir Gül Ya da Emperyalizmin Kokusu”, çev. Cevdet Aşkın, **Cosmopolitik**, S. 2, Kış 2002, 160-176

Petras, James. “Küreselleşme: Sosyalist Bir Perspektif”, çev. Ali Ekber, **Küreselleşme ve Direniş**, Der. James Petras, İstanbul: Cosmopolitik Kitaplığı, 2002

Petras, James. “Devletin Merkeziliği”, çev. Cevdet Aşkın, **Küreselleşme ve Direniş**, Der. James Petras, İstanbul: Cosmopolitik Kitaplığı, 2002

Petras, James. “Neomerkantalist İmparatorluklar Çağında 3. Teknolojik Devrim Miti”, çev. Cevdet Aşkın, **Küreselleşme ve Direniş**, Der. James Petras, İstanbul: Cosmopolitik Kitaplığı, 2002

Petras, “Latin Amerika’da Köylülük ve Devlet”, çev. Cevdet Aşkın, **Küreselleşme ve Direniş**, Der. James Petras, İstanbul: Cosmopolitik Kitaplığı, 2002

Pichardo, Nelson A., “New Social Movements: A Critical Review”, **Annual Review of Sociology**, S. 27, 1997, 411-431

Politik Ekonomi İçin Araştırma Birimi: "Dünya Sosyal Forumunun Ekonomisi ve Politikası", www.antimai.org/bn/dsfelestiri.htm, 13.04.2004.

Polletta, Francesca., James M. Jasper, "Collective Identity and Social Movements", **Annual Review of Sociology**, S. 27, 2001, s. 283-305

Ritzer, George. **Sociological Theory**, 4. bs., New York: McGrawhill Companies, 1996

Rosewarne, Stuart. "Globalization, Migration and Labour Market: Labour's Challenge?", **Capitalism, Nature, Socialism**, C. 12, S.3, Eylül 2001, 71-84

Rules For The Operation of the World Social Forum International Council, www.forumsocialmundial.org.br/dinamic.asp?pagina=ci_regras_miami_ing, 12.02.03

Sarti, Roberto, "Seattle'dan Nice'e Küreselleşme Karşıtı Hareketin Bilançosu", Çev. Bahadır İnanç, **Cosmopolitik**, Ekim 2001, S.1, 144-153

Saybaşılı, Kemâli. **Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar**, Ankara: Birey ve Toplum yay., 1985

Savran, Gülnur. "Marksizm ve "Yeni Toplumsal Hareketler" Tartışması", **Sınıf Bilinci**, S. 11, Ekim 1992, 6-27

Savran, Sungur. "'Alternatif Küreselleşme" mi, Proleterya Enternasyonelizmi mi?: İmparatorluk'a Reddiye", **Praksis**, S. 7, Yaz 2002, 225-266

Seoane, Jose., Emilio Taddei, "From Seattle to Porto Alegre: The Anti-neoliberal Globalization Movement", **Current Sociology**, C. 50 (1), 99-122.

"**Sendikalar, Yapıları, Çalışmaları**", Petrol-İş Yayın No: 29, İstanbul: Petrol-İş, Temmuz 1993

Smelser, Neil. **The Theory of Collective Behaviour**, New York: Free Press, 1962.

Smith, Jackie., Charles Chatfield, John Pagnocco, **Transnational Social Movements and the Global Politics: Solidarity Beyond The State**, New York: Syracuse University Press, 1997

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yay., C. 1 (8 cilt), t.y.

- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yay., C. 2, t.y.
- Starr, Amory. Naming The Enemy: Anti-Corporate Movements Confront Globalization**, 2. bs., Londra ve New York: Pluto Press, Zed Books, 2001
- Sztompka, Piotry. The Sociology of Social Change**, Cambridge: Blackwell Publisher, 1994.
- Şahin, Ecehan., Evren Balta. “Gündelik Yaşamı Dönüştürmek ve Marksizm”, Praksis, S. 4, Güz 2001, 185-217**
- Şensever, F. Levent. Dünya Sosyal Forumu: Aşağıdan Küreselleşme Hareketi ve Küresel Direniş**, İstanbul: Metis yay., 2003
- Tarrow, Sidney. Power in Movement: Social Movements, Collective Action and Politics**, Cambridge: Cambridge University Press, 1994,
- Tekeli, İlhan. “Çeşitli Sistem Yaklaşımları ve Bunların İç Çelişkileri Üstüne”, TODAİE, C.4, S. 4, 1974, s. 3-39**
- Touraine, Alain. The Voice and the Eye: An Analysis of Social Movements**, New York: Cambridge University Press, 1981
- Touraine, Alain. “Toplumdan Toplumsal Harekete”, Yeni Toplumsal Hareketler: Teorik Açılımlar, Yay. Haz. Kenan Çayır, İstanbul: Kaknüs Yay. 1999.**
- Touraine, Alain. Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birarada Yaşayabilecek miyiz?, Çev.: Olcay Kunal, 2. bs., İstanbul: Yapı Kredi yay., 2002.**
- Uludağ, Sema. “Küreselleşmeye İsyen Eden Köylü” Başka Bir Dünya Mümkün, Ed. Süreyya Evren, Rahmi G. Ögdül, İstanbul: Stüdyo İmge, 2002.**
- Uzun, Türkan. Cenova Günlüğü: Küresel Direniş, Anti-Kapitalizm ve Savaş**, İstanbul: Stüdyo İmge, 2001
- Van Aelst, Peter., Stefaan Walgrave. “New Media, New Movements? The Role Of the Internet in Shaping the ‘Anti-Globalization’ Movement” Information, Communication & Society, S.4, 2002, 465-493**

Wallerstein, Immanuel. "Kapitalizmin İdeolojik Gerilimleri: Irkçılık ve Cinsiyetçilik Karşısında Evrenselcilik", **İrk, Ulus, Sınıf**, Ed.: Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein, Çev., Nazlı Ökten, 3.bs, İstanbul: Metis yay., 2000

Went, Robert. **Küreselleşme: Neoliberal İddialar Radikal Yanıtlar**, Çev. Emrah Dinç, İstanbul: Yazın yay., 2001

Whitaker, Francisco. "World Social Forum: Origins and Aims" İngilizceye çeviren: Peter Lenny, ww.forumsocialmundial.org.br./main.asp?id_menu=2_I&cd_language=2, 11.12.2003

Wilson, John. **Introduction to Social Movements**, New York: Basic Books, Inc. Publishers, 1973

Wood, Ellen Meiksins. **Sınıftan Kaçış: Yeni Hakiki Sosyalizm**, Çev. Şükrü Alpagut, İstanbul: Akış yay., 1992

Wood, Ellen Meiksins. "Kapitalist İmparatorluk ve Ulus Devlet: Yeni Bir Amerikan Emperyalizmi mi?", çev. Münevver Çelik, **Conatus**, S. 1, Şubat-Mayıs 2004, 111-119

Wood, Ellen Meiksins. "Sermaye İmparatorluğu", çev. Ecehan Balta, A. Ekber Doğan, **Praksis**, S. 10, Yaz-Güz 2003, 239-254

Yeldan, Erinç. "Kapitalizmin Son İki Küreselleşme Evresi Üzerine Gözlemler", **İktisat Dergisi**, Ekim 2000, S. 406, 33-36

Yılmaz, Gaye. "DTÖ'nün Son Raundu ve Tarım", www.antimai.org/mkl/gy01tarımvk.htm, 29.11.2003

Zirakzadeh, Cyrus Ernesto. **Social Movements in Politics: A Comparative Study**, Londra ve New York: Longman, 1997